

The Project Gutenberg eBook of Haudankaivajan kertomuksia, by K. J. Gummerus

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Haudankaivajan kertomuksia

Author: K. J. Gummerus

Release date: February 3, 2013 [EBook #41980]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HAUDANKAIVAJAN KERTOMUKSIA ***

E-text prepared by Tapio Riikonen

HAUDANKAIVAJAN KERTOMUKSIA

Kirj.

K. J. Gummerus

K. J. Gummerus, Jyväskylä, 1899.

SISÄLLYS:

Alkulause.
Luutnantin tytär.
Kilmalan seksmanni.
Mörkö-Maija.
Hänen kostonsa.
Kirje haudasta.
Iso-isän testamentti.
Papinvaali.

Alkulause.

_Työtänsä hän rakasti. Toimeliaan isännän näköisenä kulki hän kirkkomaalla. Kuinka puhtaana hän sen piti! Hän hoiti vainajien hautoja, kuin olisivat ne tallentaneet hänen omaistensa ruumiillisia jäännöksiä; hän perkasi rikkaruohot kummuilta, ja — omituista — niiden haudoilla, joiden kömpelösti

tehdyt ristit sanoivat, että lepoon menneet eläissään olivat olleet köyhiä, alhaisia — niiden luona viihtyi hän paraiten.

Harva oli se päivä, jona ei hänen työtään kysytty, harva se päivä, jona hänen lapionsa ei ollut avaamassa uusia leposijoja maailman myrskyiseltä tantereelta lähteneille. Mutta jos jokin päivä jäi hänen omaan haltuunsa, niin ei malttanut hän sittenkään kauan olla poissa kuolleitten likeisyydestä. Sillä hautaa, minkä hän oli avannut ja jälleen täyttänyt, näytti hän rakastavan.

Siinä oli kirkkomaan itäisellä rannalla paikka, joka enemmän kuin mikään muu veti hänen huomiotaan puoleensa. Siellä oleskeli hän enimmät aikansa. Se antoi hänelle työtä. Se kätki köyhimpien luut. Siinä lepäsivät vierettäin pitkissä riveissä ne, joiden taistelut, surut ja ilot eivät olleet ulottuneet heitä itseänsä etemmäksi ja jotka tuntemattomina olivat eläneet ja vielä tuntemattomampina kuolleet. Siinä oli heidän yhteinen leposijansa. Kuinka itarasti hän kullekin jakoi maata! Arkku makasi siinä arkun vieressä, pienet miltei suurempain peitossa. Pelkäsikö hän, ettei alaa kaikille riittäisi?

Kauimpana, kirkkomaan pohjoisimmassa kolkassa, jossa ei ristiä, ei haudan jälkeä näkynyt, kasvoi yksinäinen tuuhea lehmus ja sen juurella rehevä ruusupensas. Ensi silmäys jo sanoi, että tämä paikka oli muistolle pyhitetty, ettei hoitajan käsi siitä kauaksi aikaa erossa ollut. Niin, jos aamuisin, kun päivä valkeni, sinne silmäsi loit, tahi illoin, kun aurinko mailleen meni, näit siinä vanhan haudankaivajan, näit hänen kastelevan ja vaalivan ruusupensastansa, näit hänen hetkisen aikaa avopäin seisovan, harmaat, tuuheat kutrinsa tuulelle alttiina; näit hänen sitten hiljaan etenevän. Lepäsikö kerran elossa ollut tämän ruusupensaan alla, tämän tuuhean lehmuksen suojassa — tällä paikalla, johon ei kukaan vapaaehtoisesti vainajiensa jäännöksiä kätkenyt? — Niin pitkälle, kuin taapäin muistan, oli ukko pitäjän vainajille viimeisen palveluksen tehnyt — täyttänyt heidän hautansa. Hän oli tuntenut jokaisen, ja jokainen näistä vainajista oli tuntenut hänen. Olisi luullut, että hänen tehtävänsä olisi synkistytty hänen mieltään, karkoittanut kauaksi ilon hänen likeisyydestään; mutta niin ei ollut laita. Hänen suurissa silmissään oli jotakin, joka sanoi, että niiden takana asui puhdas sielu, että hän ja kuolema olivat sovinnon tehneet. Hänen äänensä soi niin ystävälliseltä: koko hänen olennossaan oli jotakin, joka veti puoleensa ja lämmitti, ja hänen käytöksensä ja puheensa ilmaisivat, että hänen sydämessään asui rauha.

Kuha hän oli ja mistä hän oli tullut, sitä ei kukaan varmaan tiennyt. Mutta puhe, joka oli kulkenut miespolvesta toiseen, tiesi kertoa, että hän oli saapunut seurakuntaan samaan aikaan, jolloin siihen paikkaan, mihin sittemmin tuuhea lehmuspuu ilmestyi, haudattiin nuori tyttö, joka itse oli päivänsä lopettanut. — Likellä kirkkomaata seisoj pienen koivikon keskellä vanhuksen matala maja, josta aikaisin aamulla ja myöhään illalla kuului kahden ääni — hänen ja hänen vanhan sisarensa — mitkä virrellä alkoivat ja virrellä lopettivat päivän.

Oli omituista nähdä näitä molempia vierekkäin. Haudankaivaja oli pitkä, hartiakas ja suora kuin honka, vaikka hänen ihka harmaat hivuksensa, samaten kuin hänen kasvonsakin, jotka aina lempeyttä ilmaisivat, selvään osoittivat, ettei hänellä enää voinut olla jäljellä pitkää aikaa siihen päivään, jona hän itse oli lepäävä vainajien vieressä; sisar taas oli pieni, köyryinen ja vapiseva nainen, joka tuvassa matalalla rahilla istuen sukkien kutomisella vietti niitä hetkiä, mitkä eivät häneltä menneet kotiaskareihin ja ruoan laittamiseen.

Usein kävin vanhusten luona, mutta vielä useammin kirkkomaalla haudankaivajaa tapaamassa. Siellä milloin katselin hänen työtään, milloin kuuntelin hänen kertomuksiansa. Sillä miltei jokaisen haudan hiljaisesta asukkaasta tiesi hän jotakin mainita, ja väliin syntyi siinä hänen kuvailustaan kokonaisia kertomuksia. Oli hyvin omituista, omituisia tunteita herättävää, seisoa kertomuksessa toimivan päähenkilön haudalla ja ajatella, ettei hänestä enää maan päällä muuta jälkiä ollut, kuin hänen toimintansa, mikä vielä ehkä kantoi hedelmiä, että toimiva itse maan povessa makasi, turpeen alla, jonka vieressä seisoimme. Näitä kertomuksia jutellessaan vältti vanhus niin paljon kuin mahdollista puhua omasta itsestään, ja kummakseni luulin huomanneeni, että hän ikäänkuin kammoi sitä paikkaa, missä tuuhea lehmus levitteli oksiansa.

* * * * *

Täten pintapuolisesti esitettyäni kertojan, ryhdyn pitemmittä poikkeuksista paperille piirtämään niitä hänen kertomuksiansa, jotka ensin minua jännittivät ja joista muutamat vielä niin elävinä soivat korvissani, kuin kuulisin vanhuksen juuri tänä hetkenä niitä minulle kertovan.

Luutnantin tytär.

Kirkkomaan »yhteisen hautarivin» alkupäässä seisoj paalu. Jo aikoja takaperin oli se siihen pystytetty.

Eräänä päivänä oli se maan rajalta vanhuuttansa niin lahonnut, että se oli katkeamaisillaan. Haudankaivaja kulki hiljaa sen luo, toinen tanakka paalu kädessään, taittoi katkeamaisillaan olevan ja asetti sen sijalle mukanansa tuodun. Sitä tehdessään sanoi hän puolääneensä:

»Kyllä sinä, Vappu parka, tämän ansaitset, koska Laanilan luutnantin kivi vielä on pystyssä... On siitä jo aikoja, kun tähän muutit asumaan... Kyllä et uskonut kerran, että hautasi tällaiselta näyttäisi...»

Ja seisoen haudalla ja nojaten vanhaa kättänsä uutta, maahan työnnettyä paalua vastaan, kertoi ukko:

»Hän, joka tähän pitäjän vaivaisena haudattiin, oli syntyessään mahtavan herran ainoa tytär. Loistossa syntyi hän, loistossa kasvoi hän, loistossa kukoisti hän. Hänen kirkkaat silmänsä, hänen lumoavan kauniit kasvonsa vetivät Laanilaan perhosia, kuten niitä kukka kentällä luokseen vetää; paarmoja veti toiselta puolen sinne luutnantin rikkaus. Kuinka siellä elettiin! Vappu oli keväimen lempeä, isä kylmä kuin sydäntalvi, joka säälimättä pakkasellaan kaatoi kaikki, mikä hänen tahtoonsa ei mukaantunut. Hän oli ylpeä tyttärestään, jota hän jumaloi, sen verran kuin hänen kaltaisensa voi mitään jumaloida; ylhäisyyttä, loistoa rakasti hän, yhä suurempaa loistoa halusi hän lapselleen. Perhosista ei ollut kirjavinkaan kylläksi ylhäinen Vapulle. Ja Vappu hymyili isälleen, sillä hän rakasti kylmää, ylpeätä miestä. Kuinka siellä elettiin, kun Ahteelan paroni sinne tuli, Ahteelan vanha paroni! Hän kelpasi vävyksi Laanilan luutnantille, hän, vanha ijänikuinen leskimies, jonka pää heilui edestakaisin kuin tapulin kello. Mutta Vapun kirkkaat silmät alkoivat siitä päivästä himmentyä, kukoistus hänen poskiltansa alkoi kadota, ja viimein kulki hän oman itsensä varjona Laanilan loistavissa saleissa. Silloin se taistelu tuli; suvi ja talvi taisteli, tytär ja isä. Oi nuoria sydämiä! Oi vanhaa itsekkäisyyttä! Vavisten, kalpeana ja kuolemaan asti ahdistettuna astui Vappu isänsä luo ja tunnusti, ettei hän tahtonut ruveta tutisevan elinkumppaliksi, että hänen sydämensä oli valinnut toisen. — 'Ja kenen?' kysyi isä. Tytär kääri vapisevat kätensä isän kaulan ympäri ja sanoi: 'Kyllä tiedät sen, isä!' Ja Laanilan ylpeä luutnantti sen kyllä tiesi. Hän oli jo kuukausia takaperin eroittanut Ruotsista kutsumansa nuoren, mielittelevän pehtorin palveluksestansa; mutta Vapun sydäimestä ei hän voinut häntä eroittaa. Luutnantti seiso siinä korkeana ja kylmänä, ja — niin kerrotaan — hän työnsi tyköään sen, josta hän oli ylpeillyt, sillä hänen sydämensä ylpeyden tieltä täytyi lemmenkin väistyä; hän luuli sillä voittavansa. — 'Olkoon, niinkuin tahdot', sanoi hän; 'mutta samana päivänä, jona pappi sinut häneen yhdistää, olet lakannut olemasta minun tyttäreni. Valitse!' Ja vapiseva tyttö valitsi. Hän kuunteli sydäntänsä; hän meni sille, jonka tämä sydän oli valinnut — muutti pois, kauas pois lapsuutensa leikkien tanterelta...

»Siitä päivästä ei enää eletty Laanilassa. Kevät oli kadonnut: halla, hyinen halla oli kaikki härmällä verhonnut. Sydäntalven hongan kaltaisena, kun lumi sen valkoiseen vaippaan kietoo, seiso luutnantti. Ei tiennyt kukaan, mitä tämän lumen alla piili, kunnes eräänä päivänä kuolema terävän kirveensä iskulla sen kaasi. Ja kaukaiset sukulaiset tulivat, ottivat haltuunsa hovin, ja — minä kaivoin haudan kylmälle, tykyttämästä lakanneelle sydämelle. Silloin taasen elettiin Laanilassa. Kauniita puheita siellä pidettiin ... ruumis kätkettiin maan poveen, ja rikas perintö jaettiin. Sitten pystytettiin tuo suuri hautakivi luutnantin haudalle, ja kultakirjaimilla kiinnitettiin siihen hänen nimensä. Mutta Vappua, hänen ainoata lastaan, ei kukaan maininnut.

»Kului sitten vuosia. Tuohon ylpeään hautakiveen ilmaantui jo sammalen täpliä. Silloin muutti seurakuntaan seitsenhenkisen perhe: kunnoton isä, kuihtunut, harmaa vaimo ja viisi lasta. Ja jokainen tiesi, että harmaa vaimo oli Laanilan entinen Vappu ja että hän oli uhrannut itsensä ja kaikki, mitä hänellä maailmassa oli, muukalaiselle, vieraasta maasta tulleelle kunnottomalle miehelle, joka ei lakannut kiroillen kertomasta kaikille, jotka kuulla tahtoivat, kuinka kauheasti häntä oli petetty, kuinka Laanila ja luutnantin muut rikkaudet olivat häneltä ryöstetyt. Kyllä siihen aikaan moni suri Vapun kohtaloa, vaikka oli niitä semmoisiakin, jotka päättään pudistaen tuumailivat, että niitto tulee kylvöönsä ja että Vappu oli ansainnut kohtalonsa. 'Kuka käski hänen mennä miehelle, joka toi mukanansa isän kirouksen ja lapsen perinnöttömyyden?' Niin, niin! Kuka käski... Minä arvelen, että sydän oli se, joka käski. Sillä Vapun sydän pysyi viimeiseen saakka uskollisena kunnottomalle miehelle. Minä arvelen, että suru, sydämen suru se oli, joka pusersi kyyneliä, noita kuumia kyyneliä riutuneen himmeistä silmistä, kun kunnoton mies eräänä päivänä tietämättömiin karkasi ja jätti kurjuuteen rakastavan vaimon ja lapsensa...

»Sitten vuotivat kauan Vappu paran kyneleet, vuotivat kuivuaksensa vasta silloin, kun viimeinen hänen lapsistaan oli äitinsä unhottanut. Silloin oli noiden ennen niin kirkkaiden silmien vesi juossut kuiville. Kun kauheita kärsinyt äiti seiso yksin maailmassa, kun hänen kättensä työ ei enää voinut häntä elättää, kun hänen täytyi sokeana elää muiden armolahjoista, silloin ei hänellä enää kyyneliä ollut. Mutta hänen erämaaksi muuttuneesta sydämistään huusi lakkaamatta ääni: 'niinkuin peura himoitsee tuoretta vettä, niin minun sieluni himoitsee sinua, Jumala! Koska minä tulen Jumalan kasvoja näkemään?' — Kauan hänen ei enää tarvinnut odottaa. Eräänä iltana oli sokeaa vanhusta kutsuttu Laanilaan ja siellä kun lapset ympäröivät lempeää 'sokeaa Vappua', saavutti hänet viimein kauan odotettu kuolema.

»Ja tähän» — lopetti kertoja — »tähän kaivoin minä hänen hautansa, ja siinä odottaa sokea Vappu ylönousemisen suurta päivää.»

Kilmalan seksmanni.

Eräänä päivänä tulin kirkkomaalle, juuri kun vanha haudankaivaja oli lähdössä sieltä. Hän seisoi keskellä käytävää katsellen ympärilleen, ikäänkuin tarkatakseen, oliko kaikki kunnossa, vai vaadittaisiinko jossakin vielä hänen huoltansa. Äkkiä lähti hän kulkemaan oikealle, mutta vaan seisahtuakseen erään vanhan puuristin viereen, joka näytti taapäin kallistuneen. Hän asetti sen paikallensa, itsekseen mumisten siinä: »Saan toiste tuoda mukanani suuteita, muuten kaatuu seksmannin patsas. Se jo näyttää hyvin lahonneelta.»

»Kuka tuon patsaan alla lepää?» kysyin.

»Kilmalan seksmanni vainaja», vastasi ukko yksitoikkoisesti.

Äänestä huomasin, ettei vanhus ollut oikein kertomatuulella tahi että Kilmalan seksmanni oli niitä, joista hän ei kirkkomaalla tahtonut mitään puhua. Ukon omituisuuksia oli, näetten, muiden muassa se, ettei hän mielellään puhunut haudalla seisoessaan vainajasta, jonka elämä ei hänen mielestään soveltunut haudan vakavuudelle. Kysymättä sen enempää seurasin häntä sitten kirkkomaalta.

Ääneti kuljimme vieretysten, kunnes tulimme hänen asuntonsa kohdalle.

»Tahdotteko kuulla Kilmalan seksmannista?» kysyi hän siinä äkkiä, pieni hymy huulillansa, juuri kun olin hänestä eroamaisillani. Oli hyvin harvinaista, että hän hymysuin muisteli vainajiansa. Se herätti uteliaisuuteni, ja minä seurasin häntä hänen asunnolleen. Päivä oli erinomaisen kaunis. Taivaan sininen laki ja lintujen viserrys koivikossa käski välttämään tuvan yksitoikkoisuutta. Istuuduin sentähden huoneen rappusille ukon viereen ja odotin saavani kuulla jotakin, joka oli yhteydessä tuon pienen hymyn kanssa. Mutta hymy katosi, ja vakavana, kuten ainakin, kun hän kertoi, alkoi hän lyhyen vaitiolon jälkeen kertomuksensa.

* * * * *

»Sinne, sinne ne vihdoin kaikki kokoontuvat, maan poveen. Sinne se päättyi Kilmalan seksmanninkin pitkä kulku. Ei huikase enää hänen silmiänsä kullan loiste, ei kutkuta enää hänen korviansa setelien rapina, ei enää hänen poskiansa kalvenna kauhea viha, joka hänen hautansa avasi.

»Olette Kilmalassa käynyt: olette nähnyt rikkaan talon vanhanpuoleisen, hyvänsävyisen isännän kulkevan viljavilla vainioillansa: olette nähnyt hänen emäntänsä hymysuisena, iloisena askaroivan kotitoimissansa; olette kuullut heitä kiitettävän... Selailkaamme muutamia kymmeniä vuosilehtiä taapäin heidän elämänsä muistojen kirjaa. Luokaamme silmäys Kilmalaan semmoisena kuin se oli kolmekymmentä vuotta takaperin...

»Se sijaitsee siinä, missä nytkin, mutta hiukan toisella tavalla on se asuttu. Harmaa, vanhuuttansa kallistuva rakennus seisoo mäen törmällä. Ei ole sitä koskaan laudoitettu, ei sen homeisia seiniä edes punamaalilla pyyhitty. Mutta sen katto on uusi, on vasta ikään talven kuluessa kotona kiskotuista päleistä laadittu. Kauas järvelle, kauas alankoon hohtaa se — valkoisen silkkiliinan kaltaisena ryysyihin puetun kerjäläisen päässä! Se tietää jotakin. Pellot kasvavat viljaa, mutta aidat, jotka niitä ympäröivät, ovat kaatumaisillaan, ovat pönkityt milloin milläkin, ovat paikatut laudanpalasilla ja risuilla. Rappiolla on kaikki — ulkonäköään. Ja kumminkin on kartanon asuja, vainioiden omistaja rikas. Hän, Kilmalan isäntä, tallentaa kirstuissansa summia, joiden suuruutta ei kukaan osaa edes arvata. Hän on pitkä, laihamäinen mies: hänen huulensa ovat ohuet, hänen nenänsä suuri ja käyrä, hänen poskensa kuivettuneet, kellahtavat, hänen silmänsä harmaat ja kylmät kuni härmä syksyn kentällä. Sanottiin, että kirstut hänen kammarissansa vetivät rahaa puoleensa, niinkuin rauta salamoita.

»Aamusta varhain myöhään iltaan oli hän toimissaan; mutta näistä hänen toimistaan ei ulkojälkiä näkynyt. Ajanhammas sai kenenkään estämättä tehdä työnsä. Missä sen nakerrukset liian syviä reikiä söivät, siinä parsittiin, paikattiin — sillä korjauskin maksaa rahaa, uudistuksista puhumattakaan. 'Vähällä voi toimeentulla', oli Kilmalan seksmannin alituinen sananpars. Ja tuota sananparttansa hän koko elinaikansa toteutti.

»Kylmää, kolkkoa — melisinpa sanoa kurjaa — oli kaikki Kilmalassa, ja kumminkin viihtyi siellä. Varhain aamuisin kuului karjapihalta säveleitä. Aini lauleli — Aini, seksmannin kuudentoista vuotinen, hentovartinen, sinisilmäinen holhotti. Hän lauleli sydämensä lauluja, ja tunne, mikä sävelten takana piili, sanoi että hänen sydämensä eli. Seksmanni seisahtui väliin näitä lauluja salaa kuuntelemaan, ja

hänen ohuet huulensa vetäisivät omituiseen hymyyn; hänen harmaissa, kylmissä silmissään välähti kummallinen leimu — joka ei hyvää merkinnyt, sanoivat ne, jotka häntä likemmin tunsivat; sillä se semmoinen leimu tiesi, että hänen raha-aistinsa oli — vaaninut varoja.

»Jo aikaisimmasta lapsuudestaan oli Aini asunut seksmannin luona. Hän oli asunut Kilmalassa aina siitä saakka, kun hänen vanhempansa saivat asuntonsa vainajien vahvassa linnassa. Vierteen rusthollin, Kilmalan naapuritalon nuori isäntä ja emäntä olivat kuolleet saman vuoden kuluessa, jolloin vielä Aini, heidän ainoa lapsensa, puolen vuoden vanhana pienessä kätkeydessään uinaili... Orpo sai kotinsa Kilmalassa. Oikeudessa oli näet Lauri, seksmänni, määrätty hänen holhoojaksi.

»Kilmalassa kasvoi Aini; siellä viihtyi hän. Kilmalan emännästä sai hän uuden äidin, joka jakoi äidillisen rakkautensa hänen ja oman ainoan poikansa Laurin välillä. Mutta seksmänni yhdisti Vierteen viljelykset omiin viljelyksiinsä, ja sehän soveltui mainiosti; rajatustenhan tilat olivat. Ei tietänyt aivan moni, että pieni Aini antoi holhoojansa hoidettavaksi koko suuren omaisuuden. Sitä paremmin tiesi sen seksmänni, joka alusta aikain oli ottanut pitääksensä tämän omaisuuden omanaan. Hänen luonansa Aini kasvoi, kehkeytyi kuni kukka nupustaan; ja Ainin vieressä kasvoi Lauri, seksmannin ainoa poika. Yhdessä leikkivät he lapsuutensa ajan; toisilleen uskoivat he viattomia havaintojaan. Mutta sillä välin oli tytöstä tullut — Laurin huomaamatta — neito, Laurista — Ainin huomaamatta — nuorukainen. Tämän onnellisen ajan kuluessa oli yksi ainoa, mutta katkera suru heitä kohdannut. Kilmalan kunnollinen emäntä oli saatettu lepoon vainajien majoihin. Yhdentoista vuotinen Aini seisoi itkien hänen hautansa reunalla, ja Ainin vieressä seisoi kyynelissä silmin kuudentoista vuotinen Lauri. He näkyivät sydämessään tuntevan, kenen he olivat kadottaneet. Mutta kylmänä kuin patsas seisoi heidän takanaan seksmänni. Ei sanonut väräyskään hänen kasvoissansa, kenen hän maan poveen kätki...

»Aika huojentaa surun, uusi päivä hoivan tuo. Kilmalassa meni kaikki entistä menoaan, joskin kohta huomattiin, että emännän käsi ei enää ollut toimimassa, että seksmannin järjestelmä 'vähällä voi toimeen tulla' yhä suurempaa alaa voitti. Vaimonsa eläessä oli seksmänni hyvin vähän kajonnut lasten kasvatukseen; nyt kajosi hän siihen vieläkin vähemmän. Hän ei nähnyt, ei huomannut muutosta, minkä aika lapsissa oli tehnyt, ei ennenkuin eräänä päivänä muuan naapuri sattui viittaamaan siihen, että Aini kohta oli naima-ijässä. Silloin heräsi seksmänni. Hän näki viittauksen todeksi, ja ajatus, että Vierteen rustholli oli Ainin perintö, että tilinteon päivä lähestyi, että hänen oli antaminen pois — toiselle — suurin kirstunsa, se ajatus iski salamana hänen mieleensä. Hän ei puhunut mitään, mutta hänen ohuet huulensa vetäisivät kokoon, hänen kellahtavissa poskissaan näkyi omituisia väräyksiä, ja hänen kylmät silmänsä näyttivät vielä kylmemmiltä. Hän rupesi pitämään lapsia silmällä, ja siinä silloin tapahtui hänessä hyvin omituinen muutos, joka ei jäänyt huomaamatta kotiväeltä yleensä, vielä vähemmän Laurilta ja Ainilta. Nuo kylmät, harmaat silmät kääntyivät, näet, usein hyvin omituisella katseella poikaan ja tyttöön. Näytti siltä kuin olisi seksmannilla ollut jotakin mielessä. Hän seurasi heitä silmillään, missä hän heidät näki; saattoipa vielä keskellä pihaakin jäädä heitä katselemaan. Tuota kesti jonkun aikaa, ja se antoi jo kotiväelle aihetta kaikenmoisiin miettimisiin. Aini ei tästä kaikesta ollut millänsäkään. Jonkunmoisella arkuudella kohteli hän yhä edelleen holhoojaansa, tämä kylmyys kun häneen jo hänen lapsuudessansa oli pelkoa vaikuttanut. Mutta arkuus ei hänen iloisuutensa häirinnyt. Lauri-poikaa taasen, joka paremmin tunsu isänsä salaperäisyyden ja itaruuden, arvelutti alussa isän muutos. Lauri oli nyt yhdenkolmatta vanha, ja hänellä oli jo joku aika ollut selvillä, mitä laatua ne tunteet olivat, jotka hänen Ainiin sitoivat, vaikka siinä aina oli jotakin tiellä, joka esti hänen näitä tunteita suoraan Ainille tunnustamasta. Kun isä tähän aikaan salaa tähysteli poikaansa ja holhottiansa, niin hakivat nuorukaisen silmät kaikkialta vaan Ainiä. Ja kun eräänä päivänä se kumma tapahtui, että isä — kasvoillaan jotakin hymyn tapaista — taputteli Ainin päälakea ja lausui: 'sinä olet kaunis ja kiltti tyttö!' niin osoitti vaikutus, minkä jörön ukon käytös nuoriin teki, heidän kehityskantansa eri asteita. Aini purskahti nauruun ja huudahti iloisella, veitikkamaisella äänellä: 'olenko todellakin!' Lauri taasen, joka tässä hyväilyssä näki hyviä enteitä, loi kiitollisen silmäyksen isäänsä. 'Saadaanpa vaan nähdä, että seksmannin Laurista tulee Vierteen isäntä', sanottiin kaikkialla, ja taisipa tämä tuuma todellakin asua ukko Laurin mielessä; siihen luuloon antoi aihetta ainakin hänen käytöksensä nuoria kohtaan.

»Mutta äkkiä tapahtui seksmannissa uudelleen muutos, ja tämä oli paljoa omituisempi, paljoa huomattavampi kuin edellinen. Mikä lieneekään uusi ajatus pölähtänyt ukon päähän. Alussa näytti hän taistelevan oman itsensä kanssa. Niinpä käski hän eräänä päivänä poikansa kahdenkeskiselle puheelle, mutta vaan lausuaksensa — ettei hänellä ollut mitään erityistä sanottavaa.

»Kyllähän seksmannin nytkin kuultiin käyttävän vanhaa sananparttansa 'vähällä voi tulla toimeen;' mutta suureksi kummakseen huomasi talonväki, että hän alkoi tehdä yhä suurempia poikkeuksia tuosta lempilauseestaan. Tähän aikaan sai vanha asuinrakennus tuon uuden pärekaton, josta jo puhuin. Sitten maalautti seksmänni — tosin vaan vesivärillä — oman kammarinsa ja Ainin kammarin seinät, vaikka — 'kyllähän ne maalaamattakin olisivat kelvanneet.' Kummallisemmaksi muuttui kuitenkin hänen käytöksensä poikaansa kohtaan. Näytti siltä kuin olisi tämä aina ollut hänen tiellään, kuin isä ei enää olisi poikaansa suvainnut. Jos oli mitä asiaa pappilaan, kirkonkylään tahi kaupunkiin, sai Lauri-poika ne toimitettavikseen.

»Niin, isä Lauri ei näyttänyt enää suvaitsevan poikaansa likeisyydessäänkään. Hän lähetti hänet ulkotöihin jos jonnekin, näyttipä oikein erinomaisella huolella estävän hänen ja Ainin yhdessä-oloa, samalla kun hän itse pyrki Ainin likeisyyteen.

»'Mikä seksmannia riivaa?' sanoi eräänä kesäkuun lauantai-aamuna Karja-Kaisa, kun näki ukon pyhäpukuun puettuna kepein askelin kulkevan poikki etehisen Ainin kammariin. 'Eihän vaan se vanha kanto itse...'

»'Niin, kukapa noita seksmannin nykyisiä vehkeitä ymmärtää', vastasi Matti, muonamies. 'Näitkös, Kaisa, kuinka kiireesti hän äsken lähetti poikansa myllylle?'

»Ei ollut kukaan kuulemassa, mitä seksmanni Ainille tuona lauantai-aamuna puhui; mutta kylläpä pian saatiin vihiä siitä, millä asialla hän oli ollut. Synkkänä ja ärtyisenä palasi ukko Ainin tyköä ja meni sitten suoraa päätä valjastamaan hevosen, johonkin lähteäkseen. Että holhoojan ja holhotin kesken jotakin ikävää oli tapahtunut, sen ilmaisivat sitten Ainin kalpeat kasvot, kun tyttö seksmannin lähdettyä tuli kammaristaan. Mutta vielä suurempaa hämmästyttä herätti talonväessä nuoren Laurin toimenpiteet, kun hän myllyltä kotiin tultuaan oli Ainin luona hetkisen viipynyt. Kiireesti juoksi hän luhtikammariinsa, tuli pian sieltä, pyhäpukuun puettuna hänkin, kävi pikimältään vielä kerran Ainin luona ja lähti jalkapatikassa seksmannin jälkeen.

»Mitä palkolliset ja Muona-Matti tästä kaikesta tuumailivat, se jääköön heidän kesken; mainitsen vaan, että he kyllä eivät aprikoimisissaan suuresti erehtyneet ja ettei sanottavaa työnjälkeä tämän lauantain osalle tullut.

»Iltapuoleen saapui seksmanni kotiin, iloisena kuin kiuru keväällä. Eikä tämä hänen iloisuutensa näyttänyt suuresti lannistuvan siitäkään, että kuuli Ainin naapuriin johonkin lähteneen. Näytti siltä kuin olisi ukko kymmeniä vuosia nuorentunut. Poikaansa ei hän kysynyt. Tapahtuiko tuo muistamattomuudesta vaiko muusta syystä? Sananpartensa 'vähällä voi toimeen tulla' oli hän niinikään unhottanut, sillä suureksi kummaksensa sai Karja-Kaisa käskyn iskeä juottovasikka penkkiin, sillä välin kun muut piit siivoisivat ja pesisivät pöydän ja lavitsat puhtaiksi.»

* * * * *

»Pysyi se lauantai- tai päivä kilmalaisten muistissa!

»Miltei koko yön kesti mitä ankarinta hommaa. Ei siinä paljon nukuttu.

»Mutta niinpä olikin jo aikaisin aamulla tupa siivottu; juottovasikka oli teurastettu ja nuorta voita kirnuttu. Kiirettä oli pidetty semmoista, että tuskin oli ehditty edes ihmetellä, mitä tämä kaikki tiesi. Ainoastaan silmänräpäykseksi oli homma tauonnut, kun illalla myöhään Aini tuli kotiin. Oli nähty hänen omituisella tavalla luoneen silmänsä seksmanniin, mutta sen ohessa vältäneen hänen läheisyyttään. Ukko itse taasen oli puoleen yöhön asti ollut kaikkialla mukana. Omin käsin oli hän kiillottanut suurta hopeista maljaa, joka vuosikausia oli kirstun pimeydessä tummentunut. Sitten oli Lauri-seksmanni heittänyt laitoksiin viime silmäilyn, nyykäyttänyt tyytyväisenä päätään ja antanut luvan muutamille palkollisille ja Muona-Matille mennä huomenna kirkkoon, '*jossa saisivat kummia kuulla.*' Tuon oli hän sanonut kammarinsa kynnykseltä ja samalla sulkenut oven. Pari kertaa oli hän, Ainin kotiin tultua, tähystellyt kujaa, joka Kilmalasta vei valtatielle: mutta poikaansa hän ei ollut kertaakaan kaivannut.

»Hommattiin Kilmalassa vielä sittenkin, kun seksmanni oli vetäynyt kammariinsa — hommattiin vieraita varten. Mutta keitä vieraita? Sitäpä siinä nyt mietittiin. Muona-Matin vaimo jo tuumaili, että viimeinen päivä oli tulossa; sillä ei miesmuistiin oltu Kilmalassa mitään tällaista nähty. Ja missä Lauri viipyi? Entäs Aini sitten! Mikä häneen oli mennyt? Ja tekipä sitä paitse jokainoan mieli kirkkoon, kuulemaan noita seksmannin 'kummia.'

»No niin. Hommaa kesti Kilmalassa, kesti aina puoleenpäivään saakka. Silloin nähtiin ensinnä yksityisten kirkkomiesten seisahtuvan valtatiellä, sitten koko parvien, kaikkien silmät käännetyt Kilmalaan päin. Ukko seksmanni hymyili tuota nähdessään ja hieroi tyytyväisenä kämmeniänsä, peukalot pystyssä, kuten ainakin!

»Vihdoin tulivat talon omat kirkkomiehet kotiin, Muona-Matti ensimmäisenä. Ja uutisia, suuria uutisia, tiesivät he kertoa. Oli kirkossa kuulutettu avioliittoon seksmannin Lauri ja Aini.

»'Niin, semmoista sitä tapahtuu maailmassa, eikä tuo niin aivan odottamatonta ole', tokaisi uutiseen Karja-Kaisa; 'johan sen jokainen tiesi ennaltaan. Ovathan ne ikäänkuin luodut toisilleen, Lauri ja Aini. Mutta missähän Lauri viipyy? Eihän ole sulhasen tapana olla kotoa poissa kuulutuspäivänään.'

»'Terveisiä kirkosta, seksmanni!' sanoi Muona-Matti, kääntyen isäntään, joka samassa tuli pihalle. 'Kylläpä osasitte sen salassa pitää! Koko seurakunta ällistyi, vaikka eihän siinä mitään kummaa ollut.'

»'No, mitä siellä sitten tapahtui?' kysyi seksmanni ihmetystä teeskennellen.

»'Eihän muuta kuin ilmoitettiin että saamme uuden emännän.'

»'Vai niin, vai ilmoitettiin?' kertasi seksmanni, tyytyväisyydestä hymyillen. 'Kauan onkin jo emäntää Kilmalassa kaivattu... Kumpi se tänään saarnasi, kirkkoherrako vai maisteri?'

»'Maisteri, ja hän piti oikein kauniin onnentoivotuspuheen; hän rukoili kaikkea hyvää nuorille kihlatuille. Saattekin aika hyvän miniän, seksmanni!'

»'Miniän! Minäkö miniän saan?'

»'Niin kaiketi, koska Aini menee Laurillenne.'

»'Laurilleni! Mitä höpiset, mies? Olet kai taasen istunut Lekkeri-Rietun mökissä kirkonajan.'

»'Minäkö Lekkeri-Rietun mökissä!... Kävittehän itse eilen pappilassa kuulutuskirjaa teettämässä, seksmanni, ja kutsuite sitten, kuulin kirkolla, tänne kuuliaiskesteihin papit, lukkarin ja vieläpä muitakin juhlavieraita.'

»'Kyllä, mutta...'

»Samassa näkyi muutamia ajopeliä kääntyvän valtatieltä Kilmalaan. Ensimmäisissä istui kirkkoherran nuori apulainen ja lukkari sekä taka-istuimella seksmannin Lauri; toisissa muutamia kirkonkylän isäntiä.

»'Puhu suusi puhtaaksi, mies!' ärjäsi seksmanni, keskeyttäen itseänsä ja heittäessään silmäyksen lähestyviin vieraisiin, 'Olitko kirkossa ja keitä siellä kuulutettiin?'

»'Keitäkö kuulutettiin?' tuumaili Muona-Matti kummissansa. 'Johan tuon olen sanonut. *Poikaanne ja Ainia* siellä ensi kerta kuulutettiin; kuulinhan tuon omilla korvillani. Se kyllä huomiota herätti, sen saatte uskoa, vaikka kyllä se ei mitään odottamatonta ollut. Ja näinhän omilla silmilläni maisterin kirkkomäellä puristavan poikanne kättä, kun hän hänelle uudelleen onnea toivotti.'

»Seksmanni seiso siinä, Muona-Matin vakuutuksen kuultuansa, niin puusta pudonneen näköisenä, että tuskinpa olisivat vieressä seisijat voineet olla kysymättä, mikä häneen oli mennyt, jollei vieraiden tulo samassa olisi vienyt koko heidän huomionsa.

»Jo kaiketi aavistatte asian oikean laidan.

»Seksmanni oli edellisenä aamuna ollut Ainin puheilla ja siinä suoraan pyytänyt häntä vaimokseen. Ukko oli kerskaillut suurista rikkauksistaan ja luvannut Ainille jos jotakin, vaikka 'vähällä voi toimeen tulla.' Mitä Aini, joka suurimmalla kummastuksella ja hämmästyksellä oli kuunnellut ukon tarjousta, tästä kaikesta ajatteli, kun hän huomasi, että hänen holhoojallaan oli täysi tosi mielessä, ei meidän tarvinne kertoa. Inholla työnsi hän tyköään vanhuksen, joka kumminkaan ei siitä näyttänyt olevan millänsäkään, hän kun sanoi tietävänsä, miten itsepäisiä tyttöjä saataisiin taltumaan. Sen enempää ei siinä oltu asiasta keskusteltu, mutta erotessaan oli seksmanni tullut ilmaisseeksi, mitä hänellä Ainin kiellon johdosta oli mielessä; oli sanonut suoraa päätä lähtevänsä pappilaan kuulutuskirjaa teettämään, ja 'huomenna ei Ainin enää sopisi potkia tutkainta vastaan, kun oli kuulutettu.' — Pappilassa oli asia päättynyt seksmannille mieliksi; vanha kirkkoherra oli kirjoittanut kuulutuskirjan, tosin muistuttaen, että Aini paremmin olisi sopinut *nuorelle* Laurille, seksmannin pojalle, mutta 'koska seksmanni itse vielä näytti olevan parhaimmassa miehuuden voimassa ja koska Ainikin, seksmannin sanojen mukaan, ei ollut vastaan tätä avioliittoa, joskin vähän kainosteli, niin sopihan se.' Tämä viimeinen lausunto oli niin erinomaisesti miellyttänyt seksmannia, jotta hän siinä, Vierteen rustholli mielessä, oli päättänyt tehdä poikkeuksen tuosta 'vähällä voi toimeen tulla' ja pitää kuuliaiskestit. —

»Ja nyt kun vieraat tulivat — kenenkä kuuliaiskesteihin tulivat ne? Ukko seksmanni tointui viimein siihen määrään, että sai raapituksi korvantaustaa ja itsekseen päätetyksi, että Matti oli joko kuullut väärin tahi että hän tahtoi laskea pilkkaa, ja jos niin olisi asian laita, niin — 'saisi hän sen vielä tietää', uhkasi seksmanni itsekseen. Hän meni tässä mielessä vieraitansa vastaan, mutta ei taasenkaan tiennyt mitä ajatella, kun näki poikansa maisterin ajopelien taka-istuimelta hyppäävän maahan. Näytti siltä kuin olisi hän nyt vasta häntä muistanut. Hänen harmaista silmistään leimusi viha, ja hänen ohuet huulensa olivat yhteen puristetut. Mutta eihän siinä käynyt kiukkua näyttäminen, vaikka täytynee tunnustaa, että seksmannin nykyisessä asemassa ei liene moni ollut. Kuuliaisia vietettiin, mutta sulhasta rupesi jo aavistuttamaan, ettei hän — ollutkaan oikea sulhanen.

»Vesivärillä maalattuun kammariinsa saattoi hän kumminkin nuoren pastorin, joka siinä käytti tilaisuutta kuiskatakseen pari sanaa hänen korvaansa, sillä seurauksella, että seksmanni sulki tupaan

vievän oven. Kahden kesken jäivät he sitten kammariin. Mitä siellä he toimittivat, se on jäänyt heidän salaisuudekseen. Mutta kaiketi oli se jotakin vakavaa, koska jonkun ajan kuluttua heidän luokseen kutsuttiin ensinnä Aini ja sitten nuori Lauri, ja koska, kun vihdoinkin kaikki neljä astuivat sieltä ulos, jokaisen kasvojen juonteissa oli nähtävänä varsin erilaista mielenliikutusta.

»Mutta tahdotte kaiketi tietää, kuka tässä todellinen sulhanen oli, vaikka olen varma siitä, että sen jo itsekin arvaatte.

»Kun nuori Lauri tuli kotiin myllyltä ja tapasi Ainin, uskoi tämä tuskissansa ja pelossansa hänelle, mitä hänen ja seksmannin välillä oli tapahtunut. Ja siinä — siinä tuli myös selville, mitä tunteita Ainissa vallitsi lapsuuden leikkitoiveria kohtaan. Lauri tunsu isänsä ja tiesi, ettei tämä koskaan heittänyt keskentekeiseksi, minkä kerran oli päättänyt, ja ettei hänellä myöskään ollut tapana keinoista välittää. Tuo tieto kauhistutti häntä, samalla kuin tieto, että Aini hänestä piti, täytti hänen sydämensä ilolla. Seksmannin itsekkäiset tuumat olivat tyhjiksi tehtävät. Lauri pukeusi pyhävaatteisiinsa kiiruhtaaksensa pappilaan, sittenkuin hän oli sopinut Ainin kanssa, että tämä myöhempään myöskin tulisi sinne. Muuta keinoa eivät nuoret keksineet. Suoraan tahtoivat he kirkkoherralle puhua, miten asia todellisuudessa oli. Ainakin toivoivat he voittavansa aikaa.

»Sill'aikaa, kun seksmänni oli kutsumassa vieraita Kilmalaan kuuliaisiiin — onnekseen ei hän ollut sanonut kenen — kuunteli kirkkoherra nuorukaisen valitusta säällillä; hänen oli vaikeata uskoa löytyvän isää, joka sokeassa itsekkäisyydessä, petoksella ja väkivallalla tahtoi tallata jalkoihinsa lastensa onnen: hän kyllä tunsu Kilmalan seksmannin, mutta tällaiseksi ei hän toki ollut häntä ajatellut. Nuorukainen voitti kohta, mitä alussa oli tarkoittanut: ettei huomispäivän kuulutuksesta tulisi mitään. Mutta kammarissa, jossa tätä asiaa keskusteltiin, oli ollut kolmaskin, joka ei ollut puheeseen sekaantunut: kirkkoherran nuori apulainen. Tämä, joka keskustelun kestäessä oli selaillut kirkonkirjaa, ikäänkuin ei hän olisi kuullut mitään koko keskustelusta, nousi äkkiä, kun Lauri vihdoinkin jäähyväiset kirkkoherralle sanottuaan lähti, ja seurasi häntä ulos. Hänen kävi sääliksi nuorukaisen kohtalo. Hänkin oli tullut tuntemaan Kilmalan seksmannin, tuntemaan lyhyessä ajassa paremmin kuin vanha kirkkoherra vuosikymmenien kuluessa. Hän oli ollut samassa tilassa kuin Lauri nyt — vielä kovemmassa, sillä hänen armaansa oli pakoitettu menemään toiselle. Hän antausi puheeseen Laurin kanssa. Hän sai tältä tietää, että Aini odotti läheisyydessä, saadaksensa pikemmin kuulla, mitä kirkkoherra oli vastannut. Hän kulki Laurin rinnalla miettien ja ääneti, kunnes nuorukainen poikkiesi polulle, jonka varrella pienen kuusen suojassa Aini häntä vartosi. Ja kun hän siinä ujon tytön suusta kuuli, millä siteillä nuoret olivat toisiinsa sidotut, näyttivät hänen mietteensä kypsyneen päätökseksi. Hän katseli hyvin omituisella katseella nuoria, jotka siinä seisoivat ja ujostellen tirkistelivät maahan, sitten kun Lauri oli tehnyt tilin käynnistänsä kirkkoherran luona. Vihdoinkin sanoi hän, kääntyen Lauriin: 'Sinä olet Lauri, isäsi on Lauri, ja iso-isäsi oli myös Lauri', ja kun Lauri tämän myönsi, lisäsi maisteri, alussa hiukan hymyillen, mutta sitten vakavana: 'Minä luulen, että löytyy keino, joka pikemmin voi viedä asian perille kuin kaikki keskustelut, rettelöt ja kentiesi vielä kärjäjäkäynnitkin. Joka kuopan toiselle kaivaa, langetkoon itse siihen... Minä tahdon *teidät* huomenna kuuluttaa. Tosin on seksmänni Ainin holhooja ja siis isän sijainen, mutta isä, joka tällä tavalla käyttää valtaansa, ei ole isä.' Lauri ja Aini ensinnä hyvin hämmästyivät tätä puhetta, mutta sitten, ajattelematta sen enempää asian mahdollisuutta ja luottaen nuoreen pappiin, puhkesivat he yksin suin hiljaisiin kiitoslauseisiin. Ja juuri samassa ajoi seksmänni heidän ohitsensa, osaamatta mitään pahaa aavistaa, varmana voitostaan, kuuliaiskestit mielessään. Nuoret, jotka seisoivat vähän matkaa tieltä, näkivät hänen, hän onneksi ei heitä. — Ja seuraavana päivänä kuulutettiin: *nuori mies Lauri Laurinpoika Kilmala ja nuori neiti Aini Vierre.*»

* * * * *

»Ja nyt tuli maisterin vastata työstään.

»Miten hän siinä suoriutui — mitä hänen ja seksmannin välillä puhuttiin, kun he tuossa vesivärillä maalatussa kammarissa kahden kesken olivat, sitä ei tietäne kukaan muu kuin asianomaiset. Arvelen vaan, ettei nuori pappi juuri ihan huvikseen siellä ilmaissut, minkä kepposen hän oli seksmännille tehnyt. Ja minä tiedän, että hän silloin suuresti katui asiaan ryhtymistään.

»Me, seksmannin kuuliaisvieraat, joiden joukossa minäkin olin, emme nähneet mitään kummaa siinä, että maisteri ja seksmänni sulkeusivat kahden kesken kammariin, eikä aivan paljon siinäkään, että Lauri ja Aini sinne käskettiin; mutta sitä suurempaa kummastusta herätti meissä heidän katseensa, kun he kaikki neljä sieltä astuivat tupaan. Ja siihen lisäksi oli jo Muona-Matti ja Karja-Kaisa ehtineet antaa pieniä viittauksia... Seksmannin silmistä leimusi tuli, joka pelästyi; siinä ei ollut enää tuota entistä jääkylmää katsetta: siinä kuvastui — sen näki selvään — häädetty viha. — Lienee maisteri asettanut ukon eteen kuvastimen ja siinä antanut hänen nähdä oman itsensä oikeassa karvassaan; oli miten oli, maisteri ei sillä voittanut muuta kuin että seksmänni näki parhaaksi antaa asian jäädä semmoiseksi, jommoiseksi se oli muodostunut, nostamatta siitä mitään melua. Kaiketi ymmärsi hän, ettei hän kärjäjäimälläkään voittaisi muuta kuin ivaa ja häpeää, vaikka saisikin maisterin edesvastaukseen.

»Ikävät olivat nämä kuuliaiskestit, ikävimmät kaikista, missä olen ollut. Seksmanni ei puhunut sanaakaan päivällispöydässä, otti vaan hopeamaljasta aimo kuluksia — hän, joka aina oli tyytynyt veteen ja kaljaan — mutta ei tullut sen puheliaammaksi. Mitä hänessä liikkui, se näkyi silmäyksistä, jotka hän silloin tällöin heitti maisteriin ja kihlattuihin, ja vieläpä siitakin, että hän, tuntematta kipua, pureksi ohuet huulensa verille.

»Ei auttanut maisterin kaunis puhekaan, jossa hän muun muassa muistutti kihlatuita siitä kunnioituksesta, jota he olivat velvolliset osoittamaan seksmannelle, ja jonka johdosta Lauri nuorempi vastasi, että hän ja Aini aina tulisivat kohtelevaan isää niinkuin lasten tulee kohdella vanhempiaan ja että he kykynsä mukaan koittaisivat tehdä hänen vanhat päivänsä iloisiksi.

»Tämän päivän perästä ei seksmanni enää tullut entisellensä. Hän pysyi enimmäkseen kammarissaan, eikä kärsinyt nähdäkään poikaansa ja tämän morsianta. Häpesikö hän, katuiko hän vai kaiveliko salainen, sammumaton viha hänen mieltään? Hän ei ryhtynyt mihinkään, ei puhunut tuskin sanaakaan, ei komentanut edes Karja-Kaisaa. Ja eräänä aamuna — nuorten toisena kuuliaispäivänä — istui hän halvattuna kammarissaan. Kynttilä paloi pöydällä ja sen vieressä oli suuri velkakirja- ja setelikasa, hiukan palanut, mutta ei pilalle. Ukko oli tahtonut — polttaa ne kaikki. Mutta mammonan orjaan lienee tämä tällainen kosto — jolla hän itse omat epäjumalansa hävitti — koskenut liian kovasti. Kun hän vuoteelleen kannettiin, oli hänen vasemmassa kädessään Vierteen talonkirjat, ja kun niitä tahdottiin siitä ottaa, öyhki ukko ja ärisi. Hän oli kadottanut puheenlahjan ja hänen ruumiinsa oikea puoli oli tunnoton.

»Tuossa tilassa eli hän viikon päivät. Karja-Kaisa ruokki ja hoiti häntä niinkuin pientä lasta; muita hän ei sietänyt nähdä. Ja kädessään piti hän kaiken aikaa Vierteen talonkirjoja. Jos ken koitti niitä häneltä ottaa, silloin näkyi, että ukko eli.

»Tapana on, että kihlatut kolmantena kuuliaispyhänään ovat kirkossa kuuntelemassa, kun heidän nimensä saarnatuolista mainitaan. Lauri ja Aini eivät tätä tapaa noudattaneet. He olivat olleet kovin suruissansa siitä tosin sanattomasta, mutta kumminkin silminnähävästä vastenmielisyydestä, vieläpä tuskastakin, jota seksmanni osotti, kun hän heidät näki. Nyt olivat he luulleet löytäneensä keinon, joka masentaisi ukon vihan. Aini kurkisteli ovenraosta kammariin ja viittasi kiireesti Laurille. Seksmanni oli muuttanut oikeaan käteensä Vierteen paperit. Oliko halvaus antaunut?

»Lauri avasi oven ja laskeusi, Aini vieressään, polvilleen vuoteen viereen, pyytäen että isä vihdoinkin leppyisi ja antaisi heille siunauksensa. Vierteen, Kilmalan talot — kaikki olisi isän; Lauri ei pyytänyt muuta kuin että isä laskisi kätensä heidän pääläelleen...

»Ja seksmanni ojensi kätensä — oikean. Ja Lauri ja Aini odottivat, että tämä käsi heidän pääläelleen laskeutuisi. Turhaan odottivat he. Kun he vihdoinkin loivat silmänsä seksmanniin, oli tämä — kuollut. Mutta käsi oli auennut ja Vierteen paperit makasivat Ainin helmassa...

»Lauri ja Aini ovat vielä sitä mieltä, että seksmanni siunasi heitä. Ja hyvä on, että he niin luulevat. Minä olen vähän toista mieltä, sillä minäkin tunsin Kilmalan seksmannin... Mutta tuossahan on hirrenpää, josta saan suuteita hänen kaatumaisillaan olevan ristinsä tueksi.»

Mörkö-Maija.

Hiljaa keinuttelee lämmin länsituuli Koskelan ruusuvainiota, jonka täyteläiset tähkät, maahan päin kallistuneina, rikasta satoa lupaavat; hiljaisesta yölevostaan nousee talonväki ja valmistautuu leikkuuseen.

Aamu on kaunis. Taivas on sininen. Hiljaista, yksitoikkoista lirinäänsä lirisee puro, johon vainio päättyy.

Niin, yhdeltä taholta rajoittaa vainiota tuo pieni, lirisevä puro, toiselta, Koskelaa vastapäätä olevalta puolelta metsä, joka pieneksi kukkulaksi kohoutuu ja jonka puitten välistä mahtava talo ja sen tilukset — sen laajat tilukset — näkyvät.

Siinä, metsäisellä kukkulalla, istuu lahonnutta kantoa vastaan nojautuneena vanha vaimo. Kuinka ryppyinen on hänen otsansa, ja hänen poskensa — kuinka kurtuiset ja keltaiset! Juomuinen huivi, joka hänellä on ollut päässään, on valunut alas hänen ahavoittuneelle, tumman ruskealle niskalleen; hiljainen tuuli pörröttelee hänen harvoja, lumenvärisiä hapsiaan. Hänen pienet, harmaat silmänsä ovat käännetyt Koskelaa kohden, ja näistä silmistä lentää salamoita. Ojennettu on hänen paljas, laiha käsivartensa, jonka väri vetää vertoja lehmänsienelle, mikä kasvaa hänen kurttuaisen jalkansa vieressä. Ja hajallaan ovat käden sormet.

Äsken vielä seiso i hän kantonsa vieressä, ja silloin olivat hänen molemmat käsivartensa ojennetut. Aamuruskon koittaessa laskeusi hiljaa vasempi. Kun auringon terä alkoi näkyä, vaipui vanhus istumaan, mutta oikea käsi ei ojennettua asemaansa muuttanut.

Hän istuu siinä sitten kauan liikkumattomana. Hän on miltei alasti. Ei verhoa hänen ruumistansa muu kuin repaleinen, sammalen värinen paita ja lyhyt punertava hame. Hän on kauhean näköinen.

Hänen huulensa liikkuvat, mutta sanaa hänen suustaan ei ole hiljainen aamu kuullut.

Hänen silmänsä eivät räpähdä. Hän katsoa tuijottaa yhä Koskelaa kohden.

Vihdoin viimeinkin huomaa hän, että talon väki on herännyt; ja kun hän sen huomaa, vetäytyvät hänen keltaiset, ryppyiset kasvonsa kokoon, ja hänen silmistään lentää säkeniä, jotka näyttävät tahtovan sytyttää tuleen koko talon. Yhä nopeammasti liikkuvat hänen huulensa, ja hänen ojennettu kätensä vapisee.

Jo kuulee hän, että talon väki on liikkeellä, ja hän nousee. Hän ojentaa nyt vasemmankin käsivartensa taloa kohden, ja hajallaan ovat vasemmankin käden sormet.

Jo näkee hän talon emännän astuvan ulos huoneesta; ja kun hän sen näkee, oikoo hän ruumistaan. Hän nostaa kolmasti kätensä taivasta kohden, ja kolmasti laskee hän ne alas. Sitten huutaa hän täyttä kurkkuaan kolme kertaa peräksyttäin:

»Kirottu ... kirottu ... kirottu...!»

Ääni on kimakka, mutta ei se kauas kuulu; heikot ovat vanhuksen voimat.

Kun sen viimeinen värähdys on kajahtanut, laskeuvat jälleen hänen kätensä; huulet avautuvat nauruun, kamalaan nauruun, ja hän kääntyy kiireesti. Oikea käsi tarttuu kannon nojassa seisovaan sauvaan, vasempi pieneen, maassa makaavaan myttyyn. Ja eukko katoaa hiljaa kulkien metsään. — Kuka on hän? Mitä tietävät hänen kamala käytöksensä ja hänen kauheat sanansa? — Koskelan emäntä on äkkiä seisahtunut. Kuuliko hän kirouksen? Mahdotonta! Kukkula on siksi kaukana ja sen lisäksi tuuli vastainen. Mutta kumminkin seisahtuu hän.

»Mikä se?» kysyi hän itseltään. »Kuinka nyt juolahti mieleeni Mörkö-Maijan eilinen uhkaus: *'Muistat minua huomenna!'*... Niin, jopa muistan... Mutta mitä tarkoitti hän tuolla lisäyksellään: *'ja joka päivällä on huomionsa, aina viimeiseen asti?'*»

* * * * *

Hiljaa keinuttelee lämmin länsituuli Koskelan suurta ruisvainiota, jonka täyteläiset tähkät, maahan päin kallistuneina, rikasta satoa lupaavat. Vainio odottaa leikkaajaansa.

Ja leikkuuväkeä kokoontuu Koskelan tupaan, miehiä ja naisia. He eivät ole iloisen näköisiä. He asettuvat kukin pöytänsä, joka on laihalla ruoalla katettu.

Pienessä vuoteessaan herää Liili, Koskelan isäntäväen ainoa lapsi, sinisilmäinen, punaposkinen, iloinen, isän ihastus, äidin kaikki. Hänen heleä naurunsa soi. Lapsen ilo on tarttuva. Leikkuumiesten nurpeat kasvot kadottavat nurpeutensa; hymy asettuu heidän huulilleen.

Koskelan isäntäväki on saittaa, ja siitä se on tullut pahaan maineeseen. Palkolliset eivät siellä tahdo viihtyä: palkka on huono, ruoka vielä huonompi. Mutta sen sijaan vaaditaan heiltä paljon. Karsain silmin katsoo varsinkin emäntä heidän päivällisuntaan; ennen aikojaan häiritsee hän sitä. »Isännän kanssa tulisi toki toimeen», sanovat palkolliset; »mutta emäntä... Vaivainen hänen kynsiinsä joutuu!»

Tänään, kun leikkuu on aljettava, on työväki luullut saavansa suun avajaiseksi kahvia. Vaarasen Kaisa tietää, että viime vuonna sitä annettiin. Mutta nyt, kun väki tupaan tulee, ei tultakaan ole takassa.

Kylmää ruokaa: leipää, silakoita pöydällä.

»Ei minua monta päivää täällä nähdä», sanoo tovereilleen Lassi, vanha loismies, joka ei tiedä kahvia parempaa.

»Ennen muinen sitä ryypyllä aljettiin», mumisee Tahvana, vanha loismies hänkin, jonka pääherkkua väkijuoma on.

»Saas nähdä, annetaanko puuroon silmääkään!» utelee Kaisa-Liisa, joka koko leikkuu-ajaksi on taloon pestattu.

»Ei vallesmannissakaan tällaista kurjuutta», valittaa Silmäpuoli-Mikko, ja sitten lisää hän: »vaikkei

sielläkään kaksista; parempaa toki kuin täällä. Tulevalla viikolla siirryn sinne.»

Niin murisee työväki. Kukin saa vapaasti purkaa sydämensä. Isäntä on ulkona pellolla, emäntä on mennyt aittaan.

Silloin herää Liili.

Hän, pieni kolmivuotinen tyttö, on kaikkien lemmikki. Häneen kääntyvät kaikkien silmät. Hän hosuu ympärilleen. Kärpäsiä puhuttelee hän pikkulintusiksi; hän tavottelee niitä pienillä käsillään. Sitten kurottaa hän kätensä leikkuuväkeä kohti, mutta kätkee ne kiireesti peitteen alle, kun joku tahtoo niihin tarttua. Hän nauraa ääneensä: »Piilosilla, piilosilla!» Hän vetää peitteen päänsä päälle: »Sokkosilla, sokkosilla!»

Leikkuuväki katselee häntä mielihyvillään. Se ei muista äskeistä kiukkuansa; se kuuntelee pienosen pakinaa ja hymyilee hänen kujeilleen. Nurina on hälvennyt.

Yhä uutta väkeä astuu tupaan.

Silloin samoo emäntä sisään. Hän on kalpea vihasta; tyhjä kaljatuoppi on hänellä kädessään. Hän tulee kellarista. Joku on siellä käynyt. Kaljatynnyrin tappi on poissa; tynnyri on tyhjä, ja lattialla — mikä siivo! Kuka on ilkityön tehnyt?

Kysyä saa; mutta eipä tekiä ole tynnyriin puumerkkiään piirtänyt. Emännällä on kellarin avain. Ei sinne pääse muut kuin hän; lienee hän itse illalla höllästi pannut tapin kiinni!

Ei, sitä hän ei ollut tehnyt. Hän oli sen luojaan painanut. Hän on itse varma siitä... »Ah, Mörkö-Maija!»

Mutta miten hän oli kellariin päässyt? Lukossahan oli ovi, ja avain emännän avainkimpussa. »Ah, noidan vehkeitä!»

»Onko Maijaa nykyjään näillä seuduin nähty?» kysyi Vääräsuu-Jussi.

»Kävihän se retkale täällä eilen; pyysi leipää, pyysi jauhoja, perunoita ja voitakin, mutta minä hänelle passin annoin.» Ja emäntä viittasi ovea.

»Kyllä ei Maijan kanssa ole hyvä leikkiä laskea», tuumaili Jussi. »Mutta olen kuullut, ettei hän kosta omasta puolestaan... Oliko hän yksin?»

»Mitä se sinuun koskee? Ihan yksin hän oli.»

»Oli kyllä, se on tosi», tokasi siihen Kaisa-Liisa, sama, joka koko leikkuu-ajaksi oli Koskelaan pestattu; »mutta tuskinpa olitte ajanut hänet tuvasta, niin tulihan Hölöpän-Matin Miina sisään pienen raajarikkoisen tyttärensä kanssa ja pyysi Jumalan tähden illallista, muistattehan, emäntä!»

»Ole vaiti! Jos minä kaikkia Miinoja ja kakaroita syöttäisin...»

»Ja sitten — kuulittehan sen — uhkasi Mörkö-Maija teitä, — puhui jotakin huomisesta. Ja kohta sen jälkeen menitte te kellariin.»

»Niinhän tein», myönsi emäntä ja kävi hiukan ajattelevaksi. Hänen mieleensä johtuivat taasen Maijan sanat: »*muistat minua huomenna, ja jokapäivällä on huomionsa, aina viimeiseen asti...*» Olisiko Maija?... Hyvin mahdollista. Hän on tietäjä, suurikin tietäjä; kaukaahan ihmisiä hänen luonaan käy. Viime talvenakin — niin ainakin puhuttiin — pakoitti hän varkaan viemään takaisin Suurpään Kallen kellon...

Emännän ajatuksenjuoksua keskeytti äkkiä ääni:

»Äiti!»

»Kah, joko sinäkin olet herännyt, Liili?»

»En, äiti, minä vielä nukun, minä näen unta.»

»Vai niin; mitä unta sinä näet?»

»Tuo ruma akka on täällä, mutta hän ei tee minulle pahaa... Hän taputteli poskiani ja sanoi: 'se oli oikein, että tahdoit antaa voileipäsi tuolle pienelle tytölle'... Äiti, miksi en saanut antaa?»

»Kuka ruma akka, kuka pieni tyttö? Kenestä sinä puhut, lapseni?»

»En tiedä, äiti... Hän sanoi myös, että minä olen hyvä tyttö ja että sinä olet paha. Mutta minä sanoin,

että sinä olet niin hyvä, niin hyvä — Liilille.»

»Lapsi on nähnyt unta Mörkö-Maijasta ja Hölöpän-Matin Miinan työstä», kuiskasi Kaisa-Liisa puoliääneen. Emäntä sen kyllä kuuli, mutta hän ei ollut sitä kuulevinaan. Lapsen sanat olivat tehneet syvän vaikutuksen häneen. Liili oli jo nukkunut, kun Mörkö-Maija ja Matin-Miina Koskelassa kävivät; eihän hän voinut niiden käynnistä mitään tietää. — —

»Voi, voi sentään!»

Kaikkien silmät kääntyivät oveen päin.

Siitä ryntäsi sisään Karja-Lotta, silmät selällään. »Halki se on, ihan halki: voi, voi sentään!»

»Mikä on halki? Oletko tullut hulluksi?» huudahti emäntä.

»Pata on halki, muuripata, tiedänmä! Vesi juoksee pesään... Menen tekemään haudetta Mansikille, joka on sairas ja ähkää; menen kotaan, vinttaan vettä pataan, rupeen laittamaan tulta... No, ei tässä maailmassa! Pesä on yhtenä järvenä, ja pata on tyhjä... Se on halki, ihan halki, sanon ma; ei se pidä vettä, ei! Ja...»

»Onko muuripata halki — uusi muuripata?» keskeytti häntä emäntä hämmästyneenä. »Kuka sen on halaissut? Sinä, tietysti, sen mokoma! Mutta saatkin maksaa sen: viime markkinoiltahan Manne padan osti.»

»Minäkö? Maksaa! E-ei, siitä nyt ei lähde mitään! Pata on halki, se on varma, se...»

»Mutta minä sanon, että sinä maksat sen! Sinä jätit eilen tulta pesään, etkä huomannut, että padassa oli vesi kiehunut kuiviin...»

»Vai niin, vai sekö sen padan halkaisi; sillä halki se on, siitä ei pääse... Mutta, emäntä hyvä, kukahan kodassa eilen viimeksi kävi, minäkö vai te? Vai ettekö tahdo muistaa?... Mörkö-Maija teitä vielä pihalla manasi, ja Matin-Miina kuljetti pois ontuvan kakaransa... Te pistäysitte humalistossa, hyppäsitte sitten kotaan ja sieltä kellariin... Minä näin sen luhdin ovelta; olin juuri maata menossa... Ja kyllä sen Mörkö-Maijakin näki... Niin sen asian laita on. Vai minäkö maksaisin padan!... Se on nyt halki, siitä ei pääse! Ja... Voi, voi sentään! En muistanut sitä sanoa: koko lammasmaa on kauramaassa... Kai jätitte veräjän auki, kun humalistossa kävitte...»

Isännän tulo keskeytti Karja-Lotan sanatulvan. Koskela, kookas, keski-ikäinen mies, oli käynyt ruisvainiolla katsomassa, mistä parhaiten sopisi leikkuuta alottaa. Palatessaan oli hän nähnyt lampaat kauramaassa, ja sisään astuessaan ärjäsi hän suuttuneena: »Kuka roisto on humaliston veräjän auki jättänyt? Ennenkuin leikkuulle lähdetään, ovat lampaat kauramaasta pois ajettavat. Joka mies!»

Silmänräpäyksessä toteltiin isännän käskyä; eikä aikaakaan, niin oli tupa tyhjä ihmisistä. Ei kumminkaan ihan tyhjä. Pikku Liili makasi vielä pienessä vuoteessaan. Häntä ei ollut kukaan nyt muistanut, ei äitikään, jonka täytyi kiiruhtaa katsomaan muuripataansa.

Ja Liili makasi siinä hetkisen rauhassa. Padan onnettomuudesta hän ei ymmärtänyt mitään, mutta lampaat olivat hänelle tutut — olihan hänellä niissä pieni oma karitsansakin. Hän ei oikein käsittänyt, miksi niitä kauramaasta ajettaisiin: mutta ei hän sillä päätänsä vaivannut. Hän katseli pieniä sormiansa, ja vasemman kätensä sakarisormi oli hänestä hänen pikkukaritsansa, iso sormi suuri sarvipää passi, jota hän pelkäsi. Hän koetti matkia karitsan ja passin ääntä. Ja kun kärpäset lentelivät hänen vuoteensa ympärillä, veti hän suunsa kurttuun: »Sys, sys, sanoo pikku lintu.» Sitten rupesivat kädet piilosille. »Hae, hae!» Mutta viimein kyllästyi hän leikkeihinsä. »Äiti, äiti!» huusi hän.

Mutta kun ei äitiä kuulunut, kömpi hän vihdoinkin vuoteeltaan, ja nyt näki tuvan haltia, jos semmoista on olemassa, pienen, lihavan tyttöassukan paitasillaan hyppivän lattialla. Se oli Liilistä niin hauskaa. Hän marssi siinä »niinkuin isä;» hän pisti peukalon suuhunsa ja oli tupakoivinaan; hän torui »niinkuin äiti Karja-Lottaa.» Hän leikki nukkien kanssa ja asetti ne makaamaan vuoteeseen, josta hän itse vasta oli noussut. Se oli niin hauskaa, niin hauskaa!

Mutta viimein kyllästyi hän ja rupesi lähemmin katselemaan ympärilleen tuvassa. Siinä oli iso kasa sirppejä suuren kellokaapin vieressä penkillä. Liili meni niiden luo. Ne olivat hänestä pieniä viikatteita. Hän rupesi niitä käsittämään; niistä sai hän uusia leikkikaluja.

Sillä välin oli leikkuuväki saanut ajetuksi lampaat kauramaasta. Isäntä, joka oli kulkenut vainion perukkaan saakka, ollaksensa varma, ettei ainoakaan eläin aitaukseen jäänyt, palasi sieltä viimeisenä. Äkkiä seisahtui hän humaliston takana ja päästi kovan huodon:

»Tuokaa puukko tänne!»

Käskyn kuuli väki ja myöskin emäntä, joka oli kodassa käynyt ja mieliharmikseen nähnyt uuden padan peräti tärvääntyneeksi sekä päänpäätteeksi, aittaa tarkemmin katsellessaan, huomannut valloilleen päässeen kaljan tunkeuneen suola-laariinkin.

»Mikäs on nyt taasen hätänä?» kysäsi hän, kun isännän käskyn kuuli.

Humaliston takana oli pieni kumpu, ja siihen oli perunakuoppa talven varalle kaivettu. Isäntä, kun kuopan ohitse oli kulkenut, oli sattumalta luonut silmänsä siihen. Mikä se? Kuopan esiinpistävässä, rattimaisessa ilmatorvessa oli jotakin outoa. Liikkuihan siinä lampaan saparo. Niin oikein! Torveen oli takaa-ajossa yksi lampaista vajonnut; hypyssään olivat sen molemmat etujalat aukkoon joutuneet. Eläin parka oli taittanut niskansa. Ja niin lujasti oli se reikään tarttunut, ettei isäntä saanut sitä siitä hinatuksi. Ällistyneenä seisoi hän siinä, saparo kädessään. Sitten huomasi hän, että lampaassa vielä oli vähän henkeä, ja hänen mieleensä juolahti, että se kohta olisi pistettävä.

»Tämäpä päivä vasta onneton!» valitti emäntä, kun paikalle ehti.

»Jumalan kiitos!» kuiskasi Silmäpuoli-Mikko Kaisa-Liisalle: »nyt saamme väkisinkin lampaan paistia. Nyt jään minä tänne vastaiseksi enkä menekään vallesmannille vielä.» Ja kun sitten yhdistetyin voimin lammas oli hinattu ahdingostaan ja se kummulla nurinniskoin makasi, veti Mikko puukon tupestaan ja tarjosi sitä Karja-Lotalle, joka Koskelassa teurastajan tointa hoiti. Mutta silloin siinä tapahtui jotakin aivan odottamatonta.

»No, sen saan sanoa, olipa se koko tupsaus!» huusi Vääräsuu-Jussi.

Kummulle oli kokoontunut enemmän väkeä kuin kuopan katto kesti. Se romahti liiallisesta painosta sisään, ja siinä makasi nyt kattopuiden, turpeiden ja mullan keskellä Koskelan isäntä, emäntä ja leikkuuväki, allansa lammas, joka oli niskansa taittanut. Pölyä ja tomua nousi, ettei siinä alussa mitään eroittanut. Kyllä se oli naurettavaa, mutta kyllä ei kuopassa makaavien hauskaa ollut. Kuinka he potkivat ja ponnistelivat! Karja-Lotta, joka oli kyyristynyt lammasta kohden, kun romaush tapahtui, makasi siinä melkein samassa asennossa kuin lammas äsken ilmatorvessa, ja hänen päällään, multaa ja lautoja välillä, Silmäpuoli-Mikko, koivet suorana ylöspäin; eikä kummallakaan nyt ollut mitään sanomista. Vaarasan Kaisan päätä näkyi nenään asti, mutta suun kohdalla oli suuri multamöhkäle, ja se nyt Kaisan kielen kurissa piti. Isäntä itse oli jotenkin helpolla päässyt: hän istui hävityksen reunalla: jalat vaan olivat mullistuksen peitossa. Emäntä ja Tahvana taasen seisoivat sorassa kainaloita myöten, naamat niin likitysten, jotta melkein koskettelivat toisiaan. Vääräsuu-Jussi ja Lois-Lassi eivät olleet vielä kummulle ehtineet, ja siitä syystä he eivät yhteiseen pulaan joutuneet.

Niin aivan; kyllä Vääräsuu-Jussi oli oikeassa, kun hän sanoi, että se oli koko tupsaus, eikä Lassikaan ollut niin aivan väärässä, kun hän tapauksen johdosta tuli miettineeksi, että vajoomiseen menee tavallisesti paljoa vähemmän aikaa kuin ylöspyrkimiseen. He ryhtyivät kumminkin molemmat, niin kiireesti kuin heidän oli mahdollista, auttamaan tovereitaan.

Siinäkö mylläkkää, pölyä ja huutoa, ennenkuin kaikki taasen seisoivat omilla jaloillaan! Isäntä kyllä pian saatiin hinatuksi aukon reunalta, mutta eipä hänestä tänään näyttänyt olevan työnjohtajaksi — yhtä vähän kuin leikkuuseen Silmäpuoli-Mikosta, joka sitten saatiin korjuuseen. Isäntä liikkasi, näetsen, kovin pahasti, hän oli kenties taittanut jalkansa; ja Mikko ukolta oli nenä mennyt aivan väärään ylöspäin ja venynyt niin pitkäksi, että sen huippu silmää kosketteli, ja sitä paitse oli hän pahasti satuttanut päänsä. Hän öhki ja voihki ja tunnusteli jäseniään, kun tukevalla maalla taaskin seiso, ja oli aivan oikeassa, kun tuumaili, että kuopan katto oli ollut liian heikko, tahi että puuainekset olivat olleet pilalle lahonneet. Sillä välin tiuskui ja riiteli emäntä, että Tahvana oli asettunut häntä liian likelle ja vaati, että hän korjaisi pois tupakille haisevan suunsa vähän kauemmaksi, johon Tahvana nöyrästi vastasi, että hän aivan mielellään sen tekisi, jos se vain kävisi päinsä. Vaarasan Kaisa räpytteli ja mulkoili silmiään, kun ei mullalta saanut mitään sanotuksi: epäilemättä pyysi hän tällä ainoalla mahdollisella tavalla, että häntä autettaisiin; mutta Mikon mielestä oli Karja-Lotta ennen muita saatava ylös, hän kun varmaan oli pahimmassa vaarassa, ja samaa mieltä olivat Jussi ja Lassi. Mutta Lottaapa ei ollut niin helppo auttaa. Hän oli saanut raskaimman kuorman kannettavakseen — miltei koko katon — jotta ison aikaa kului, ennenkuin hän tuli näkyviin. Jussi ja Lassi kaivoivat ja heittivät ylös kiviä ja lautoja, minkä ennättivät, vaikkei tuo heiltä aivan kiireesti käynyt. He eivät näyttäneet olevan millänsäkään emännän ja Tahvanan riidasta ja avunhuudosta, eikä kentällä makaavan isännän kirouksista ja voivotuksesta. Heittiväthän vain väliin heihin silmäyksen ja lohduttavaisen: »kyllä, kyllä, odottakaa hiukkasen!» Tähän Mikko, joka verta vuotavaa nenäänsä piteli ja väliin kosketteli korvantaustaansa, mistä iso pala oli lähtenyt, vihdo, juuri kun Lotan jalat tulivat esille, pisti mietteensä: »kyllä; niin, kyllä on Lotta roteva ja vahva, mutta saas nähdä, mitä hän tästä puuskasta sanoo!» Ja sitten hän huudahti: »kas vaan!» kun Lotta äkkiarvaamatta potkaista tokaisi Vääräsuu-Jussia vasten suuta, niin että hampaat helisivät, »kas vaan, vielä on ämmä entisellään!»

Ja kyllä Lotta oli entisellään, kentiesi vielä entistänsä enemmänkin entisellään. Kun hän viimein saatiin ylös, oli hän tosin vähän typertyneen näköinen. Hän oli vähällä ollut tukehtua ahdingossaan; lampaan villoja oli hänellä suussa, ja musta ja pölyinen oli hän kuin nokikolari. Mutta pian hän siitä virkosi, varsinkin kun hän huomasi, että hänen hameensa ja vielä paitansakin oli kappaleen matkaa sivulta ja selän kohdalta aina alas asti halki — melkein liepeisiin saakka — ja vielä pahemmasti halki kuin muuripata kodassa. Ja sepä Karja-Lottaa harmitti. Ja Mikon syy se tietysti oli, sillä olihan Mikko hänelle ojentanut puukkonsa juuri kun romaus tapahtui. Eukko pudisti itseään niinkuin piehtaroinut hevonen, korjasi kouraansa halenneen hameensa reunukset ja torui samalla täyttä suuta Mikkoa: »sillä ei ole koskaan maailmassa kuultu, että kukaan paljastaa puukkoa, juuri kun romaus tapahtuu!» Mikko koetti puolustaa itseään. Hän sanoi, ettei kukaan ollut tietänyt romausta aavistaakaan, eihän Lotta itsekään, ja että Lotan sopisi kiittää Jumalaa, kun niin vähällä oli päässyt. »Sillä olisihan puukko voinut pahempaakin jälkeä tehdä, kuin ratkoa vanhaa hamerepaletta.» Sitten hän lopulta kysyi, mihin Lotta oli puukon pannut, vieläpä näytti tahtovan ruveta likemmin tarkastamaan Lotan rikkiäistä vaatetustakin, sieltä sen ehkä löytäksensä. Mutta silloinkos eukko oikein suuttui, ja sen sai Mikko onnettomuudekseen niin perinjuurisesti tietää, ettei sitä ikinä unohtanut. Kyllä hän joskus ennenkin oli Lotan kouria kokenut, mutta nyt sai hän kipeälle korvalleen aimo sutkauksen ja kuuli samalla jotakin revenneestä nenästään mainittavan: ja se oli tyynen Mikon mielestä liikaa. Ärjyen kivusta tempasi hän lautapalasen, sillä kuitatakseen saamansa korvapuustin, ja aika tappelu olisi kaiketi siinä syntynyt, ja tiesi kuinka kauan emäntä ja Tahvana vielä olisivat saaneet seisoa ja katsella toisiaan suusta suuhun ja Vaarasen Kaisa harjoitelle silmiään mulkoilemaan, jolleivät Lassi ja Jussi viimeinkin olisi raivostuneiden väliin menneet ja saaneet heidän tulisimman vihansa ainakin vähäksi aikaa asettumaan. Lotta oli torunut suulakensa kuiviin; häntä janotti kovasti. Mikon korvallisesta juoksi verta, jota paitsi hänen nenäänsä, joka oli suureksi pahkulaksi turvonnut, kovasti pakotti. Tiesihän sen, että vettä he kaipasivat, Lotta ja Mikko. Molemmat palasivat sen tähden kartanolle, Mikko pidellen nenäänsä ja Lotta hamettansa. Ja vielä pihalta saakka kuului heidän toransa, vieläpä kaivon kanneltakin.

Emäntä ja Tahvana olivat tälläväläin ponnistelleet voimiansa ylös päästäkseen. Siinä sattuiivat heidän kasvonsa monta kertaa yhteen, ja että tuo aina kovasti suututti emäntää, sen kyllä kuuli. Vihdoin sai Tahvana jonkun verran multaa ja romua syrjäytetyksi, ja Jussin avulla emäntä ja hän viimeinkin pääsivät pintehestään juuri parahiksi nähdäksensä, miten Lassi hinasi ylös Vaarasen Kaisaa, joka valitti olleensa aivan kuoleman kynsissä, kun multa oli estänyt häntä hengittämästä suun kautta, ja nenäkin oli ollut melkein kokonaan tukkeessa. »Koettakoonpas toinen, miltä se tuntuu!»

»Tupsaus» oli kumminkin päättynyt onnellisemmasti kuin olisi voinut uskoa: »sillä olisivathan kaikki voineet taistaa niskansa, samaten kuin lammas, joka hyvän esimerkin näytti» — sanoi sittemmin Vääräsuu-Jussi. Mutta lukuunottamatta Silmäpuoli-Mikon haavoja ja Karja-Lotan halaistuja vaatteita ei ollut kukaan muu sanottavaa vahinkoa saanut kuin isäntä, joka ei kyennyt jaloilleen ja joka varsin pahaa ääntä piti, kun Jussi ja Lassi hänet taloon kantoivat ja hän sillä välin huomasi, että lampaat, jotka hetken aikaa olivat takapihalla seisoneet, auki olevasta veräjästä olivat palanneet takaisin vainioon.

Ei onnettomuus tule kello kaulassa, sanotaan, eikä yksi paha toiselta tietä sulje. Olisi sopinut odottaa, että koskelaisten koetukset tähän olisivat loppuneet, mutta — mitäpä vielä. Kun emäntä avasi tuvan oven miehille, jotka isäntää kantoivat, oli siinä hänen edessään näky. joka vähällä hänet kokonaan tyrmistytti. Pikku Liili istui verisenä takan vieressä ja itki, ja pankolla istui Karja-Lotta paraikaa käärien riepuja oikean jalkansa ympärille. Ja koko lattia oli miltei yleensä veressä. — Karja-Lotta oli huoneeseen samotessaan astunut sirppikasaan, minkä Liili oli oven kynnyksen eteen koonnut.

Ehtimättä kuulla Lotan kirouksia ja toraa säntäsi kovin pelästynyt emäntä tyttärensä luo. Liili kietoi käsivartensa hänen kaulansa ympäri ja sai kyyneliltään tuskin nyyhkityksi: »Pikku viikate on paha, se puree.»

Äiti repäsi silmänräpäyksessä paidan pienosen päältä. Ei Liilissä mitään haavaa näkynyt. »Mihin puri paha viikate Liiliä?»

»Ei Liiliä, mutta Lottaa.»

»Jumalan kiitos!» huudahti emäntä, kun hän oli tullut vakuutetuksi, ettei mitään onnettomuutta ollut Liilille tapahtunut. Ja hänestä tuntuivat nyt kaikki entiset onnettomuudet hyvin pieniltä. Mutta toisilla silmillä katsoi Karja-Lotta asiaa. Hän ei vihaltansa muistanut voivottaakaan.

»Vai Jumalan kiitos! Vai ... vai... Olisitte kai suonut, että olisin astunut molemmat jalkani... Vai Jumalan kiitos!» Ja vihan vimmassa repi hän pois siteen haavalta ja ojensi jalkansa emäntää kohden. »Siinä sen näette, mitä tyttöakkaranne on aikaan saanut!» — Jalkapöytä oli miltei kahtia leikattu; haava oli kauhea, ja verta siitä pillinä ruiskusi lattialle.

»Tervaa, missä on tervasanko?» huusi Jussi.

»Tervaa sinä suusi, vääräsuu!» ärjäsi Lotta yhä kieltänsä pieksäen ja rupesi taas sitomaan haavaansa. Mutta lieene hän viimeinkin huomannut, ettei hän muiden avutta voinut toimeen tulla, sillä äkkiä katkaisi hän sanatulvansa ja lausui maltillisemmalla äänellä: »Mene noutamaan vettä kaivosta äläkä siinä töllistele, niinkuin et olisi sirpin puremaa ennen nähnyt!»

Isännän kivut olivat vähän helpottaneet, kun hän omalla vuoteellaan makasi. Hänkin oli kovin pelästynyt, kun näki Liilin verisenä. Mutta pian käsitti hän koko tapauksen. Liili oli seisonut sirppikasan vieressä, kun Lotta siihen astui. Koskelaa harmitti kovin aamun tapaukset, ja kipu, minkä hän tunsii jalassaan, ilmaisi hänelle, että se joko oli sijoiltansa, jollei poikki. Hän oli juuri lähettämäisillään Vaarasan Kaisan lukkaria noutamaan, kun Jussi astui sisään vesikiulu toisessa kädessään. Hän oli hiukan kalpea ja hieman vapisi käsi, kun hän asetti kiulun Lotan viereen.

»Käykäähän veräjällä katsomassa! Kuusen havuja siinä on ja risti maahan piirretty. Onpa siinä vielä tuohivirsutkin, käret tänne tupaam päin...»

»Enkö minä sitä sanonut!» keskeytti Jussia Kaisa-Liisa. »Mörkö-Maija se tämän kaiken on aikaansaanut; ja kyllä emäntä on siihen syypää, kun ajoi pois ja manasi Hölöpän-Matin Miinaa. Risti ja havut tietävät varmaankin kuolemaa ja virsut, että täältä se ruumis kannetaan, koska käret tännepäin viittaavat... Kyllä sinä nyt taidat lähtöä tehdä, Karja-Lotta; kovinpa ovat poskesi kelmeät! Oletkin vuodattanut jo verta niin paljon, ettei luulisi ihmisessä niin paljon löytyvän... Tahii tarkoittaisiko risti isäntää ... niin, kukapa sen tietää?... Kyllä tässä ei taida muuta neuvoa olla, kuin että emäntä kiireesti menee Mörkö-Maijan luo ja nöyrästi pyytää häntä peruuttamaan kovaa kirouksensa.»

»Samaa mieltä minäkin», mumisi Vääräsuu-Jussi.

Kaisa-Liisan sanat olivat valtaavasti vaikuttaneet kaikkiin, itse isäntäänkin, joka ei kumminkaan ollut taikauskosimpia. Häntä pelästyi kauheasti Kaisa-Liisan arvelu, että tuo risti ja havukasa kenties häntä itseään tarkoitti. Karja-Lotta puhkesi ääneensä itkemään, tunsii jo kuoleman kopristavan sydäntä. »Voi, voi, ja kun vielä syyttömästi pitää kärsiä toisen syntien tähden!»

»Kyllä se ei taida vähemmästä käydä», lisäsi Jussin sanoihin Silmäpuoli-Mikko. Hänen nenäänsä pakotti ylöns kauheasti, ja kun hän sitä tunnusteli, niin eipä hän ollut ihan varma, ketä tuo risti ja havukasa oikein tarkoittivat.

Jos olisi asia riippunut Kaisa-Liisan, Vääräsuu-Jussin ja Silmäpuoli-Mikon päätöksestä, niin olisi kaiketi emäntä paikalla lähtenyt Mörkö-Maijan luo. Mutta eipä häntä itseään, emäntää näet, ollut muu vahinko kohdannut kuin tuo kodassa ja kellarissa — ja oli siinä jo vahinkoa kerraksi. Mannen jalka oli kenties vaan nurjahtanut...

»Minäkö lähtisin noidan luo? En ikipäivinäni!» huudahti hän.

»Voi, voi sitä paatunutta sydäntä!» valitti Karja-Lotta ja antoi vastustamatta jalkansa Lois-Lassin hoidettavaksi. Ja Lassi ponnisteli miltei kaikin voiminsa, saadaksensa kääriytyksi oikein lujaan köyden nilkasta ylöspäin Lotan jalan ympäri, jotta veri viimeinkin taukoisi juoksemasta. Hän muisti joskus kuulleen, että niin oli meneteltävä tällaisissa tapauksissa.

»Voi, voi sitä paatunutta sydäntä! Ja minun viattoman... Oletko riivattu, mokoma! Tahdotko vielä kuristaa poikki jalkanikin...»

»Älä sinä ole milläskään...»

»Vai ette lähde, emäntä!» huudahti Kaisa-Liisa, joka suuresti mieltäsi siihen, että Vääräsuu-Jussi ja Silmäpuoli-Mikko pitivät hänen puoltaan. »No, sama se! Mutta jos oikein tarkoin katselemme tuota ristiä veräjän luona, niin olenpa varma siitä, että siinä on toinen hyvin pieni vieressä, vaikei Jussi sitä kiireessä huomannut; ja se varmaan tietää jotakin. Pieni risti ... ketäpä täällä pientä on, muu kuin Liili, ja että risti häntä juuri tarkoittaa, senhän me kaikki näimme. Sillä minkätähden hän muuten olisi niin verinen ollut, kun tupaan astuimme... Varoitus ... varoitus! Niin, menkää jos tahdotte, emäntä, se on teidän asianne, mutta muistakaa sanani: ei Lottaa täältä yksin kanneta.»

»Voi, voi!» valitti Lotta, joka Kaisa-Liisan ennustaessa oli pistänyt käärityn ja kauheasti pakottavan jalkansa Jussin tuomaan vesikiuluun.

»Mihin Lotta kannetaan, äiti?» kysyi Liili, joka oli saanut uuden paidan yllensä ja nyt kummastellen katseli outoa näköä tuvassa.

»Hautaan, lapsi, hautaan!» sanoi Kaisa-Liisa juhlallisesti.

»Ja sinne taitaa sinunkin tiesi käydä, ennenkuin tiedätkään, Liili parka!... Niin pieni, niin herttainen, ja katkaistaan kuin kukkanen kentällä kuoleman viikatteella... Mitenkä se virsikirjassa kuuluukaan?» —

tokasi Kaisa-Liisan puheeseen Vaarasen Kaisa, joka kaiken aikaa oli päiviteltyt, kuinka hän vähällä oli ollut tukehtua, ja nyt viimein huomasi, että hänenkin tulisi asiain menoihin sekaantua.

»Ole vaiti ja mene noutamaan tänne lukkari!» ärjäsi isäntä, jota Vaarasen Kaisan ennustus kovin peloitti. »Eikä tuo taitaisi pahemmaksi olla, jos pistäytyisit Maijan luona» — lisäsi hän, heittäen silmäyksen vaimoonsa.

Emäntään oli niinikään kovasti koskenut Kaisa-Liisan ja Vaarasen Kaisan ennustukset. Liilihän oli hänen ainoa lapsensa. Mutta nöyryyttää itseään siihen määrään...

»Kävisihän päinsä, että Kaisa, kun lukkarin luota palaa, pistäytyy Maijan luona ja ... vaikka käskee hänet tänne», sanoi hän vitkallisesti, mieheensä kääntyen.

»Kyllähän se juuri kävisi päinsä, mutta pelkäänpä vain, ettei Maija minusta välitä», tuumaili Vaarasen Kaisa; »Maijalla on omat meininkinsä asioista, eikä hänen puheilleen kaikki pääse.»

Emäntä, joka oli kaapannut Liilin syliinsä, rupesi nyt uudelleen tutkimaan, eikö tyttöä todella ollut mikään kohdannut; hän ei näkynyt olevan varma asian oikeasta laidasta. Häntä alkoi yhä enemmän kauhistuttaa ajatus, minkä leikkuuakkojen yhteinen ennustus oli hänessä herättänyt. Eikä hän rauhoittunut sittenkään, vaikka hän ei tytössä mitään outoa huomannut. »Jos hänen tähtensä Liiliä kohtaisi joku onnettomuus ... se olisi kauheaa!... Jos hän voisi tuon onnettomuuden estää menemällä Mörkö-Maijan luo...» Kuta kauemmin hän asiaa ajatteli, sitä kiireemmästi rupesi hänen sydämensä tykyttämään... Ihan varmaan ei Liili ollut niin punaposkinen nyt kuin aamulla. Ja miksi ei hän pakissut ja nauranut niinkuin ennen...

Tällä välin oli Kaisa-Liisa äkkiä pistäynyt ulkona, ja kun hän sitten palasi tupaan, oli hämmästys nähtävänä hänen kasvoillaan. »Menkäähän vaan tieveräjälle katsomaan!» huusi hän jo ovelta. »Niin on kuin sanoin: kaksi ristiä siinä on, suuri ja pieni, onpa hiukan kolmattakin.»

Ja hänen huutoansa säesti Karja-Lotan surkea: »voi, voi; voi sentään!»

Mutta jo on aika meidän palata sen luo, joka Koskelaisten mielestä oli kaikki nämä onnettomuudet aikaan saanut.

Mörkö-Maija — kuka oli hän?

Aamulla näimme hänen kauhistuttavassa asennossa Koskelan vieressä olevalla metsäkukkulalla seisovan ja sitten kamalasti nauraen sieltä lähtevän. Puolenpäivän aikaan, jos astumme pieneen, yksinäiseen mökkiin, joka sijaitsee noin 5-6 virstaa Koskelasta, pienen Ummetlammen rannalla, näemme hänet uudelleen.

Hänen ulkomuotoansa olen jo koettanut kuvata. Mutta — nyt ei säkenöitse pieni, harmaa silmä, eikä käsi ole vihaan ojennettu. Lempeään hymyyn ovat kurtuiset, keltaiset posket vetäyneet. Nytkin, niinkuin aamulla, liikkuvat hänen huulensa, mutta tällä kertaa ei kiroussanoja lausuaksensa.

Mökki, jossa hän asuu, on pieni. Köyhyys puhuu siellä äänetöntä kieltänsä, jos minne silmänsä luo. Mutta lämmin hohde loistaa vanhuksen katseesta, ja tunteellinen on hänen äänensä.

»Niin, niin!» lausuu hän vanhalle, ryysyiselle miehelle, joka istuu pankolla takan vieressä, piippunysä suussa; »kyllä sen muistat, Samuli! Yhdessähän palvelimme vallesmannissa, joka ei silloin ollut kova kuin nyt. Vasta sitten muuttui hänen mielensä, kun hyvä rouva kuoli. Silloin olit sinä kunnon poika, eikä minua silloin noituudesta syytetty.»

Samuliksi sanottu ei puhunut mitään, veteli vaan savuja piipustansa.

»Mutta sitten tuli toinen aika», jatkoi Maija suruisella äänellä. »Sinä jätit minun ja valitsit toisen. Luulit, ettei se minuun koskenut!... Voin sen kyllä sanoa nyt: minä surin. Ja sitten sairastuin — sen tiedät. Olin mielenviassa, sanottiin. Ja taisinpa kyllä ollakin. Parikymmentä vuotta on kulunut elämästäni, josta ajasta en niin mitään muista. Ja kun viimein muistini palasi, olin minä myyty — Leena-muorin hoidettavaksi. Sinä silloin elit ylellisyydessä vielä. Minä näin sinut joskus; mutta ethän sinä luonut silmiäsikään — Mörkö-Maijaan! Minä kärsin nälkää ja vilua, mutta en valittanut. Koetin auttaa parhaan kykyni mukaan häntä, joka oli minut elätettäväksensä ostanut, vaikka sainkin toraa ja kirouksia palkinnoksi. Näin kyllä, että muori oli hyvissä varoissa, vaikka hän aina köyhyyttänsä valitti; tiesin, missä hän salasi aarteensa, jotka päivä päivältä lisääntyivät, vaikk'en ollut siitä tietävinäni; olihan minulla selvillä, millä hän varojaan kokoili. Pilkka ja häpeä, jota kaikkialla sain kärsiä, kun kuljin hänen asioillaan, olisi paaduttanut monen muun sydäntä; minuun vaikutti se toista. Minä muistin sinun käytöstäsi; kaikkialla ympärilläni näin pahaa vain, yhä pahaa — ja minä ihmettelin, että hyvä Jumala saattoi tätä kaikkea kärsiä.

»Salaakulki meillä siihen aikaan ihmisiä ja usein kaukaa, hyvinkin kaukaa; ja kaikki menivät pois tyytyväisinä. He olivat saaneet, mitä halusivat. Minut lähetti muori aina ulos, kun joku hänen luokseen tuli, etten muka pääsisi hänen salaisuuksiensa perille. Väliin taasen salpasi hän minut sisään milloin yöksi, milloin koko vuorokaudeksi, kun itse salaperäisille matkoillensa lähti — varsinkin uuden kuun aikoina. Minä seurasin häntä kerran hänen tietämättänsä. Hänen tiensä vei kirkkomaalle. Sieltä toi hän, mitä hän tarvitsi. Kauhistuneena seisoin siinä kirkkopihan veräjällä. Oli kuutamoyö... Siinä opin loitsiaksi. Hänen manauksensa soivat vielä korvissani. Noin pari viikkoa sitä ennen oli Varvasmäen isäntä käynyt meillä. Hän oli riidoin naapurinsa kanssa ja turvasi nyt Leenaan. Ja Leena oli luvannut auttaa häntä. Nyt auttoi hän — miten, sitä sinun ei tarvitse tietää... Minusta oli se kauheaa. Eihän Varvasmäen toinen asukas ollut tehnyt mitään pahaa Leenalle... Kolme päivää myöhemmin paloi hänen asuntonsa ja karjansa, ja hän oli kerjäläinen. Siitä päivästä rupesin minäkin manaajaksi, mutta tehdäkseni tyhjäksi Leena-muorin aikeet. Niitä pidin aina silmällä. Hänen tietämättänsä opin hänen tietonsa, ja omat havaintoni ovat minua eteenpäin vieneet... Olin mahdollikas, sanoit sen: mutta jos olen mahtiani mihinkään käyttänyt, en koskaan muuhun kuin pahan ehkäisemiseen, pahojen kiroomiseen, hyvää tehdäkseni.»

»Senpätähden tulinkin luoksesi. Sanotaan, että sinulla on aarteita...» mumisi mies pankolla.

Maijan harmaat silmät alkoivat säihkyä, ja toisella äänellä kuin äsken puhui hän: »Minulla on aarteita. Leena-muorin aarre on koskematta: ne ovat pahan palkka. Niitä sinä haluat — sinä, joka et ole rakastanut muuta mitään maailmassa kuin omaa itseäsi ja mammonaa. Seurakunta tarjoaa sinulle elatuksen, mutta menisikö 'Rikas Samuli' ruodille? Ei, parempi rakentaa sovintoa Mörkö-Maijan kanssa, jotta pääsisi Leena-muorin aarteille... Muistatko käytöstäsi Miina-vainajaa, vaimoasi kohtaan? Hän antoi sinulle rikkaan talon, ja sinä — mitä annoit sinä hänelle? Pieksit häntä ja upotit viinaan talon. Ja miten kohtelit lapsiasi? Mikset nyt mene nuorimman tyttäresi, ainoan elossa olevan lapsesi luo asumaan?»

»Ei hänellä ole mitään... Älä nyt ole kovasydäminen, Maija!» mumisi Samuli.

»Niin, sanoit sen; ei hänellä ole mitään. Mutta miksi ei hänellä ole mitään? — Sentähden, että sinä häneltä ryöstit, mitä hänen omansa oli, ja vieläpä houkuttelit hänen miestänsä väärän valan tekoon ja — kuritushuoneeseen. Kovasydäminen, sanoit; minä! No, jos niin tahdot, autan sinua.»

Samuli otti piippunsa suustansa ja loi silmänsä uteliaasti Maijaan.

Eukko oli vähän aikaa ääneti, sitten jatkoi hän liikutettuna:

»Jää tänne minun mökkiini asumaan, ja'a leipäkannikkani, ja kun ei leipää ole, kärsi nälkää — niinkuin minä!... Sinusta ei enää ole työhön: jonkun puukapulan voisit ehkä metsästä noutaa. Minulla on hiukan voimia vielä järeillä; minä koetan elättää meitä molempia.»

Ukko katseli ympärilleen. Asunto ei näyttänyt häntä miellyttävän.

»Samuli», sanoi suruisella, mutta ystävällisellä äänellä Maija, joka ymmärsi, mitä vanhuksen mielessä liikkui; »Samuli, me olemme molemmat vanhat, meillä ei ole enää monta päivää järeillä. Oletko ajatellut ijankaikkisuutta?... Jos olisit pysynyt semmoisena kuin olit nuorena, olisi elämämme varmaan toisellaan, kuin se nyt on... Siitäkin, mikä minua on elämässä kohdannut, sopisi minun syyttää sinua; mutta sitä en tee. Jumala on tahtonut elämäni tällaiseksi... Usein olen kysynyt, teenkö väärin, kuu sekaannun hänen töihinsä, ja silloin peloittaa minua kuolema. Kun olen jakanut viimeisen leipäpalaseni nälkäisen kanssa, tunnen rauhaa mielessäni; kun taas olen mahdollani saanut rikkaan saidan avaamaan aittansa, on minusta kuin olisin varastanut. Olen usein ajatellut kysyä pappien neuvoa, mutta silloin on aina tuntunut, niinkuin olisi joku ollut minua pidättämässä. Kuinka uskaltaisi Mörkö-Maija, noita, jota kaikki kammoovat, papin eteen astua! Ja kumminkin täytyy minun... Samuli! Elämämme yhdestoista tunti on kulumassa: koettakaamme viimeisellä hetkellä sovittaa, mitä olemme rikkoneet... Eilen tapasin tyttäresi Hölöpän Matin-Miinan. Kerjäten hän kulki, eikä minulla ollut hänelle mitään antaa. Sääliksi kävi minun hänen raajarikkoinen tyttärensä. Ottakaamme ne tänne! Mökkiini on kyllä pieni ja huono, mutta minusta tuntuu, että viihtyisimme. — Olen varma siitä, ettei laupias Jumala meitä hylkäisi.»

Ukko katsoi taas ympärilleen; sitten kääntyivät hänen silmänsä omituisella, kummastuksesta puhuvalla katseella eukkoon. Jotakin outoa liikkui hänen mielessään. Hänen kylmät, kovet kasvonsa muuttuivat; ne sanoivat, että hänen rinnassaan oli herännyt joku kauan siellä uinaillut henki. Piippu, mikä jo aikaa sitten oli sammunut, putosi hänen kädestään: hän ei sitä huomannut. Hän istui siinä kauan ja tirkisteli Maijaa, joka seisoi hänen edessään, niinikään ääneti, eikä luovuttanut silmiänsä hänestä.

»Olet kuullut ehdotukseni; jätän sinut nyt sitä miettimään, kunnes palaan», sanoi Maija äkkiä ja meni ulos.

Hänen tarkat korvansa olivat kuulleet ulkoa askeleita. Samuli ei ollut niitä huomannut.

Eukon poissa ollessa ei Samuli liikkunut paikaltansa. Missä hän oli istunut pankolla, siinä istui hän vielä, kun Maija vihdoinkin kauan ulkona oltuaan palasi huoneeseen. Näytti siltä kuin ei Samuli olisi edes huomannut, että Maija oli ulkona käynytään.

»No, oletko jo miettinyt?» — Eukko loi häneen läpitunkevan silmäyksen.

Mutta Samuli ei vastannut sittenkään. Hän oli nojannut päänsä kättänsä vastaan, ja silmät tuijottivat lattiaa.

Maija meni hänen luokseen ja laski kätensä hänen olallensa.

Silloin huokasi ukko syvään, ja nyt tapasivat vanhusten silmät toisensa.

»Ja sitä sinä esität, Maija!» Samulin ääni vapisi.

»Niin, sitä esitän; ja sinä teet minulle suuren ilon, jos esitykseeni suostut.»

»Jumala siunatkoon sinua!... Minusta on kaikki niin kummaa, niin outoa, ja päätäni pyöräyttää. En ole kahteen päivään syönyt... Et tiedä, mitä varten tulin tänne... Sinä olet puhunut minulle elämäsi vaiheet siitä saakka, kun vallesmannista erosimme. Minä tahdon sinulle puhua omani... Mutta — suotta se olisi; sinä tunnet elämäni. Kuitenkaan et tunne yhtä seikkaa. Minä tulin tänne pyytääkseni sinulta apua ja — ottaakseni, ellet hyvällä antaisi. Mutta sinä olet ottanut minulta koko voimani. Sinun puheesi äsken vei mieleni päiviin, jotka eivät palaja. Kun esitit, että tulisimme sinun luoksesi asumaan, minä ja onneton tyttäreni, luulin kuulevani saman äänen, minkä kuulin kuudettakymmentä vuotta sitten sinä hetkenä, jona lupasit tulla vaimokseni, jos muuttaisin elämäni. Muistatko? Sanasi silloin saivat sydämeni värisemään, ja minä lupasin, vaikk'en pysynyt lupauksessani. Samaten kuin silloin, saivat nyt sanasi sydämeni värisemään... Oi Maija, minä olen kauhean paljon pahaa tehnyt! Ja sinä ottaisit minut mökkiisi asumaan, minut, joka tulin aikeessa ... tappaa sinut, ellet hyvällä antaisi rahoja!...» Samuli vaiken liikutuksesta.

Mörkö-Maija itki ääneensä.

Sydämet, jotka nuoruudessa olivat toisiansa rakastaneet, jotka sitten synty oli eroittanut, olivat lopulta tavanneet toisensa — tavanneet silloin, kun heillä elämästä ei ollut kummallakaan enää muuta odottaa kuin ero, loppu.

»Jumalan kiitos!» kuiskasi hiljaa nyyhkien Maija; »nyt luulen, että pääsen lepoon tuolta kalvavalta tuskalta.» Sitten kääntyi hän, ikäänkuin hän olisi vielä jotakin pelännyt, uudelleen Samuliin ja kysyi: »Se on siis totta, ihan totta; sinä jätät minun mökkiini, ja me otamme tänne Miinan ja hänen lapsensa ... ja Hölöpän Matin, kun hän kuritushuoneesta palaa.»

Syvältä, ikäänkuin sydämen sisästä lähteneenä kuului vanhuksen vastaus: »niin, Maija!»

* * * * *

Seuraavana pyhäamuna kerrottiin kirkkomäellä kummia. Siinä puhuttiin Mörkö-Maijan käynnistä Koskelassa ja niistä onnettomuuksista, jotka tämän käynnin johdosta siellä olivat tapahtuneet. Tiesihän sen, ettei Vaarasan Kaisa eikä Kaisa-Liisa suutansa tukkineet, kun kenenkään keskeyttämättä saivat kerrankin oikein halusta piestä kieltänsä. Tuskinpa koskaan oli eukkoja niin uteliaasti kuunneltu. Eri joukoille he siinä juttelivat. Ja olipa Vääräsuu-Jussilla ja Lois-Lassillakin miesten kesken yhtä ja toista sanottavaa. Koskelan isäntää ei kirkkomäellä nähty, ei myöskään Karja-Lottaa eikä Silmäpuoli-Mikkoa. »Heillä on poissa-oloonsa lailliset syyt», sanoi Lois-Lassi. Emäntä oli kyllä aamulla ollut aikeessa lähteä kirkkoon, mutta syystä tahi toisesta oli hän muiden lähtiessä nähnyt hyväksi jäädä kotiinsa.

Kirkkomäellä saatiin seikkaperäisesti tietää, mitä kaikkia oli Koskelassa tapahtunut ja miten — saatiinpa tietää hiukkasen enemmänkin. Kaisa-Liisa oikein sai kuuliakuntansa kauhistumaan, kun hän puhui noista »kahdesta rististä ja — vähän kolmannesta»; hän oli ne itse nähnyt niin selvään kuin »kirkon tuolla», vaikka Mörkö-Maija oli tietänyt ne »konsteillaan» tehdä näkymättömiksi, kun niitä miehissä lähdettiin tutkimaan. »Sillä ei siinä silloin tieveräjällä huomattu muuta kuin ristiin käyneitä pyörien jälkiä, ja tuohivirsutkin olivat hajauneet, jotta niistä vain oli jällellä muutamia käpristyneitä tuohenpalasia. Mutta eivätpä ulottuneet Mörkö-Maijan konstit kuusenhavuihin! Ne olivat siinä aina iltaan asti, jolloin emäntä palasi Mörkö-Maijan tyköä. Ja varmaa on, että kyllä ristit tarkoittivat Karja-Lottaa ja isäntää ja Liiliä: ja kyllä nämä jo olisivat tästä matoisesta maailmasta päässeet, jollei emäntä puolenpäivän aikaan olisi Mörkö-Maijan luona käynyt ja häntä tuomisilla lepyttänyt. Kolme naulaa voita

hän hänelle vei...»

»Viisipä», pisti äkkiä Kaisa-Liisan sanatulvaan Vaarasen Kaisa, joka jo oli ehtinyt omalle kuuliakunnalleen suunsa puhtaaksi puhua ja nyt ilmausi Kaisa-Liisan piiriin; »viisi naulaa hän vei...»

»Kolmepä, ja lehmänpaistin...»

»Lampaan takajalan, sanon ma... Mistä se lehmänpaisti keskellä kesää olisi tullut?»

Kaisa-Liisa heitti vihaisen silmäyksen Vaarasen Kaisaan... »No olkoon sitten lampaan ... ja muita tuomisia, tiesi mitä kaikkia. Mutta Maijan mökkiin ei emäntä päässyt. Saunaan, joka seisoo Ummetlammen rannalla, viittasi Mörkö-Maija häntä, ja siellä otti hän vastaan tuomiset. Mutta Maijapa vaan ei leppynyt sittenkään eikä peruuttanut sanojansa, ennenkuin oli jakanut kahtia lahjat ja saanut emännän lupaamaan, että veisi toisen puolen Hölöpän Matin-Miinalle. Silloin vasta hän peruutti kirouksensa, mutta niin kamalilla sanoilla, että ne oikein karsimalla karsivat emännän ruumista. Sen tehtyään jätti hän saunaan saaliinsa ja palasi, taluttaen emäntää kädestä. Ja kun sitten mökin luo tulivat ja Maija avasi oven, sisään mennäkseen, niin saipa emäntä vilahdukselta kurkistaneeksi hänen asuntoonsa. No, sen sanon, että en olisi tahtonut olla emännän sijassa! Siinä istui pankolla itse paholainen, suuret sarvet päässä... Mitä sitten tapahtui ja kuinka emäntä pääsi maantielle, sitä hän ei sano muistavansa — niin oli häntä kauhistuttanut, mitä hän oli nähnyt...»

Kaisa-Liisa oli puhunut semmoisella vauhdilla, että häntä rupesi yskittämään.

Vaarasen Kaisa käytti Kaisa-Liisan harmiksi tilaisuutta jatkaakseen:

»Eikä hän oikein tointunut, ennenkuin oli juossut pitkän matkaa maantietä; sillä hän luuli, että paholainen oli hänen kintereillään. Mutta silloin onneksi putosi aivan kuin taivaasta hänen eteensä Hölöpän Matin-Miina, jonka Maija varmaan oli tielle noitunut...»

»Etköhän jo pane vähän omiasi?» kysyi Anttilan muori, jonka tilalla Mörkö-Maijan mökki seiso. —

»Minäkö omiani! Kysykää vaan Kaisa-Liisalta ja Lois-Lassilta ja Vääräsuu-Jussilta... Paholainen siellä Maijan mökissä istui. Olihan emännällä silmät päässä, tiedän mä.»

Tällaista pakinaa pidettiin kirkkomäellä Mörkö-Maijasta ja Rikkaasta Samulista. — Vielä tänäpäivänä on monta, jotka varmana pitävät paholaisen vierailun Maijan mökissä. Koskelan emäntä oli kyllä siellä käynyt: hänen ne askeleet olivat, jotka Maijan tarkat korvat olivat kuulleet, kun hän Samulin kanssa keskustellessaan äkkiä mökistänsä katosi. Totta on sekin, että emäntä oli vienyt tuomisia Maijalle ja että tämä oli ottanut ne vastaan Kaisa-Liisan mainitsemilla ehdoilla. Mutta kenen emäntä näki pankolla istuvan, kun hän vilahdukselta pääsi kurkistamaan Maijan mökkiin, sen te hyvin arvaatte. Että se oli Rikas Samuli, sitä ei kumminkaan sittemmin, kun asia tuli selville, moni ottanut uskoaksensa. Olisihan juttu siinä tapauksessa kadottanut koko hauskuutensa.

Niin, tällaista pakinaa kirkkomäellä pidettiin, ja varmaan olisi sitä siinä kestänyt vielä kauan, jollei kirkonkellojen kajahdus olisi äkkiä hajoittanut väkijoukon. —

Kaikkialla puhuttiin sitten Koskelaisten onnettomuudesta, Mörkö-Maijan ilkityöstä ja paholaisesta, jonka Koskelan emäntä oli nähnyt. — Mutta palatkaamme jälleen Mörkö-Maijan luo.

* * * * *

Ilta on rauhallinen; taivas pilvetön. Hiljaa nousee kalpea kuu öiselle radalleen. Ummetlampi on rasvatyyäni. Vanhat hongat sen rannalla seisovat vakavina; vanhat koivut eivät liikahuta ainoatakaan lehteä.

Siinä lepää puiden varjostamana noidan mökki. Ovi on auki: syyskesän lempeä ilma pääsee vapaasti tuulehduttamaan vanhan Maijan asuntoa. Ei sieltä nyt kirouksia kuulu. Värisevä ääni veisaa virttä virsikirjasta. Silloin lähestyy kaksi henkilöä. He kulkevat hiljaa. He seisahtuvat mökin edustalle. He eroittavat virren sanoja:

»Siis omas ota huomahas.

En joukkoo julman pelkää taas.»

He astuvat sisään. Veisuu taukoo. Vuoteen vieressä istuu Mörkö-Maija.

Hölöpän Matin-Miina, Samulin tytär, on käynyt pastoria noutamassa. Maija on lähettänyt hänet pappilaan, ja nyt ovat he tulleet, noutaja pastorin kanssa.

Noita on taistelussaan oman pelkonsa kanssa päässyt voitolle.

Mökissä vallitsee hämärä, joka pimeydeksi on muuttumaisillaan. Miina kokoo risuja takkaan, ja nyt valaisee vireä tuli pienen huoneen. Siinä ei ole mitään, joka muistuttaisi asujan entisestä elinkeinosta. Maija on hävittänyt ne kaikki. Köyhyyttä, kurjuutta, jos minne katsoo. Ryysyisellä vuoteella makaa vanha mies, jonka sammumaisillaan olevat silmät ilmaisevat, että tässä on kuolema kohta tekevä tehtävänsä.

Samuli oli sairastunut, kun hän pankolla istui, Maijan sanojen viedessä hänen ajatuksensa menneisiin aikoihin. Hän huononi huononemistaan. Maija antoi hänelle oman vuoteensa.

Ja tämän vuoteen vieressä istuu nyt pastori ja Maija; taempana takan vieressä Samulin tytär, raajarikko lapsi sylissään.

Mitä siinä puhutaan, ei ole meidän vaikea arvata. Heikolla, murtuneella äänellä, joka ilmaisee, että syvät, todellista katumusta osoittavat sanat tulevat sydäimestä, tekee siinä Samuli synnintunnustuksensa. Ja paljon on hänellä tunnustettavaa. Hän on tehnyt kauhean paljon pahaa — niinkuin jo kuulimme hänen Maijalle sanovan. Hän on nyt viimeinkin herännyt näkemään oikeassa valossa kuluneen elämänsä. Se masentaa häntä. Hän on epäilyksissään. Maija, jonka lempi ja kehoitus on jyskyttänyt hänen vanhaa, paatunutta sydäntään, vuodattaa kyyneleitä, kun kuulee sielunpaimenen vakavia, lohduttavia ja opettavia sanoja. Eukko ei vielä ole päässyt purkamaan, mikä hänen sydäntänsä rasittaa, mutta pastorin puheen pitää hän ihan itsellensä sanottuna, neuvot, mihin murheellisinkin saa kääntyä rauhaa saadakseen, itsellensä lausuttuina. Ja kun hänen vuoronsa vihdoin tulee, kun hän on uskonut elämänsä salaisuudet opettajallensa, kun hän tuntee, näkee ja kuulee, ettei hän ole ijankaikkisesti hyljätty, että hänkin vielä voi armoa saada — mikä ihmeellinen muutos tapahtuukaan hänen sielussansa! Hänen pitkän elämänsä vaiheet, hänen luultu mahtinsa, hänen kamalat kirouksensa, kaikki hänen tekonsa hamasta hänen elämänsä aamusta asti — kuinka mustina, kuinka kauheina astuvatkaan ne hänen eteensä! Hän näkee, hän tuntee, että hänen elämänsä on ollut valhetta; mutta — hänen sydämensä avautuu samalla ijankaikkiselle totuudelle. —

Yötä oli kulunut paljon, ennenkuin pastori vihdoin, syvästi liikutettuna, jätti vanhukset, sanoen seuraavana päivänä palaavansa heidän luokseen rippineuvot mukanaan. Kuinka tämä lupaus ilahutti Maijaa. Niinkuin kerta ennenkin, kun hän ja Samuli vallesmannissa palvelivat, saisi hän nuoruutensa lemmityn kanssa tulla Herran sakramentista osalliseksi! Hän koetti saada tätä iloaan Samuliinkin tarttumaan, mutta synkkänä pysyi vanhan miehen mieli; sitä poltti ja kauhistutti ajatus, mitä varten hän oli Maijan luo tullut. Hän ei saanut tältä ajatukselta rauhaa. —

Pastorin ei tarvinnut kumminkaan palata vanhusten luo, niinkuin hän oli luvannut. Jo aikaisin seuraavana aamuna astui Maija hänen kamariinsa, tuoden sanoman, että Samulin maallinen vaellus oli päättynyt. Ja ääneensä itkien kertoi hän: »Juuri kun aurinko alkoi nousta, puristi hän minun kättäni, ja sanoi: 'Kiitos. Maija ... kaikista!' ja siihen hän nukkui. Hän ei saanut jäädä minun mökkiini asumaan. Nyt ei minulla ole enää mitään maailmassa...» —

* * * * *

Kolme kuukautta Samulin kuoleman jälkeen sai Maijakin laskea päänsä viimeiseen lepoon. Hölöpän Matin-Miina, jonka hän mökkiinsä oli ottanut, hoiti häntä hänen sairastaessaan. Sillä välin palasi Mattikin kuritushuoneesta. Hän oli alussa hyvin vihoissaan siitä, että Miina oli Maijan luona asuntoa. Mutta — paremman kodin puutteessa jäi hän sinne itsekin, »kunnes ehtisi oikean kodin saada.» Lienee se ollut Jumalan sallimus, sillä sama »noita», joka oli ollut välikappaleena apen herätykseen, tuli myöskin välikappaleeksi vävyn kääntymiseen. Se oli hänen elämänsä työ.

Tuomiot ovat monellaiset tässä maailmassa.

Mitään hyvää eivät pitäjäläiset tahtoneet ottaa uskoaksensa Maijasta; eikä Koskelan emäntä saanut eläissään päästänsä, että heidän »onnettomuutensa» olivat Mörkö-Maijan nostamia. Turhaan koetti pastori hänelle osoittaa, että niihin oli syynä — hänen *paha omatunto*nsa. — »Entäs pahalainen pankolla?» kysyi emäntä. Hän eli ja kuoli siinä uskossa, että hän oli semmoisen Maijan mökissä nähnyt. Ja muistona tuosta »onnettomasta aamusta» pysyivät alati hänen mielessään Maijan sanat: »Muistat minua huomenna, ja joka päivällä on huomionsa aina viimeiseen asti.»

Hänen kostonsa.

Oli ihana ilta — Heinäkuun lauantain ilta. Pyhäkellot olivat soineet. Aurinko laskeusi pilvettömällä taivaalla. Kaikkialla luonnossa vallitsi rauha, tuollainen hiljainen, juhlallinen rauha, joka niin

omituisesti, viihdyttävästi vaikuttaa ihmisen mieleen. Ei liikkunut haavankaan lehti; ei kuulunut pienintäkään ääntä. Hiljaisuutta, hiljaisuutta kaikkialla. Tuollainen hiljaisuus — kuinka juhlallinen onkaan se luonnon suuressa temppelissä!

Me tulimme kirkkomaalta. Siellä oli vanha haudankaivaja vasta-ikään avannut uuden haudan. Syvään kuoppaan, joka huomenna oli saapa asukkaansa, oli aurinko luonut väreileviä säteitään, elämä silmäyksen kuoleman yöhön. Hautaan oli vanha, harmaahapsinen, elämän taisteluissa haaksirikkoon mennyt nainen laskettava ylösnousemisen suurta päivää odottamaan.

Olin kirkkomaalla kysynyt haudankaivajalta, tiesikö hän, kenelle hän viimeisen majan valmisti, tunsiko hän häntä. »Tiedän», oli hän vastannut. »Tunsin hänen, tunsin onnettoman Rannan Manta.» Sitten emme siellä mitään puhuneet sen enempää. Semmoinen oli haudankaivaja-vanhus: hän ei aina ollut kertomatuulella. Mutta kun maantielle tulimme ja hän huolellisesti oli sulkenut kirkkomaan veräjän, sanoi hän: »Rannan Manta on viimeinkin päässyt lepoon!»

Puhe keskeytyi taasen. Minä seurasin vanhusta hänen likellä olevaan kotiinsa.

Kun vähän aikaa olimme hänen matalan mökkinsä rappusilla istuneet, kohotti ukko päänsä. »Niin, niin», kertasi hän hiljaa. »Manta on päässyt lepoon!»

»Oli aika», jatkoi hän sitten, vähän aikaa vaiti oltuaan, »oli aika, jolloin hänkin oli nuori. Siitä on jo hyvin kauan. Enemmän kuin kuusikymmentä vuotta oli siitä kulunut, kun viime kerran kuulin hänen heleää nauruansa, kun viime kerran näin hänet kukoistuksessaan... Päivät kuluvat, vuodet vierivät. Rannan Manta on nyt — haudan.

»Hän oli kaunis. Ihastuksekseni häntä kaikki katselivat: ihastuksenaan häntä pitivät nuoret ja vanhat, saati me, joiden sydämet olivat siinä iässä, jolloin kauneudella on erityinen lumousvoimansa. Hän oli kaunis! Puhtaampaa loistetta ei ole naisen silmistä lentänyt kuin hänen; ja tuo puhtauden loiste — minkä sanomattoman sulouden antoikaan se koko hänen olennolleen! Hänen ruusuiset poskensa, hänen korkea, kirkas otsansa, hänen sysimustat, pitkät kiharansa, hänen suora, solakka vartalonsa...!

»Kun hän rippikoulusta pääsi, liehuivat seudun nuoret pojat hänen ympärillään kuin perhoset kesällä kauniin kukan. Vastustamattomalta näytti se lumousvoima, jolla hän heitä luoksensa veti. Ja kumminkaan ei hän tehnyt mitään sen tähden. Hän oli luonnon lapsi, avomielinen ja suora. Teeskentelyä ei hänessä tavattu; ylpeyttä, joka niin pian sokaisee kauneudesta kiitetyn, ei rahtuakaan. Mutta hyvä, helläsydäminen kaikkia kohtaan hän oli, uhrautuvainen ja ystävällinen. Olisitte nähneet hänet niityllä, kun hän apuansa tarjosi kartanon köyhälle ruoti-ukolle, joka heinätaakkansa alle oli nääntyä — kuinka siinä kartanon nuoret miehet kilvan kiirehtivät ukon taakkaa kantamaan! Rannan Manta voitti yhdellä ainoalla sanalla, yhdellä ainoalla silmäyksellä, mitä eivät muut olisi saaneet aikaan hartaimmilla rukouksillaan.

»Mutta hänellä oli yksi vika, ja se semmoinen, jota moni ihminen ei antaisi taivaan enkelillekään anteeksi. Hän oli köyhä. Rannan Manta oli Kortelan kartanon torpparin tytär. Kuulin sanottavan, että hänen oikea paikkansa olisi ollut ruhtinaallisessa hovissa, mutta — Luoja oli hänet asettanut asemaan, jossa rikkaus ja ylhäisyys ei ole ihmisen arvoa määräämässä. Hänen kauneutensa, hänen ulkonainen esiintymisensä, hänen sielunsa jalot ominaisuudet — ne olivat kumminkin sitä laatua, että hyvin moni ei tullut ajatelleeksikaan tätä vikaa, kun hänet näkivät. Mutta niin eivät kaikki. Niitä oli, joiden silmissä Rannan Manta oli kaunis kukka, joka, koska se kasvoi autiolla maalla suojatta ja hoidotta, oli kenenkähän tahansa taitettava.

»Kortela oli alkuaan ollut herraskartano. Sen silloinen omistaja — Saita-Pietariksi häntä yleisesti sanottiin — oli kumminkin talonpoikaista sukua. Sattuvasti keksii kansa nimiä. Saita-Pietari oli Kortelan ostanut polkuhinnasta; se oli silloin peräti rappiolla. Saita-Pietari ymmärsi sen arvon. Hänen hallussaan siitä tuli tila, jonka omistaminen monessa seudun säätyläisessäkin herätti kateutta, olletikin kun useimmat heistä — puhumattakaan talonpojista — olivat kokonaan Pietarin käsissä. Saita-Pietari — se nimi soveltui omistajallensa. Itse oli hän ja hänen omaisensa aamusta iltaan ensimmäisiä työssä. Siinä tietysti ei mitään pahaa; päinvastoin. Mutta kun pohjana ja alkulähteenä tähän oli itaruus — niin suuri, että se kadehti kuivaa leipäkannikkaakin, jonka köyhä työmies hänen pöydässään söi, niin eipä juuri ystävällisillä silmillä isäntää katsottu. Kovemmin rasitettuja alustalaisia kuin Kortelan ei löytynyt koko Suomessa siihen aikaan — siitä olen varma. Rannankin asukkaat sitä kyllä olivat saaneet kokea. Neljä päivää viikossa tuli Kesäkuun 15 päivästä Lokakuun 1 päivään Rannan Jaskan työskennellä Kortelassa, talvella kaksi — puhumattakaan muista veroista; ja Rannan torppa oli kumminkin tiluksiltaan peräti vähäinen ja huono — huonoin koko Kortelan läänissä. Ei siinä Manta, köyhän Jaskan ainoa lapsi, herkuin kasvanut. Mutta hän kasvoi kumminkin, ja kun hän oli kahdeksannentoista vuotensa täyttänyt, suvaitsi Saita-Pietari, että hän isänsä sijassa sai Rannan päivätöitä suorittaa. Tyttö oli hänestä reippaampi kuin isä.

»Siitä se alkoi juttu, joka ihmis-elämässä on niin tavallinen ja — niin surkea. Saita-Pietarin vanhin poika tuli kiireestä kantapäähän isäänsä; toinen, isänsä kaima, Pietari hänkin, ei sanottavasti. Pekka, joksi häntä sanottiin, oli monessa suhteessa isänsä vastakohta. Kun hartiakkaan, suoravartaloisen, avosilmäisen, punaposkisen ja reippaan nuorukaisen näki pienen, kuihtuneen, laihan, ohuthuulisen, harmaa- ja kylmäsilmäisen isän vieressä, ei olisi heitä pojaksi ja isäksi osannut aavistaa. Ja yhtä suuri eroitus näkyi olevan heidän luonteessaan, jos eroitusta on olemassa iloisuuden ja synkkyyden välillä. Yhdessä vain muistutti poika isäänsä. Pekka näkyi ainakin jossain määrässä perineen isän taipumuksen — rahaan. Mutta sinä aikana, josta nyt puhumme, ei tuo tullut suuresti näkyviin, ainakaan ei alussa.

»Kukan silmä aukeaa, kun sen aika on tullut. Samoin nuoren tytön sydän. Se aukeaa tunteille, jotka ovat sille yhtä ihania, kuin vasta auenneelle kukalle auringon ensi säteet. Jos Manta oli seudun kaikista neitosista kaunein ja suloisin, niin voitti Pekka ikäisensä nuorukaiset reippaudellaan. Kummako, että jo kauan ennen kuin itse sitä tiesivätkään, nämä kaksi olivat toisiinsa mieltyneet. Itänyt siemen kasvaa ja — eräänä iltana selvisi nuorille, mitä laatua tämä heidän taipumuksensa oli. Ensimmäinen lemмен auringonsäde loisti heidän sydämiinsä.

»He olivat silloin vielä nuoria. Rakkaus oli heidän elämänsä. He eivät tarvinneet muuta kuin nähdä toisiansa. Minkä viehätyksen antoivatkaan sydämen suloiset, ihanat tunteet Rannan ruusulle! Kuinka kirkkaasti loistivat hänen silmänsä! Ja Pekka — kuinka reippaasti ja iloisesti teki hän työtä lemmittynsä vieressä pellolla, kuinka herttaisia silmäyksiä lähetti hän hänelle! Se aika, jota he nyt elivät, jona ei kukaan muu tietänyt mitään heidän suloisesta salaisuudestaan — se oli onnellisin heidän elämässään; mutta se aika — kuinka lyhyt oli se!

»Tuli sitten aika, jolloin he rupesivat puhumaan tulevaisuudestaan. Mutta siitäpä tuijotti heitä vastaan pelättävänä aaveena kirkkaan taivaan keskeltä Kortelan isännän kylmä silmä. Mitä sanoi hän? Manta vapisi sitä ajatellessaan. Hänen sydämensä vetäysi kokoon kuin kukka yön tullessa. 'Hän ei ikinä siunaa meitä!' huokasi neitonen hiljaa. 'Jaskan tyttö ei kelpaa hänen miniäkseen.' Ja hänen suurissa, ajattelevissa ja lempeissä silmissään välkkyi kirkkaita kyyneliä. Mutta Pekka lohdutti häntä. Hän luotti rakkautensa voimaan, jos isä ensi alussa olisikin heidän liittoonsa vastaan; hän luotti miehuutensa voimaan, joka kykenisi valmistamaan uuden kodin nuorelle lemmitylleen — jos siksi tulisi. Kaikki, kaikki antaisi hän alttiiksi Mantansa voittaakseen. Ja tyttö uskoi häntä. Sitä uskoo niin mielellään, jota toivoo. Ja kun hän katsoi Pekan silmiin, oli niissä jotakin, joka sai hänet varmaksi niiden vakuutusten todellisuudesta. Mutta — ainoastaan silloin, kun hän niihin katsoi.

»Ei tietänyt kumpikaan heistä vielä silloin, että oli olemassa yksi, jonka tarkka vainu jo aikoja oli saanut vihiä heidän lemmestään, ei, että Kortelan isännän harmaat, kylmät silmät jo olivat päässeet tirkistelemään sen verhon taakse, joka salasi heidän tunteensa. Mutta hän ei ollut siitä millänsäkään; hän hymyili vain. Ja eräänä päivänä, kun hän huomasi, että Pekka aikoi ottaa asiansa puheeksi, sanoi hän äkkiä:

»'Olen miettinyt tulevaisuuttasi. Ruissalon rusthollarin tyttö ja ainoa lapsi päälliseksi olisi hyvin sopiva minulle miniäksi; vai mitä arvelet? Teitä täällä Kortelassa on kaksi poikaa, ja vaikka Kortela onkin hyvä talo ja minä aina vähin olen saanut kokoon muutakin, niin ei siitä kovin suuria riitä kunkin osalle. Ruissalon rustholli lisäksi, se sinusta kerrassaan tekisi miehen, Pekka! — Rakasta sinä vain ketä haluat', lisäsi hän koettaen nauraa, 'mutta nai rusthollarin tytär!' Ja sen sanottuaan lähti hän ja jätti Pekan miettimään asiaa.

»Pekka seisoi siinä vähän ällistyneenä. Siihenkö se päättyikin, hänen aiottu tunnustuksensa? Ja hänkö vaihtaisi Mantansa Ruissalon Selmaan... Ei tässä maailmassa!

»Mutta miten hän siinä mielti, tuli hän ajatuksissaan — itse sitä tietämättänsä — verranneeksi Rannan Jaskan kurjaa navettaa, jossa hän viime kevännä oli nähnyt yhden ainoan lamaantuneen lehmän pureskelevan sammalia, Ruissalon muhkeaan kivenavettaan, jossa kuudettakymmentä kytkyessään ammui. Tosin pilkoitti tuon kurjan navetan ovelta kaksi lempeää, kirkasta silmää, mutta ... eipä Ruissalon Selmakaan niin rumalta näyttänyt kävellessään siivilä kädessään suuren maitosaavinsa luo. — Pekka seisoi siinä tuota ajatellen vähän aikaa, kunnes hän oli näkevinänsä Mantan silmät kyynelissä, ja niiden nuhtelevan katseen tieltä katosi taas Ruissalon rikkaus.

»Saita-Pietari tunsu poikansa paremmin kuin tämä tunsu itsensä. Hän tiesi, että Pekka oli lujaluontoinen, jonka kanssa ei ollut hyvä ruveta painiskelemaan; mutta hän tiesi myös, mitä Pekka varallisuudesta ja arvollisuudesta ajattelisi, kun hän kerran saataisiin näitä asioita oikein ajattelemaan. Saita-Pietari oli tutkinut ihmisiä; ja näitä tutkimuksiaan käyttämällä oli hän usein ennenkin voittanut, mitä toinen häntä viisaampi kentiesi ei olisi voittanut. Hän tahtoi pojassa herättää sitä mammonan jumaloimista, joka häntä itseään kaikessa ohjasi, varmana kun oli siitä, että jos tämä hänelle onnistuisi, hän samalla olisi estänyt avioliiton, joka hänen mielestään oli niin järjetön, ettei sillä kannattanut muuta kuin nauraa. Hän otti silloin tällöin puheeksi Ruissalon rusthollin, siten kylvääkseen yhä edelleen omanmieleisiään siemeniä pojan mieleen. Hän tiesi myös, että veljesten väli, vanhemman ja Pekan, ei

ollut hyvä, ja senkin tiedon ymmärsi hän tarkoitukseensa käyttää. Kun hän eräänä päivänä oli molempain poikainsa kuullen kauan aikaa kiittänyt Ruissalon rusthollarin rikkauksia, sanoi hän äkkiä: 'Siinä olisi jotakin teille. Jos minä olisin nuori, niin kyllä tietäisin, mitä tekisin. Aukustilla tosin tulee olemaan etu-oikeus Kortelaan minun jälkeeni, hän kun on vanhin; mutta eipä olisi hullumpaa, jos hänellä olisi naapuriseurakunnassakin vähän sanomista.' — Siinä oli syötti, joka veti puoleensa. Vanhempi veli tarttui siihen paikalla. Ja isä hymyili itsekseen, kun näki, minkä vaikutuksen tämä Pekassa teki. Sitä eivät enää Manta kyyneleet voineet huuhtoa pois. Saita-Pietari oli varma voitostaan. Hän tiesi myös, mitä rusthollari asiasta ajatteli; hän oli sitäkin salaa tiedustellut. Kaikki kävisi niinkuin hän oli aprikoinut. Pekasta tulisi Ruissalon isäntä.

»Ihminen tuumaa, laskee ja päättää. Se käy hyvin päinsä; mutta — lopussa kiitos? Ei tiennyt Saita-Pietari parka, mitä voimia hän vehkeillään ja salaisilla juonillaan oli pannut liikkeelle. Hän kyllä koetti ajatella pitkälle, ja pitkälle hän ajattelikin; mutta oli olemassa vaikuttajia, joita hän ei ymmärtänyt lukuun ottaa. Helppo on tulta sytyttää, mutta vallalle pääsystä tulta ei ole enää niinkään hyvä saada sammumaan. Usein tekee se tuhoja, joita ei sytyttäjä ole osannut aavistaakaan.

»Pekan sydämeen oli tuollainen tuli sytytetty. Mutta kauan kyti se, kauan poltti se, ennenkuin se valloilleen pääsi.

»Rakkaus on tarkkasilmäinen. Manta huomasi pian, että hänen lempensä oli saanut kilpailian; hän huomasi myös, mitä laatua tämä kilpailia oli. Hän näki, että se aarre, jonka hänen nuori, rikas sydämensä salasi, päivä päivältä kadotti arvoansa sen rikkauden rinnalla, jota maallinen tavara tarjosi. Ja kun hän eräänä iltana kuuli veljesten riidellen keskustelevan Ruissalon rusthollista, niin tiesi hän kohtalonsa. Kuinka se häneen koski, mitä tuo tieto sai hänet kärsimään, sitä ei hän ainoallekaan ihmiselle ilmaissut; hän salasi onnettomuutensa, samaten kuin hän oli salannut onnensa. Mutta hänen silmiensä tuli sammui; nuo kauniit, sydämen jaloutta ja puhtautta puhuvat silmät muuttuivat kuolleiksi, välinpitämättömiksi, ja ruusut niiden vieressä hänen poskillansa kuihtuivat. Kadonnut, ainiaaksi kadonnut oli se suloinen viehätys, joka lumoavana oli häntä ympäröinyt. Siinä oli jäljellä vain varsi, jonka kukka oli lakastunut. Hän ei sanallakaan ilmaissut Pekalle, mitä hän tuns; hän kuunteli hänen puhettaan, niinkuin ennenkin, vaikka hän näki, miten aste asteelta ahneus valtasi sen sydämen, johon hän oli luottanut enemmän kuin Jumalaan. Hän torjui vain pois puolestaan Pekan hyväilemiset, ja eräänä päivänä sanoi hän huomanneensa, että hän oli pettynyt, kun luuli Pekasta pitävänsä.

»Pekka katsoi häneen hämmästyneenä. Rakkauden tuli valtasi hänet viimeisen kerran; oli kuin olisi hän nähnyt, minkä aarteen hän oli kadottamaisillaan. Mutta — siinä tuli kaukaa isä ja Aukusti, vihattu veli; he keskustelivat jotakin, ja Aukusti hymyili ja viittasi kädellään Ruissaloo kohti. Silloin — silloin pääsi isän virittämä tuli valloilleen. Pekan katse muuttui, ja siinä, itsekään oikein tietämättä, mitä hän puhui, sanoi hän jotakin, joka hänenkin puolestaan ilmaisi, mitä Manta vastikään oli ilmaissut. Kun sitten Manta, vaaleana kuin sydäntalvena lumi, hänelle kätensä jäähyväisiksi, ikuisiksi jäähyväisiksi tarjosi, taisteli hän vähän oman itsensä kanssa, mutta — silmäys lähenevään isään ja veljeen, ja — hän puristi tarjottua kättä. Hän oli mielestänsä päässyt helpolla; hän oli jonkinmoisella pelolla ajatellut tätä hetkeä, ja nyt — kuinka tyhjältä, sanomattoman tyhjältä tuntuikaan hänestä koko maailma, kun hän näki Manta hiljaisilla, mutta vakavilla askelilla etenevän ja vihdoin katoavan viidakon taakse. Siinä tarvittiin todella isän läsnäolo ja viha veljeä kohtaan estämään häntä juoksemasta tytön jälkeen, purkamasta äskeisen kylmän valheellisen tunnustuksensa.

»Ei tiennyt kukaan, minkä uhrin Manta oli tehnyt, kun hän vapaaehtoisesti luopui rakkaudestaan ja kielsi sen, joka oli hänen elämänsä. Taistelua oli siinä ollut. Mutta tuosta taistelusta ei tiennyt kukaan muu kuin hänen särjetty sydämensä. Manta parka osasi nähdä asiat semmoisina kuin ne olivat; ja kun hänelle selvisi, että kaikki hänen onnellisuutensa suloiset unelmat olivat olleet houreita, jotka eivät koskaan tulisi toteutumaan, silloin tiesi hän, mitä hänen tuli tehdä. Köyhän torpparin tytär oli yksi niitä aniharvoja, joita eivät intohimot saa pyörteeseensä temmatuksi. Onneton tyttö olisi kernaasti siirtynyt kauas pois seudusta, jossa kaikki muistutti häntä siitä, mitä hän oli kadottanut; mutta hänen oli mahdotonta jättää kivuloista isäänsä. Velvollisuudentunto pakoitti hänet jäämään, pakoitti hänet, niinkuin ennenkin, suorittamaan Kortelaan isän päivätyöt. Manta ja Pekan muuttuneista olosuhteista ei tiennyt kukaan muu kuin viimeksimainittu, ja tältä sokaisi viha veljeä vastaan silmät; Saita-Pietari aavisti asian ja iloitsi siitä itsekseen, enempää sitä ajattelematta.

»Viikot vierivät, kuukaudet kuluivat. Manta eli — elotonta elämää. Hän vältti, missä suinkin voi, Pekan läheisyyttä. Mutta hänen silmänsä seurasivat sittenkin kaikkia Pekan tekoja. Hän näki, mitä eivät muut niin selvään nähneet, — vihan päivä päivältä kasvavan veljesten välillä; hän tiesi vihan syyn, mutta hän aavisti, että tämän syy vain oli näennäinen, että sen juuret kävivät paljon syvemmälle. Hän oli kuullut veljesten suusta sanoja, jotka häntä kauhistuttivat; ja pari kertaa oli hän uskaltanut puhua Pekan kanssa siitä, uskaltanut rukoillen varoittaa häntä. Kiitokseksi oli hän saanut kovia sanoja, saanut kuulla, että — hän piti Aukustin puolta.

»Sillä välin oli Kortelan isäntä käynyt toimiin, jotka tähtäsivät Ruissalon rusthollin voittamista joko Aukustille tahi Pekalle. Tuo ei enää ollut mikään salaisuus, yhtä vähän kuin se, että Saita-Pietari mieluummin soi Ruissalon vanhimmalle pojalleen, joka enemmän tuli isäänsä ja joka kerran oli saapa Kortelan. Isä kyllä tiesi, mitä Pekka tästä kaikesta ajatteli, tiesi, mimmainen veljesten väli oli, ja koetti parastansa saadakseen sammumaan tulen, jonka hän itse oli sytyttänyt. Oi, hän ei tullut ajatelleeksi, että tämä tuli jo oli kulovalkeana hävittänyt nuoremman pojan jaloimmat tunteet, että se yhä edelleen hänessä raivosi ja ettei mikään maallinen voima sitä enää saanut sammumaan. Eräänä kesäkuun iltamyöhänä näki Manta, joka muiden lähdettyä oli jäänyt Kortelan perunavainiolle rikkaruohoja kitkemään, Pekan ryntäävän talon pihalta ja kiireesti rientävän — 'Ruissaloon!' oli onneton tyttö kuulevinaan vienon iltatuulen kuiskaavan. Hänen sydämensä vetäysi kokoon, ja hänestä oli kuin olisi maa auennut nielläksensä hänet. Hän istuutui pyörtäen ja painoi kätensä tuota ainian levotonta sydäntänsä vastaan. Äkkiä herätti hänet synkistä ajatuksista veräjän narina. Hän näki Aukustin ajavan Pekan jälkeen. Hän hypähti ylös. Himmeästi tunsu hän, että veljesten välillä jotakin oli tapahtunut, ja sanomaton tuska valtasi hänet. Tietämättä, mitä teki, lähti hänkin kulkemaan samaa tietä, jota veljekset olivat menneet.»

* * * * *

»Mikä se oli, joka Kainista teki veljensurmaajan? Pyhä kirja antaa meille siihen vastauksen muutamilla sanoilla. Mutta jos otamme noita sanoja likemmin tutkiaksemme, astuu niistä eteemme sarja kohtauksia, jotka luonnollisessa järjestyksessä toinen toistaan seuraavat — aina murhan hetkeen saakka. Viha — mitä onkaan se aikaansaanut maailmassa!

»Hankkikaa itsellenne luettavaksi R——n käräjäkunnan pöytäkirjat välikäräjiltä Heinäkuussa 18— sekä seuraavilta syys- ja talvikäräjiltä! Niissäkin kerrotaan eräästä veljenmurhasta.

»Ennenkuin välikäräjien istunnot alkoivat, veti käräjätuvassa vanha, pieni, laiha mies yleistä huomiota puoleensa. Hän kulki levottomana edestakaisin. Hän näytti olevan syvimmän epäilyksen vallassa. Kaikki väistivät häntä, mutta kaikkien kasvot olivat häneen käännettyt. Hänen pienistä, harmaista silmistänsä lensi leimuja, jotka näkyivät tahtovan tunkeutua jokaisen sisimpään. Kun asia otettiin esille, vietiin hän tuomarin käskystä väkisin ulos, ja siinä silloin kuiskasi moni: 'nyt ei ole Saita-Pietarin hyvä olla.' Häntä ei näkynyt kukaan säälivän, ja kumminkin oli hänen vanhin poikansa murhattu ja hänen toinen poikansa syytetty veljensä murhasta.

»Pekka tuotiin sisälle. Hän oli raudoissa. Jääkovaksi oli hänen katseensa käynyt, uhkaavaksi hänen silmänsä. Hän kielsi kiven kovaan syyllisyytensä. Missä hän oli ollut tuona yönä, jona Aukusti, hänen veljensä, sai puukon iskusta surmansa, se ei muka koskenut ketään. Todistajia kun kuulusteltiin, kuunteli hän tarkkaan. Kun isä, Saita-Pietari, tuotiin sisään valatta kuulusteltavaksi ja siinä otti maan ja taivaan poikansa syyttömyyden todistajaksi, katsahti syytetty vihaisesti häneen. Kuulustelua kesti kauan, mutta ei kenelläkään ollut mitään tärkeämpää esiintuoda. Useat kyllä tiesivät kertoa, että veljesten väli oli ollut kireä ja — varsinkin viimeaikoina — riitainen, mutta — siinäpä kaikki. Kortelan palkolliset olivat nähneet murhatun valjastavan hevosensa ja lähtevän — mihin, sitä he eivät tienneet. Pekkaa he eivät olleet nähneet päivällisistä saakka, jolloin hän ja isä olivat lähteneet kesantopellolta ja keskustelleet jotakin, jota eivät todistajat kuulleet. Oliko Pekka ollut kotona vai poissa murhayönä, sitä he eivät voineet sanoa.

»Todistajiksi haastetuista kaivattiin välikäräjissä vain yhtä — Rannan Mantaa. Kun Pekka kuuli hänen nimeänsä huudettavan, vaaleni hän, koko hänen ruumiinsa värisi ja raudat helisivät. Tämä herätti suurta huomiota, mutta vielä suurempaa se, ettei Manta tullut esille, että hän — kuten oikeudessa ilmoitettiin — jo pari päivää haasteen jälkeen oli kadonnut, kenenkään tietämättä mihin. Siihen päättyivät välikäräjät. Asia lykättiin syyskäräjiin, joihin virallisen syyttäjän tulisi haastaa uusia todistajia ja ennen kaikkia Rannan Manta. Syyskäräjissä kyllä oli uusia todistajia, mutta nämä eivät tienneet enempää kuin edelliset, ja Rannan Manta oli yhä kateissa. Turhaan oli häntä lähitienoilta tiedusteltu, turhaan Jaskaa, hänen isäänsä, kovalle pantu. Yleisesti kerrottiin, että Mantakin oli murhattu, hän kun tiesi asioita, jotka muka paikalla olisivat langettaneet Pekan. Metsistä ja vesistä etsittiin kadonnutta. Turha vaiva; hän oli kuin maan päältä poistunut. —

»Mutta samana päivänä, jona talvikäräjät alkoivat, levisi äkkiä huhu, että hän oli tullut kotiinsa. Sitä ei kumminkaan kukaan uskonut. Oikeus ryhtyi toimiinsa, ja Aukusti Kortelan murha-asia otettiin ensinnä esille. Pekka tuotiin oikeussaliin. Hän oli kalpeampi kuin syksyllä; vankeus kai oli sen aikaansaanut. Mutta yhtä ynseä oli hän kuin ennen; yhä uhkaavat olivat hänen silmänsä. Hän kielsi yhä tietävänsä mitään veljensä surmasta ja vaati, että hän julistettaisiin vapaaksi, 'koska ei mitään häntä vastaan ollut tullut ilmi.' Silloin huudettiin taas Rannan Mantaa todistajaksi. Pekka heitti välinpitämättömän silmäyksen oveen päin. Mutta tällä kertaa se aukeni, ja sisään astui horjuvin askelin pitkä, kuihtunut nainen.

»'Hänkö tuossa, Manta?' huudahtivat puoliääneen hämmästyksestä ne, jotka olivat tunteneet Rannan

ruusun hänen kauneutensa päivinä. Kuinka hän oli muuttunut! Nuoruuden viehätyksestä ei hänessä näkynyt enää jälkiäkään. Hänen silmiänsä verhosi omituinen sumu, ja kalman kalpeat olivat hänen kasvonsa. Ihmisrauniona seiso i hän siinä, herättäen kaikissa mitä syvintä sääliä. — Silloin helähtivät äkkiä raudat, ja syyllinen, jota vastaan kauan kateissa ollut tyttö oli tullut todistamaan, olisi varmaan vaipunut maahan, jolleivät likinnä seisovat olisi ehtineet häntä tukea. Häneen oli Manta odottamaton esiintyminen vaikuttanut, mitä ei kukaan ollut osannut aavistaa. Koko hänen olentonsa oli silmänräpäyksessä muuttunut. Kun tuomarin käskystä hänelle tuoli tuotiin, katsahti Manta häneen — vilahdukselta vain, ja hänen silmistään leimahti tuon omituisen sumun takaa salama, joka näkyi kokonaan masentavan syytetyn. Tuo silmäys — mitä kaikkia sisälsikään se? Mutta ei ollut kärkejätuvassa sen selittäjää. Todistajavalansa teki kalpea tyttö lujalla ja varmalla, mutta omituisen sointuvalla äänellä, joka kumminkin värähteli viimeiseltä ja päättyi syvään, tuskalliseen huokaukseen. Hän oli nyt alkava todistuksensa. Hän alkoi, mutta alkua pitemmälle hän ei päässyt. Hän ehti vain huutaa: 'Hän on viaton!' Sitten tavoitteli hän käsillään pöytää, ikäänkuin etsien siitä tukea, purskahti kamalaan nauruun ja vaipui alas lattialle.

»Voitte arvata, minkä hämmästyksen tämä odottamaton tapaus sai aikaan. Pekka kohousi, ikäänkuin olisi hän tahtonut kiiruhtaa vaipunutta auttamaan. Hänen kasvonsa olivat kalpeat, hänen silmänsä kosteat. Kun Manta valansa teki, oli hän istunut peitellen käsillään kasvojansa.

»Oliko onnettoman tytön todistus todellinen, vai rankaisiko Kaikkinäkevä häntä — hänen valeestaan? Pitkään aikaan ei sitä tiedetty. Manta heräsi tosin tainnuksistaan, mutta — järkensä oli hän menettänyt; sitä ei hän enää saanut takaisin. Heikkomielisenä eli hän pitkän loppuelämänsä.

»Pekan asia kulki oikeudesta oikeuteen. Vihdoin päättyi se. Syytetty pääsi 'sitovien' todistusten puutteessa vapaaksi — vastaisuuden varaan jätettynä.

»Saita-Pietari ei silloin enää elänyt. Hän oli niittänyt kylvönsä hedelmän. Hän oli masentunut masentumistaan, joutunut vuoteen omaksi ja kuollut houraillessaan Ruissalon ja Kortelan yhdistämisestä.

»Pekka ei viihtynyt Kortelassa. Tuo 'vastaisuuden tuomio' ja yleinen mielipide, joka häntä piti veljensurmaajana, rasitti häntä. Hän myi lapsuutensa kodin ja muutti kauas pois seudusta, joka ensin oli tarjonnut hänelle onnea — sitten kamalia muistoja.

»Mutta vielä kerran puhuttiin hänestä hänen kotipitäjässään. Kuolinvuoteellaan — niin kerrottiin — oli hän tunnustanut, että hän Ruissaloon vievän tien haarassa oli saavuttanut veljensä ja siinä murhatun vieressä, murha-ase kädessään, seisonut kamalaa tekoansa katsellen, kun Manta hänet yllätti...

»Manta oli siis tehnyt väärän valan, pelastaakseen kuolemantuomiosta *sen*, joka hänet oli hyljännyt. Se olisi siis ollut hänen kostonsa! Tuota on tavallisen ihmisjärjen vaikea käsittää. Mutta niitä on maailmassa asioita paljon, joita ei ihmisjärki käsitä. Eihän edes tullut ilmi, missä Manta oli piilounut, kun häntä kaikkialta etsittiin, ja miksi hän ei jo silloin esiintynyt tuomio-istuimen edessä.

»Jos hän väärän valan teki, niin oli hänen rangaistuksensa kamala. Mielipuolisena ja *mykkänä* kulki hän kuudettakymmentä vuotta talosta taloon kerjäten, — hän, Rannan muinainen ihailtu ruusu! Jos hän väärän valan teki, niin olkoon Jumala hänelle armollinen, sillä varmaan teki hän sen — rakkaudesta.»

* * * * *

Aurinko oli jo mailleen mennyt, kun vanhan haudankaivajan tyköä lähdin. Kuljin kirkkomaan sivu. Kuinka hiljaista siellä! Maailman ilot ja surut — hauta ne kaikki talletettavikseen ottaa, kunnes koittaa aamu, joka kaikki valkeuteen tuo!

Kirje haudasta.

Olimme eräänä Kesäkuun iltana, vanha haudankaivaja ja minä, keskustelleet yhtä ja toista erään pienen, »Kirjeitä Helvetistä» nimisen kirjan johdosta, joka, ellen erehdy, on tanskalaista alkuperää, mutta jonka ruotsinkielisenä käännöksenä olin lukenut. Kirjan omituinen nimi oli vetänyt huomioni puoleensa. Se oli, niinkuin ajatella sopiikin, kokonaan mielikuvituksen kyhäämä, eikä sillä ollut suurempaa arvoa kuin muilla samallaisilla haaveellisilla, haudan toiselta puolelta aineensa ottaneilla mielikuvituksen tuotteilla. Vanha haudankaivaja hymyili, kun hänelle kerroin kirjan sisällyksen, ja sanoi sitten: »eipä hätää, jos kirjeitä voisimme vaihtaa vainajiemme kanssa! Mutta tuskinpa vaan postilaitoksemme ikinä niin pitkälle kehittyi.» Samassa poistui äkkiä hymy hänen huuliltaan; hän kävi vakavaksi, ja minä olin huomaavinani, että jokin muisto oli hänen mieleensä juontunut. »Mutta», jatkoi

hän; vähän aikaa ääneti oltuaan, »meidän ei tarvitsekaan odottaa kirjeitä siitä maasta, josta ei kukaan ihminen palaja, ei helvetistä eikä taivaasta; siitä, mitä haudan toisella puolella on, emme tiedä emmekä tarvitsekaan tietää — muuta kuin minkä meille Raamattu ilmoittaa. Ja kumminkin — mitä sanotte siitä, että olen nähnyt kirjeen, haudasta tulleen, haudassa jo monta vuotta maanneen vainajan kirjoittaman?»

Nyt oli minun vuoroni hymyllä.

»En laske pilaa», sanoi vanhus tavattoman vakavalla äänellä: »se on aivan totta: olen semmoisen nähnyt. Se tosin ei sisältänyt monta sanaa, mutta sitä suurempi oli niiden vaikutus... Minä huomaan, että olen saanut teidät uteliaaksi, vai kuinka?»

»Olette todellakin», oli vastaukseni. »Omituisesta alusta päättäen näyttää tapaus, johon olette viitannut, olleen kummallinen.»

»Kummallinen... Niin, tuomitkaa itse!»

* * * * *

»Olen pitkän ikäni kuluessa huomannut, että hurskaiden lapset hyvin usein poikkeavat vanhempiensa teiltä, että monen Jumalata pelkäävän, Jumalan sanan mukaan kasvatettu poika hyvin usein on askel askeleelta vajonnut mitä kauheimpiin synteihin, hakenut koko viihdytyksensä kaikesta muusta kuin siitä, mihin hänen maallisesta ja ijankaikkisesta onnestansa huolehtivat, rukoilevat vanhempansa olivat häntä opetuksilla ja neuvoilla ohjanneet. Olen kuullut monen nuoruudessaan lempeän ja hurskaan lapsen, joka äitinsä sylissä, kädet hänen kaulallaan, ilta- ja aamurukouksensa luki, sittemmin vanhempansa ivaavan ja pilkkaavan isänsä ja äitinsä ja oman lapsuutensa uskoa; niin — olen nähnyt monen näistä lapsista muuttuvan suoraan Jumalan kieltäjäksi ja kaikkea pyhää vihaavaksi pilkkaajaksi. Mutta olen samalla huomannut monen tällaisen lapsuutensa uskon kieltäjän povessa kytevän kipinöinä muistoja tuosta lapsuuden onnellisuudesta, muistoja, jotka hurjimmankin nautinnon ja pahimmankin ivan ja pilkan keskellä ovat tulisine nuolina lennähtäneet hänen sydämeensä ja hetkeksi tukkineet ivaavan suun, — hetkeksi, sanon, sillä kohta sen jälkeen on hän nauranut 'lapsellisuudelleen', nauranut tuon 'lapsen tyrkytetyn uskon sitkeydelle', joka ei tahdo millään lähteä ja joka muka juuri osottaa, kuinka perin väärää on lapsen taipuvaan mieleen ennakkoluuloja istuttaa. Olen nähnyt monta hurskasten lasta tällaiseksi muuttuvan ja olen kummastellen kysynyt: kuinka se on mahdollista?

»Ja tuon saman kysymyksen: kuinka se on mahdollista? teki varmaan moni, joka näki pastori M——n ja hänen puolisonsa ainoan pojan ja muisti Jumalan kymmenen käskyn lupauksia.

»Kuinka saattoi hedelmä niin kauas puusta pudota? Tuo ainoa, rakastettu poika, joka aikaisimmasta lapsuudesta oli ollut hellien vanhempainsa silmäteränä, joka alati oli ollut heidän rukoustensa esineenä, johon he olivat liittäneet kaikki maalliset toivonsa, kuinka saattoi hän, tämä poika, langeta, langeta niin syvään, ettei kukaan enää rojhennut toivoakaan hänen parantumistaan? Minä tiedän, että oli semmoisia 'viisaita', jotka, koettaessaan tätä arvoitusta selittää, lopulta loivat omituisesti kysyvän, jos kohtakaan ei suoraan syyttävän silmäyksen pastoriin ja hänen puolisoonsa. Mitä — olisivatko itse vanhemmat antaneet aihetta siihen? Ei, ei! Jos esimerkki mitään voi lapseen, niin oli pojalla, Anterolla, isä ja äiti esimerkkeinä, jommoisia harvalla lapsella konsanaan on ollut. Jumalan sanan kuuliaisuuteen antauneena, häneen ainoaan turvaten, hänen sanaansa kaikissa ohjenuoranaan pitäen oli pastori M. palava kynttilä, joka valaisi, jonka luona huolestuneet sielut aina saivat lohdutusta ja jonka voimalliset sanat jyskyttivät nukkuvien omiatuntoja. Ja äiti — kuinka hurskas, kuinka hellä, kuinka nöyrä hän oli! Semmoisia esiintyivät nämä vanhemmat. Pastori osotti koko elämällään, että hänen oman sielunsa asia ja hänen sanankuulioittensa autuus alati oli hänen silmämääränänsä. Siitä lähtivät hänen tekonsa. Ja uskollisena toverina, luonnoltaan vielä herttaisempänä, aina alttiiksi antaavana, auttavana ja osaaottavana seisoivat rakastettu puoliso hänen sivullaan. Heissä vallitsi yksi sydän, yksi mieli.

»Ei olisi luullut löytyvän maan päällä onnellisempaa pariskuntaa. Ja onnellinen se olikin, varsinkin kun rakastettu lapsi heidät vielä likemmin yhdisti toisiinsa ja he hänet saivat yhteisesti hoidettavakseen taimena, jonka he tahtoivat kasvattaa kokonaan Herransa omaksi; onnellinen vielä sittenkin, kun he tämän rakastetun pojan saivat ristiksensä, jonka paino usein puristi katkeria kyyneleitä heidän silmistään; sillä tämä risti saattoi heidät yhä vaan likemmäksi Herraa; — niin, onnellinen aina siihen hetkeen asti, jona hellä äiti ummisti silmänsä kuolemaan ja sureva puoliso hänen hautansa sulki. Mutta eipä silloinkaan kyyneleet, jotka siinä virtasivat pastorin silmistä, olleet onnettomuuden; ei, kaipauksen ja kiitollisuuden osotteena kostuttivat ne turvetta, jonka alla uskollisesti tykittänyt sydän kylmänä makasi; kiitollisuuden siitäkin, ettei tämän sydämen rauhaa enää päässyt häiritsemään ne tiedot, jotka hän samana aamuna oli saanut kadotetusta, mutta yhä aina sanomattomasti rakastetusta pojastaan.

»Niin, hän tämä sanomattomasti rakastettu poika, oli langennut, oli vajonnut yhä syvemmälle siihen kuiluun, jonka loppu on kadotus. Kaikki, mitä hurskaat vanhemmat olivat tehneet hänen hyväksensä: heidän opetuksensa, heidän rukouksensa — kaikki näkyi menneen hukkaan. Ja turhaan olivat he

koettaneet päästä käsittämään, miksi sen niin piti oleman, miksi rukousten lapsi yhä kauemmaksi eksyi oikeuden tieltä, eksyi pois siitä Herrasta, jolle he olivat hänet antaneet. Kuinka herttainen, kuinka kiltti hän oli ollut lapsena! Kuinka miellyttävää ja ylentävää oli ollut nähdä hänen panevan ristiin pienet kätensä ja rukoilevan hellän äidin opettamia rukouksia! Kuinka iloinen hän oli ollut, kuinka älykäs! Ja nyt...

»Kun pastori puolisonsa haudalta palasi ja sitten hautausvieraiden lähdettyä sulkeusi kamariinsa, oli siellä kirje, jonka hän saman päivän aamulla oli saanut ja jonka sisällys jo oli hänelle tuttu. Hän luki sen nyt uudelleen. Se oli eräältä hänen vanhalta ystävältään ja sisälsi tietoja Anterosta. Varovasti niitä ystävä jakeli, mutta viittausten pohjaan tunkeusi isän silmä. Ja kun ystävä lopetti kirjeen sanoilla: 'luulen, että tekisit hyvin, jos pian tulisit tänne ja noutaisit kotiin poikasi', niin tiesi isä, mitä hänellä oli odotettavissa. Hän kumartui pöytää vasten ja istui siinä kauan liikahtamatta. Hän kävi ajatuksissaan läpi poikansa koko elämän. Hän näki hänen lepäävän kätkyessään, näki hänen ensikerran hymyilevän, näki hänen ottavan ensimmäiset askeleensa, kuuli hänen sopertavan ensimmäiset sanansa, näki hänen leikkivän äidin sylissä, iloitsevan ensimmäisestä kirjastaan ja opiskelevan siitä ensimmäiset kirjaimet. Kuinka nopeasti hän sitten edistyi; kuinka raskas oli ensimmäinen ero kodista; kuinka riemullinen hetki, kun hän jouluksi koulusta palasi ja hyvä todistus kädessään juoksi vanhempiansa vastaan; kuinka he iloitsivat hänestä, kun hän sitten koko koulu-ajan yhä toi hyviä ja kiittäviä todistuksia heille! Oi, mielellään olisi isä jäänyt sitä aikaa ajattelemaan; mutta — sitä seurasi toinen, joka alussa nosti pieniä, kohta poistuvia, sitten aina yhä sumuisempia pilviä heidän ilonsa taivaalle ja vihdoin peitti sen.

»Antero oli koulunsa ensimmäisenä tullut ylioppilaaksi, mutta siitä se alkoi hänen alentumistilansa. Hän joutui huonoihin seuroihin, jotka vähitellen — alussa melkein näkymättömästi — uursivat sitä elämän katsantotapaa, joka häneen oli kodissa istutettu ja tehnyt hänen alkuelämänsä niin onnelliseksi. Hän oppi iloisten toverien seurassa juomaan; hän joutui sitten semmoisten pariin, jotka korttia löivät. Siitä se alkoi.

»Pastori tuli ajatelleeksi hetkeä, jona Antero ensi kerran oli jättänyt kirjeesssänsä mainitsematta rahalliset menonsa. Aina ennen, aina ensimmäisestä kouluajastaan oli hänellä näet ollut tapana kirjoittaa vanhemmilleen kaikki, mitä hän oli tehnyt, muun muassa mihin hän rahojaan oli pannut. Ja hän oli sen tehnyt vapaaehtoisesti, isän sitä vaatimatta: se oli ollut niin luonnollista. Kun hän ensikerran tämän laiminloi, ei isä sitä minään olisi pitänyt, jollei kirje muutenkin olisi tuntunut hänestä oudolta. Hän kaipasi siitä jotakin, — mitä, sitä hän ei itsekään ymmärtänyt. Mutta kun sitten tuli toisia kirjeitä, joissa Antero yhä vähemmän kosketteli sellaisia seikkoja, jotka ennen olivat olleet niiden pääsisältönä: mitä hän oli lukenut ja toimittanut, niin alkoi jo isä tulla huolelle, semmenkin kun Antero alati näkyi olevan rahantarpeessa. Sydämellisiin kirjeisiin, joita isä tuon tuostakin kirjoitti, sai hän vain leikillisiä vastauksia: isän ei tarvitsisi pelätä, ei ollut mitään vaaraa j.n.e.

»Tällaisessa kirjevaihdossa, joka isän puolelta kävi yhä huolestuttavammaksi, kului vuosi; ja kun Antero vihdoin sen loputtua tuli kotiin — kuinka hän oli muuttunut! Mutta vielä voitti rakkaus, vielä pystyi se jäätymäisillään olevaan sydämeen ja sulatti sen. Poika heittäysi vihdoin vanhempainsa syliin ja tunnusti, millä teillä hän oli kulkenut, tunnusti, katui ja lupasi parannusta. Se hetki oli kodissa ja taivaassa ilon hetki. Kaikki oli taasen hyvin, kaikki anteeksi annettu ja unohdettu. Kuinka kiittivätkään isä ja äiti taivaallista Isää, joka heille oli antanut takaisin heidän poikansa!

»Kokonaisen vuoden pysyi nyt Antero kotona, ja ahkerassa työssä kului tämä vuosi. Hän luki papin tutkintoa varten. Vakaviin tutkimuksiin käyttivät isä ja poika illat. Kuinka pian se vuosi katosi... Syvä huokaus pääsi pastorin rinnasta, kun hän tuota aikaa ajatteli. Ja kun se loppui ja Anteron taasen tuli lähteä vaaralliseen maailmaan, kuinka vakavat olivat hänen päätöksensä, kuinka monta sydämen syvimmästä pohjasta käynnyttä rukousta seurasi häntä hänen matkalleen! Äiti ei tahtonut jäähyväishetkenä hänestä irtautua; uudelleen ja aina uudelleen syleili hän häntä, ikäänkuin olisi hän aavistanut, että hän ijäksi hänestä nyt erosi. Kuinka hitaasti kuluivat sitten päivät, kun Antero oli lähtenyt: kuinka hartaasti rukoilivat isä ja äiti hänen puolestaan: kuinka levottomasti odottivat he hänen kirjeitään! Ja ne tulivat, ne rauhoittivat, ne viihdyttivät. Antero pysyi uskollisena sille Herralle, jonka sananjulistajaksi hän valmisti itseään.

»Mutta taasen oli eräässä kirjeessä jotakin, joka ei isää oikein tyydyttänyt; hän kaipasi siitä jotakin, vaikka hän ei nytkään tiennyt oikein mitä. Ja sitten tuli kirje, jossa Antero ilmoitti, että hän erään professorin neuvosta oli päättänyt ensin suorittaa filosofian kandidaattitutkinnon, ennenkuin rupeisi papiksi — jos ei isällä ja äidillä ollut mitään sitä vastaan. Tämä suunnitelman muutos ei ollut isän mieleen, mutta hän ei kumminkaan tahtonut sitä vastustaa. 'Tee, niinkuin parhaaksi näet, mutta mitä teet, niin tee Herran nimessä! Mieluummin olisin minä kumminkin suonut, että olisit jatkanut suunnitelmaasi muuttamatta', oli hän vastannut.

»Sitten alkoivat kirjeet harveta, henki niissä muuttua toisellaiseksi. Lapsellista rakkautta ei niissä enää ollut; kaikellaista korkeaa oppia ne sisälsivät; viimein ei sanaakaan siitä, mitä vanhemmat

mielummin olisivat tahtoneet kuulla: miten hänen sisällisen elämänsä laita oli. Mutta sen sijaan sisälsivät ne pyyntöjä, että isä rahaa lähettäisi — uudelleen rahaa. Sitten tuli kirje, josta henki entistä mielenlaatua, joka puhui lankeemuksesta ja katumuksesta, mutta — enemmän vielä rahallisista huolista. Antero tarvitsi summan, jonka suuruus kauhistutti isää. Pastori näet ei ollut rikas; hänen oli ollut vaikea saada kokoon, mitä poika edellisissä kirjeissä oli pyytänyt. Hän ponnisti kumminkin viimeiset voimansa, ja kun hän tuon suuren summan lähetti, kirjoitti hän Anterolle, että hän oli sen — lainannut. Samassa kirjeessään oli hän myös lausunut, että äiti oli sairastunut ja pyysi, että Antero jos senkin tähden kiireesti palaisi kotiin. Viikkoja kului, mutta odotettua poikaa ei kuulunut. Äiti heikkoni heikkonemistaan, eikä isän uusiin kirjeisiin edes vastausta tullut, ei siihenkään, jossa isä ilmoitti, että äiti oli kuolemaisillaan ja halusi vielä kerran nähdä rukouksiensa lasta. Äiti kuoli, ja nyt hänen hautauspäivänään tuli vihdoin kirje — ei Anterolta, vaan eräältä pastorin lapsuuden ystävältä, — ja se toi sanoman, että poika oli erotettu yliopistosta petoksen ja väärennyksen tähden... Niin pitkälle siis oli tuo toivojen lapsi joutunut harhatiellään.

»Voitte ajatella isän mieltä, kun hän yksinäisessä kamarissa istuu, pää syvään vaipuneena ristiin asetettujen käsien varassa, mutta käsittää sitä — ken sitä voi? Kestämään, mitä hän on tänä päivänä saanut kokea — siihen tarvitaan voimia, joita ihmisellä ei itsellään ole. Kuumia kyyneleitä virtaa hänen silmistään. Yön hetket kuluvat. Yhäti istuu hän siinä. Hän tuntee sen: hän on kadottanut kaikki, kaikki, mitä hänellä maailmassa oli rakasta: hän on yksin... Yksin? Ei! Hänellä on vielä Jumalansa, ja tämän Jumalansa kanssa taistelee hän, rukous aseensa.

»Kun koite idässä ilmaisi uuden päivän alkua, kohotti hän vihdoin päänsä. Hän oli, niinkuin muinen Israel, saanut voiton; hän oli oppinut kaikki jättämään sen isän huostaan, joka on kaikkein oikea isä, joita taivaassa ja maassa lapsiksi nimitetään. Hän tarttui siinä pöydällä olevaan kynään ja piirsi edessään olevalle paperille muutamia sanoja — ehkä ajatuksissaan, sillä hän jäi niitä isoksi aikaa katsoa tuijottamaan. 'Poikani, poikani!' huokasi hän. 'Et ole ihmisten, vaan Jumalan edessä valehdellut. Mutta Herra koittaa sinun ylitses, ja hänen kunniansa pitää sinun päälläs nähtämän.'

»Sitten nousi hän ryhtyäkseen niihin toimiin, joihin ystävä oli häntä kirjeessään kehottanut. Hän aikoi lähteä pääkaupunkiin etsimään poikaansa. Mutta miten oli hänen laitansa? Hänen päätänsä pyörrytti, häntä värisytti ja vilusti.

»Pastori oli tavallisesti aamuisin hyvin varhainen. Jo kauan ennen muiden nousua oli hänellä tapana kuljeskella tiluksillaan tahi, jos ilma ei sitä myöntänyt, istua huoneensa rappusilla. Mutta rouvansa hautauspäivän jälkeisenä aamuna ei häntä näkynyt. Vanha Sanna, uskollinen palvelia, joka rouvan sairauden aikana oli pappilassa emännän toimia hoitanut, tähysteli turhaan tietä ja rappusia. Vihdoin meni hän pastorin kammariin.

»Siellä makasi runneltu isä lattialla vuoteen vieressä. Äkinäinen halvaus oli häntä kohdannut. Sannan kauhistuksen huuto kokosi rakastetun isännän luo talonväestä toisen toisensa jälkeen. Pastori eli, vaikka tajutonna. Hän nostettiin vuoteeseen, ja siinä sitten hänen ympärillään seisoivat väki, tietämättä mitä tehdä, kunnes Sannan toimesta vihdoin saatiin sana lukkarille.»

* * * * *

»Aamu oli kaunis, ilma tyyni, taivas pilvetön. Vanhan kirkon akkunat kimaltelivat kuin olisi Jumalan temppeli ollut valaistu; auringon säteet kohtasivat niitä. Ne loistivat niin ihmeen kirkkaasti. Ilmaisiko tuo, että sielunpaimen nyt oli astuva siihen iloon, johon hän oli niin monta ohjannut?

»Rauha ja hiljaisuus vallitsi kirkkomaalla. Siellä ne nukkuivat vainajat niin levollisesti. Heidän huolensa, heidän surunsa — maa peitti ne. Mutta maan päällä elävien kesken elivät huolten ja surujen haltiattaret.

»Kalmiston hiljaisuutta häiritsi silloin tällöin syvä huokaus. Se tuli haudalta, joka ihan äsken oli täytetty. Siinä makasi kauniina aamuna yksinäinen nuorukainen polvillansa — äidin haudalla poika, Hän oli siinä näin maannut auringon ensi koitteesta asti. Hän oli kiiruhtanut äitinsä sairastuoteelle. Hän oli myöhästynyt. Hän tapasi äitinsä maan poveen kätkeytyä.

»Mitkä tunteet täyttivätkään siinä hänen sydämensä? Nuo syvät, katkerat huokaukset, jotka ikäänkuin väkisin pusertuivat hänen rinnastaan — äidin rakkaus, äidin rukoukset, äidin neuvot, jotka kaikki maailman mudan peittäminä olivat hänen sydämensä pohjalla uinailleet, ne olivat se lähde, josta nuo sanattomat huokaukset pulppusivat. Nyt vasta ymmärsi hän, kun ei hänellä äitiä ollut, mitä hän oli kadottanut.

»Hän oli langennut. Tunsiko hän itse kuinka syvälle? Hän oli unohtanut kotinsa, isänsä, äitinsä ja omat hyvät päätöksensä — kaikki, vajotakseen yhä syvemmälle maailman saastaisuuden likaan. Isänsä lähettämän viimeisen suuren rahasumman oli hän käyttänyt pelastaaksensa turmiosta, johon irstainen

elämä ja peli oli hänet heittänyt — mutta vaan antautuaksensa jatkamaan samaa hurjaa elämää. Se sai hänet viimein väärentäjäksi ja häpäisi ainaiseksi hänen nimensä. Yliopisto sulki häneltä ovensa; raastuvan oikeuden tuomio riisti häneltä kunnian: entiset juoma- ja pelitoverit käänsivät hänelle selkänsä... Epätoivo pyöritti häntä kuilunsa suulla, pisti aseensa hänen käteensä ja kuiskasi hänen korvaansa: 'kuole!' Mutta silloin kohousi kaukaisena näkyä hänen eteensä hänen entinen onnellinen elämänsä. Isä ja äiti astuivat hänen sielunsa silmäin eteen, ja runneltu nuorukainen itki.

»Isä ja äiti eivät hylkäisi häntä nytäkään, hän tunsu sen sydämessänsä. Ja tuo tunne oli korsi, johon hän tarttui ja joka sai julmat itsemurhan tuumat poistumaan. Sitten tuli isän kirje äidin sairaudesta ja toinen, jossa äiti ilmaisi haluavansa vielä kerran nähdä poikansa... Ja taas raivosi nuorukaisen sielussa myrsky: katumuksen, itsesyytöksen, häpeän; mutta siitä myrskystä kangasti äidin syli, ja kyynelvirtaan asettui sydämen kuohu. Hän nousi. Hän tahtoi näyttää, että hänellä vielä oli voimia alkaa uutta elämää. Oi, hän ei muistanut sitä apua, joka oli äidin turva kaikissa. Nyt — kotiin, kotiin!

»Siinä kului kumminkin päiviä, ennenkuin hän pääsi lähtemään. Hän oli tuhlannut kaikki. Vasta viimeisillä meni hän isänsä vanhan ystävän luo, jonka ovea hän kerran oli vannonut ei koskaan avaavansa. Hänen täytyi se tehdä; äidin rakkaus voitti hänen ylpeytensä. Hän pyysi isänsä ystävältä rahoja päästäksensä kotiin. Hän sai, mitä hän pyysi, ja kun hän siinä rahat kädessään seisoi, tunsu hän, että tämä isän ystävä olisi voinut olla hänenkin ystävänsä. Mutta tämä kiitollisuuden tunne muuttui taas katkeruuden tunteeksi, kun hän kuuli auttajansa jäähyväissanat: 'sano terveisiä isärauhallesi!' Kuinka nuo sanat olivat loukkaavat: — 'isärauhallesi!' Hän kiiruhti pois. Hänellä oli rahoja... Mitä, jos hän vielä koettaisi pelionneansa ennenkuin lähti... Hän voisi sitten kulkea sitä kiiruimmin... Ei, häntä ei olisi otettu vastaan entiseen peliseuraan. Entiset toverit hylkäisivät nyt hänet, kun olivat hänet onnettomaksi saattaneet. Tuo ajatus sai hänen kasvonsa punastumaan vihasta ja hävystä.

»Hän poikkosi likellä olevaan ravintolaan. Hän tarvitsi korvausta kärsimyksilleen. Äidin tila ei taitanutkaan olla niin peräti vaarallinen... Hän joi lasin, joi pari; ja kuta enemmän hän joi, sitä enemmän rohkaistui hänen mielensä. Hän oli jo ehtinyt siihen kiihoituksen tilaan, jossa järki on jättämällä juomarin, kun sisään astui muutamia hänen entisiä tovereitaan. Ylenkatse, mitä nämä osoittivat häntä kohtaan, oli saada hänet raivoon; mutta hän osasi vielä hillitä itseään. Hän joi lasinsa loppuun, sitten riensi hän ulos. Vielä samana iltana oli hän kotimatkalta lähtenyt.

»Hänellä oli pitkä matka edessään. Kulkiessaan tuota ennen niin rakastettua kotia kohden oli hänellä aikaa ajatella tilaansa. Hän kuuli siinä ääniä syvyydestä — ei enää vain noita löysiä, jotka hetken riettaisiin ajanviettoihin kehoittivat. Hän tunsu nyt, mitä hän oli tehnyt. Ja kuta likemmäksi hän kotoansa ehti, sitä rauhattomammaksi muuttui hänen mielensä... Mitä sanoisi hän äidille ja isälle?

»Aurinko lähestyi taivaanrantaa, kun hän joitakuuta peninkulmia kodistansa sai tiedon äitinsä kuolemasta. Se oli hänet masentaa se sanoma. Hän oli sydämeistään rakastanut tätä äitiä... Omituinen on ihmisen sydän. Kun hän tointui iskuista, minkä ensimmäinen sanoma oli hänessä vaikuttanut, tunsu hän jotakin rauhoittavaa mielessään. Äidille ei hänen tarvinnut tunnustaa lankeemustansa. Äiti oli säästynyt kauhealta surulta. Oi, jospa tämä tunne olisi ollut rehellinen: jospa se olisi perustunut todelliseen katumukseen, eikä vain itsekkäiseen lohdutukseen, siihen, että hän nyt pääsi tunnustamasta, pääsi nöyryyttämästä itseään! Mutta isä — mitä sanoisi hän hänelle?

»Antero oli matkansa alussa kulkenut mitä suurimmalla kiiruulla; nyt, kun hän kotoa lähestyi, kävi kulku vitkallisemmaksi. 'Miten saattaisi hän isää kohdata — miten?' Siinä kysymys, joka kokonaan valtasi hänet ja samalla ilmaisi hänen sisällisen ihmisensä. Kun hän ajatteli, missä mielentilassa hän viime kerralla oli kotiin palannut, oli siinä jotakin, joka sai kaipausta aikaan; kun hän sitten ajatteli, millä mielellä hän oli kodista lähtenyt, hymyili hän katkerasti. Elää niin, kuin hän silloin oli luvannut elää — se oli kerrassaan mahdotonta. Rukous — mitä oli se? Hän tahtoi nyt näyttää, mitä ihminen itse voi. Hänen pahin kiusauksensa oli juominen; hän lakkaisi juomasta — jos ei alussa ihan kokonaan, niin vähitellen... Tuollaisia ajatuksia hyöri hänen mielessään edes ja takaisin, ja niiden keskeltä nousi yhäti kysymys, mitä sanoisi isä, mitä sanoisi hän isälle. Ja aurinko laskeusi, yön hiljaisuus levitti vaippansa maiden ja vesien yli. Taivas oli pilvetön ja selkeä. Koko luonto näytti niin juhlalliselta. Hän vaan, onneton nuorukainen, ei siitä mitään tiennyt.

»Niin saapui hän viimeiseen kestiekievariin. Siellä sai hän tietää, että äiti oli samana päivänä haudattu...

»Hänellä oli puolentoista penikulmaa kotiin. Ääneti istui hän puheliaan isännän vieressä, joka itse oli tullut 'pastorin Anteroa' kyyditsemään ja nyt turhaan koetti pakinallaan vetää häntä pois hänen synkistä ajatuksistaan. Jo alkoi aamu koittaa, jo haamoitti kaukaa kirkon torni.

»'Seisauttakaa; minä kuljen loppumatkan jalan', sanoi vihdoon Antero, kun saapuivat kirkkomaan kohdalle. Ja hän hypähti alas kärryiltä ja kiiruhti haudalle, jossa hänen äitinsä lepäsi. — —

»Ja uusi päivä nousi herttaisen kauniina. Se kutsui elävät uusiin toimiin, mutta menneistä ajoista suhisivat kirkkomaan tuuheat puut, niiden toimista, jotka päivän kuorman ja helteen jo olivat loppuun kestäneet ja nyt maan rauhallisessa sylissä töistään lepäsivät.

»'Äiti, jos sinun henkesi elää, niin tue minua!' —

»Askeleita kuului. Siinä tuli hautausmaalle ihmisiä. Ne lähestyivät hautaa, jolla nuorukainen makasi polvillaan. Ne tulivat häntä hakemaan. Kestikievari oli vienyt hänen tulostansa sanan pappilaan. —

»Se tuli niin kovin äkkiarvaamatta. Se kohtasi kuin ukkosen salama, mutta kohdatessaan ehti se kuiskata — tuo sanoma isän halvauksesta: 'näin se on parempi!'

»Ja poika kiirehti isänsä luo, kiirehti hänen vuoteellensa. Näinkö heidän oli sallittu tavata toisiaan? Näinkö ne saivat ratkaisunsa nuo kysymykset: 'mitä sanoo isä?'

»Pastori ei ollut herännyt tainnuksistaan. Elämä ja kuolema taistelivat hänestä. Kuinka muuttunut hän oli!

»Näinkö se on parempi?... Ei, ei! Tuona hetkenä, jona pojan silmä kohtasi isän silmää — tuota silmää, josta rakkaus aina oli loistanut, mutta joka nyt kylmänä, tajuttomana tuijotti häntä vastaan — tuona hetkenä tunsu poika viheliäisyytensä. Ei ollut hänellä enää maailmassa ketään, joka hänestä välitti. Hänen syntinsä, hänen rikoksensa, hänen häpeänsä — yksin saisi hän ne kantaa — jos isä kuolisi.

»Jos isä kuolisi! Tuo ajatus täytti nyt sanomattomalla kauhulla Anteron sydämen. Jos isä kuolisi tajuntaansa enää heräämättä, rakkauden, anteeksi-antamuksen sanaa lausumatta...

»Raskaasti kuorsaten hengitti sairas. Lukkarin suonenavaaminen ei muutosta saanut hänen tilaansa. Ei mistään, mitä siinä koetettiin, apua ollut. Voisiko lääkäri mitään? Ehtisikö hän edes? Sannan toimesta oli häntä pantu noutamaan kaupungista — kahdeksan penikulman päästä.

»Siinä oli Anterolla taaskin aikaa ajatella tilaansa; mutta tuskinpa osasi hän mitään ajatella? Kirje, jonka pastori yöllä oli lukenut, oli ollut lattialla. Antero oli sen huomannut. Sen sisällys oli hänelle huudahtanut: 'Sinä olet kaikkeen syypää!' — Kaikki selvesi nyt kerrassaan hänelle: äiti oli kuollut surusta hänen tähtensä, ja nyt — isä! Niin huikenteleva kuin hän olikin, oli hänen vaikea tätä kestää. Äitinsä murhaaja, isänsä murhaaja!... Irstaisuudessa valvotut yöt, väkeivistä juomista runneltu ruumis ja pitkä, väsyttävä kotimatka, jolla hän tuskin ollenkaan oli saanut unta silmiinsä — tämä kaikki oli vienyt hänen voimansa, ja sen lisäksi tämä sielun tuska... Hän istui siinä isän vuoteen vieressä pidellen hänen kättään kädessään, taukoamatta tuijottaen hänen kalpeihin kasvoihinsa. Turhaan koetti uskollinen, vanha Sanna saada häntä pois isän tyköä, turhaan tarjosi hän hänelle ruokaa.

»Tunnit kuluivat toinen toisensa jälkeen, mitään muutosta aikaansaamatta. Vihdoin, kun kyökin kello löi kolme, taukosi tuo kamala kuorsaaminen. Antero luuli samalla tuntevansa, että isän käsi värisi, ja huudahdus, sanomattoman ilon huudahdus: 'Hän elää, Jumalan kiitos! Hän elää!' purkausi hänen sydämistään.

»Niin, isä eli. Kadonnut oli tuo kamala tajuttomuus hänen silmistänsä; niiden katse ilmaisi, että hän oli tullut tuntoonsa. Hän ummisti silmänsä, hän avasi ne uudelleen. Ilon säde leimusi niistä. Hän oli nähnyt ja tuntenut vuoteensa vieressä polvistuvan poikansa.

»'Antero!'

»Hän koetti kohottaa kättänsä. Se ei kohonnut, se ei enää totellut hänen tahtoansa. Mutta uudelleen sai hän sopertavalla äänellä lausutuksi: 'Antero!' Ja poika — ikäänkuin olisi hän ymmärtänyt isän aikomuksen, nosti hänen kätensä, asetti sen päänsä päälle ja kuiskasi: 'Isä, sano, että olet minulle anteeksi antanut!'

»Hervotonna lepäsi isän käsi onnettoman pojan päälle. Kuinka raskaalta se tuntui! Kuinka keveäksi se muuttui, kun isä hiljaa ja katkonaisesti oli saanut lausutuksi sanat: 'An-tee-ksi an-ta-nut kaikki!' Sitten liukui käsi alas pojan päälle ja jäi riippumaan vuoteen laidalle.

»Kaikki anteeksi! Mikä ääretön vaikutus oli noilla isän katkonaisesti lausutuilla sanoilla! Ne vapauttivat tuomitun, nostivat ylös kauhean taakan hänen sydämetänsä. Antero tarttui tuohon hervottomaan käteen ja puristi sitä kauan nyyhkien. Viimein kuiskasi hän hiljaa: 'Minä lupaan, isä, tästä päivästä parannusta.'

»Kuuliko isä tuon hiljaisen lupauksen? Ymmärsikö hän sen? Varmaan kuuli hän sen, ymmärsi sen, sillä hänen huulensa vetäysivät riemulliseen hymyyn, ikäänkuin olisi hän juuri tuota lupausta odottanut. Hän koetti puhua, mutta se ei enää häneltä käynyt. Hän oli noilla anteeksiannon sanoilla päättänyt tilinsä maailman kanssa.

»Iltaan saakka makasi hän näin. Silloin tapahtui hänen kasvoissansa muutos. Hymy hänen huuliltaan kuoleutui, silmät kadottivat vähitellen kirkkautensa. Kaikki sen näkivät: lähdön hetki oli tullut. Niin, se oli tullut. Rauhallisesti, näkymättömästi erosi pastorin henki tästä maailmasta, mukanansa pojan lupaus.

»Virkapukuunsa puettuna makasi pastori mustassa arkussansa. Ristissä käsin, Sannan asettama virsikirja rinnallaan, makasi hän siinä niin rauhallisena, niin onnellisen näköisenä. Kuusia oli pystytetty arkun ympärille; auki-olevat akkunat olivat valkoisilla liinavaatteilla peitetyt.

»Hän makasi omassa kammarissaan. Keskelle lattiaa oli asetettu kaksi tuolia; niiden varassa oli arkku.

»Kaksi päivää oli hän ruumiina ollut. Likempää ja kauempaa olivat hänen seurakuntalaisensa käyneet hänelle viimeiset jäähyväisensä sanomassa. Ei siinä monta sanaa puhuttu, mutta ne harvat, jotka lausuttiin, silmät, mitkä nyt viime kerran näkivät paimenen, kasvojen ilmeet — kaikki ilmoittivat, kuinka rakas hän heille oli ollut,

»Ja poika?

»Vaikea on kuvata hänen sielunsa tilaa. Isänsä ruumiin vierestä ei hän tahtonut eritä. Isän anteeksiantamuksen sanat soivat hänen korvissaan; katumuksen polttava tuli riehui hänen rinnassaan. Hän tunsu, mikä hän oli ja mikä hän olisi voinut olla. Muuan hänen isänsä vanhoista ystävästä, kunnan lautamies, oli sanonut: 'Jos olisitte pappi, niin pyytäisimme teidät isänne jälkeläiseksi.' Nuo sanat olivat lausutut vainajan ruumiin vieressä.

»Oli ilta. Seuraavana aamuna oli ruumis vietävä hautaan. Vuoden aika vaati sitä.

»Antero oli yksin isänsä kammarissa. Viimeisen kerran maan päällä katseli hän tänään näitä lempeitä, kuolon koskettelusta jäähtyneitä kasvoja. Suru, sanomaton suru valtasi hänet. Häpeän merkki otsallaan täytyisi hänen lähteä maailmaan tästä kodista, jonka jok'ainoa esine muistutti häntä rakastavan isän, rakastavan äidin huolesta ja lemmeistä.

»Hän itki, itki katkerasti. Hän oli tunkeunut kuusimajaan, laskeunut polvilleen isän arkun viereen ja painanut kuuman otsansa sen kylmää reunaa vastaan. Oi, jos isän käsi vielä kohoutuisi, laskeutuisi hänen päänsä päälle!... 'Anteeksi antanut kaikki!' niinhän ne kuuluivat isän viimeiset sanat. Ne soivat uudelleen hänen korvissansa. Hän kuuli ne taasen niin selvästi, kuin olisivat kuolon ummistamat huulet ne uudelleen lausuneet. Hän nosti hämmästyneenä päänsä. Ei ... niitä sanoja ei hän enää täällä maan päällä saisi kuulla... Siinä muistui hänen mieleensä lupaus, minkä hän oli tehnyt: 'Minä lupaan, isä, tästä päivästä parannusta.' Hän laski kätensä isän kylmälle otsalle ja kertoi nuo sanat: 'Minä lupaan, isä, tästä päivästä parannusta.' Ja hän lisäsi siihen vielä: 'kautta Jumalan!'

»Varmaan lähti tämä lupaus hänen sydämensä syvimmästä syvyydestä. Mutta — kenenkä apuun turvasi hän, kun hän tuon pyhän valan teki? Sitä hän ei tullut ajatelleeksi. Oli yksi, joka sen tiesi, joka näki, että hän turvasi vain — omaan itseensä.

»Hän nousi. Aurinko oli laskeunut. Hiljaisuutta oli kaikkialla. Silloin tällöin kuului vain kaukaa lehmänkellon kilinää ja yötuulen suhinaa, kun se liikutteli kasvitarhan tuuheain puiden oksia.

»'Minä lupaan, isä, parannusta...'

»Se huumasi Anteroa, tuo lupaus; se syyti toivoa hänen sieluunsa. Hän ei tuntenut enää itseään. Kaikki oli niin kummallista, niin juhlallista hänen ympärillään.

»Siinä oli hänen isänsä kirjoituspöytä. Ei ollut koskenut siihen siitä illasta saakka, jona isä sen luona viimeksi istui, muut kuin Sanna. Hän oli järjestänyt siinä olevat kirjat ja paperit. Siinä oli isän kynä mustetolpossaan; siinä oli vasemmalla hänen suuri raamattunsa ja sen päällä hänen virsikirjansa. Tuoli vain pöydän edessä oli tyhjä.

»Antero istuutui siihen. Tuulen henki liikutteli hiljaa valkoista liinaa, joka akkunaa verhosi.

»Pöydällä olevat paperit makasivat siinä päälletysten huolellisesti asetettuina. Oli kuin olisi tuo liehuva akkunan verho viitannut niihin.

»'Niin, isä, minä tahdon sen tehdä!' kuiskasi poika.

»Ja hän sieppasi kiireesti puhtaan paperipalasen, kirjoitusvihon sivun kokoisen. Hän ei likemmin katsonut sitä. Hän tarttui kynään ja kirjoitti:

»'Isä! Minä lupaan tästä päivästä parannusta, niin totta Jumala minua auttakoon! Sinun Anterosi.'

»Hän katsoa tuijotti kauvan kirjoitustaan; sitten nousi hän ja meni isän ruumiin luo. 'Niin, isä, minä lupaan sen!' kuiskasi hän, käsi nytkin isän kylmälle otsalle laskettuna.

»Hän kohotti hiukan ruumiin päätä. Kuinka kankea se oli! Kuinka hänen kätensä vapisi! Siinä oli pääanaluksessa isän pään kohdalla syvennys. Siihen laski hän kirjallisen lupauksensa.

»Isän pää lepäsi lupauksen päällä, ja poika oli taasen polvillaan isän ruumiin vieressä.

»'Vie se, rakas isä, hautaan, osoitukseksi poikasi katumuksesta ja parannuksesta!'

»Hänen mielensä kävi niin kummalliseksi. Oli kuin olisi hänen entisyytensä ollut unelma, jolla ei mitään todellisuutta ollut. Hän tunsu itsensä niin onnelliseksi, niin ihmeen onnelliseksi.

»Kauan oli hän siinä polvillansa. Aamun ensi säde tapasi hänet vielä siinä. Se pistäysi huoneeseen akkunaliinasen ja kuusien lomasta. Se kohtasi yhtäkkiä hänen silmiänsä, ikäänkuin olisi se tahtonut tunkeutua niiden kautta hänen sydämeensä nähdäkseen, mihin siellä tuo vakava lupaus perustui: sitten valaisi se kuolleen kasvot, kirkastaen niitä.

»Oliko tuo säde vastaus korkeudesta Anteron lupaukseen?»

* * * * *

»Kului päiviä, kului kuukausia, kului vuosia.

»Pastori, joka oli saanut mukaansa hautaan pojan lupauksen, oli toistakymmentä vuotta rauhallisessa majassaan maannut. Hänen jälkeläisensäkin oli jo ehtinyt Tuonen tuville muuttaa. Uusi polvi oli kasvamassa.

»Harvoin enää kuuli seurakunnassa puhuttavan vanhasta pastorista, hänestä, joka kuoli vaimonsa hautajaisten seuraavana päivänä; vielä harvemmin hänen ainoasta pojastaan, joka oli lähtenyt avaraan maailmaan ja siellä kotipitäjäisiltään tietämättömiin kadonnut.

»Oli taasen kesä. Kirkkomaan tuuheat puut seisoivat juhlapuvuissaan. Hiljaisella vainiollaan suhisivat ne, kookkaampina vain kuin tuona yönä, jona tuhlaajapoika siellä oli polvillansa äitinsä haudalla, minkä pimeään suojaan muutamia päiviä sen jälkeen hänen isänsä maalliset jäännökset laskettiin ja — hänen valalupauksensa.

»Viisitoista vuotta oli siitä päivästä ummelleen kulunut. Kookas koivu varjosti jo rehevillä oksillaan tätä hautaa. Sannan istuttamat orapihlajat ympäröivät sitä. Viiteentoista vuoteen ei ollut tähän lepokammioon koskenut kukaan muu kuin uskollinen palvelia, jonka rakkaus oli ottanut sen hoidon huoleksensa.

»Silloin saapui eräänä kesä-iltana neljä miestä tämän haudan luo. He raivasivat pois osan orapihlajista. He alkoivat hautaa avata. Joku uusi asukas oli elämänsä määrän päättänyt ja halusi maan rauhaan päästä.

»Kun he olivat lopettaneet työnsä, näkyi syvällä hiukan arkun reunaa.

»'Se on pastorivainajan arkku', sanoi yksi kaivajista, lautamies, sama, joka oli Anteroa puhutellut sanoilla: 'Jos olisitte pappi, niin pyytäisimme teidät isänne jälkeläiseksi.'

»'Olisi hauska tietää, missäpäin maailmaa hänen poikansa nyt kulkee', lausui toinen kaivajista; 'oletteko, kuullut hänestä mitään, lautamies?'

»'En, mutta minä pelkään, ettei hänen käynyt niin hyvästi maailmassa kuin hänen isävainajansa olisi suonut. Sanna-vainaja kertoi, että pastori ja rouva olivat hyvin huolissaan hänestä... Kentiesi on Antero jo kuollut, koska ei hänestä ole vuosikausiin kuulunut mitään.'

»Kaivajat peittivät laudoilla haudan ja olivat juuri lähtemäisillään, kun näkivät kurjan, ryysyihin puetun miehen heitä lähestyvän. Hän oli, tämä mies, kauan etäältä katsellut heidän työtään. Nojaten erästä puuristiä vastaan oli hän seisonut ja väliin ollut aikeessa astua esiin, mutta aina vetäynyt takaisin. Nyt kun kaivajat tekivät lähtöä, tuli hän heidän luokseen.

»'Kenelle tässä hautaa kaivetaan?' kysyi hän vapisevalla äänellä.

»Lautamies katsoi häntä pitkään. Mies oli hänelle aivan tuntematon.

»'Kaivetaanhan vaan Sanna-muorille', vastasi hän, 'pappilan vanhalle ruotilaalle.'

»'Sannakin!' mumisi vieras tuskin kuultavasti. Sitten sanoi hän ääneensä: 'Mutta tämänhän hauta tässä

on pastori M——n ja hänen rouvansa?'

»'Niin on. Mutta nykyinen pastori on tahtonut noudattaa Sannan viimeistä pyyntöä, ja sentähden saa mummo nyt leposijansa monivuotisen isäntäväkensä vieressä... Mistä vieras on, kun en teitä tunne?'

»'Olenpahan vaan ... tuolta etelästä päin', mumisi kurja mies, kääntyen toisaalle päin katsellaksensa, kun samalla auringon viimeiset säteet pilvien lomista pilkottaen heijastavaa valoansa kirkon akkunoihin heittivät. Sitten alkoi hän hiljaa kulkea kirkkomaan veräjää kohden.

»'Kukahen tuokin on?' mumisi lautamies, kun hautuumaalta tielle ehdittyään näki vieraan kääntyvän pappilaa kohden, näki hänen aina väliin seisahtuvan ja pikaisesti katsahtavan taaksensa.

»Niin, kuka oli hän? — Te kyllä sen arvaatte. Viisitoista vuotta oli poika, joka isänsä viimeisen päänaluksen alle oli kätkenyt valallisen parannuslupauksensa, koettanut tuota lupaustansa täyttää, tullaksensa vuosi vuodelta vain yhä paremmin näkemään — ettei hän sitä voinut. Hänen kohtaloistaan näinä vuosina en tiedä paljon kertoa, mutta sitä ei minun tarvinnekaan; hänen esiintymisensä, hänen ulkoasunsa sen sanoja paremmin kertoivat. Kurjuudesta kurjuuteen oli hän vajonnut, aina yhä syvempään, kuta hartaammin hän oli koettanut nousta. Mutta nuo alituiset lankeemukset eivät hänen mieltänsä tylsistyttäneet; ne polttivat häntä joka kerralta kahta kauheammin. Viina ei voinut niiden aikaansaamia pistoksia huuhtoa pois: se masensi kyllä hänen ruumiinsa voimia, mutta se ei sammuttanut hänen sielunsa tuskaa. Päinvastoin. Tulisilla kirjaimilla näki hän aina, kun hän juopumustilastaan selveni, edessänsä kirjoituksen: 'Minä lupaan, isä, tästä päivästä parannusta, niin totta Jumala minua auttakoon!' Ja tämä valalupaus oli isän haudassa. Hän oli tuollaisina hetkinä tulla hulluksi. Mutta — hän *ei voinut* nousta. Hän koetti ja — lankesi. Tuo kirjoitus oli viimein alati hänen mielessänsä. Se taisteli hänen himoansa vastaan; mutta — himo voitti, asettaakseen sitten yhä tulisemmilla kirjaimilla hänen eteensä hänen valapattoisuutensa. Viimein ei hän ajatellut muuta kuin sitä; yöt päivät näki hän tuon kirjoituksen. Hän kuihtui luurangoksi. Paraassa miehuuden ijässä oli hän harmaapäiseksi ukoksi muuttunut.

»Semmoisena esiintyi hän tuona vastamainittuna kesäiltana isävainajansa haudalla.

»Hän oli viisitoista pitkää vuotta ollut kotiseuduiltaan poissa. Mikä ohjasi sinne nyt hänen askeleensa?

»Uusi ajatus oli sen tehnyt. Hän tahtoi saada takaisin, tahtoi repiä rikki, tahtoi polttaa poroksi tuon kirjallisen lupauksensa. Jos hän sen saisi hävitetyksi, niin pääsisi hän näkemästä tuota kauheata kirjoitusta, joka ei hänelle rauhaa antanut ja jonka olemassa-olo oli häntä vuosikausia vaivannut.»

* * * * *

»Kirkonkellot soivat. Pappilasta on ruumissaatto lähtemäisillään. Pieni se on: nuori pastori, hänen talonväkensä, haudankaivajat, ruumiinkantajat ja joitakuita muita. Sanna, uskollinen palvelia, joka koko pitkän ikänsä oli pappilassa palvellut, on haudan lepoon saatettava.

»Silloin, juuri kun saatto on lähtemäisillään, häiritsee sitä omituinen, kamala sanoma. Uteliaisuudesta olivat muutamat kirkon likiseudun lapsista kiiruhtaneet hautuumaalle, ollaksensa siellä saattoa vastaanottamassa. He olivat kurkistelleet vasta avattuun hautaan. He olivat siellä nähneet kauhistuttavan näön. Haudassa oli ruumiin arkku avattu ja sen vieressä istui ryysyihin puettu mies, nojautuneena haudan seinää vastaan.

»Tämä odottamaton, kamala sanoma iski salamana pieneen saattojoukkoon, joka pappilan pihalla Sannan parien ympärillä seiso. Se keskeytti hautaustoimituksen.

»Kiireesti riensivät pastori ja suuri osa saattojoukosta kirkkomaalle. Siellä, kuu avatun haudan luo tulivat, näkivät he tuon samaisen kamalan näön.

»'Eilinen vieras', mumisi lautamies, kun oli hautaan silmännyt.

»Haudan rauhan häiritsiä istui siinä liikkumatonna. Hänellä oli hieman kellastunut paperi vasemmassa kädessään; oikea lepäsi avatun arkun reunalla. Arkun kansi oli viistoon työnnetty; ruumiin pääpuoli näkyi puolittaisin siten syntyneestä aukosta.

»Hämmästyneenä seiso siinä väki vähän aikaa. Vihdoin saatiin kurja mies nostetuksi haudan reunalle. Kuinka kauhean kamalalle hän siinä näytti! Hänen kasvonsa olivat vääristyneet: hänen pitkät, suortuvaiset, harmaat hiuksensa olivat veriset, ja verta juoksi hänen oikean kätensä sormien päistä. Hän ei ollut kuollut. Hän hengitti vielä, mutta hän oli tiedoton, tainnuksissa.

»Tuo kellastunut paperi hänen kädessään oli kohta vetänyt pastorin huomion puoleensa. Hän koetti irroittaa sitä siit, sill'aikaa kun miehet hänen kehoituksestaan valmistausivat kantamaan onnetonta

likimmäiseen taloon. Väkivaltaa käyttäen onnistui se vihdoinkin pastorille. Mutta samalla avasi onneton, kurja mies silmänsä. Olihan paperi hänen aarteensa. Tiedotonnakin tunsi hän, että se nyt häneltä ryöstettiin.

»Kamalan tuima oli silmäys, jonka hän pastoriin heitti, kun hän näki kirjoituksen hänen kädessään. Äänellä, joka luita karsi, vaikka se vaan kuiskauksena kuului, vaati hän tuota aarrettansa takaisin. Mutta pastori ei ottanut sitä kuullakseen, eikä hän huomannut tuota tuimaa silmäystä: koko hänen huomionsa oli paperin sisällykseen kääntynyt. Hän luki sen ensin hiljaa, sitten ääneensä.

»'Poikani, poikani!' luki hän. 'Et ole ihmisten, vaan Jumalan edessä valehdellut, mutta Herra koittaa sinun ylitses, ja hänen kunniansa pitää sinun päälläs nähtämän!'

»Sitten loi hän silmänsä onnettomaan mieheen. Oliko tämä kuullut, mitä pastori oli lukenut? Ihmeellinen muutos oli hänessä tapahtunut. Silmän tuimuus oli kadonnut. Koko hänen ruumiinsa värisi. Hän ojensi kätensä pastorin puoleen, ja pastori ymmärsi hänen tarkoituksensa. Onnettoman ojennettuun käteen pani hän tuon kellastuneen paperin.

»Ja haudan reunalla makaava heitti siilien silmäyksen, pikaisen silmäyksen vain. 'Isä!' huudahti hän. Mutta tuohon huudahdukseen oli koko hänen henkensä, hänen sisällisen ihmisensä monivuotiset tuskat purkauneet. Hän puristi kiihkoisesti paperia. Jyskytys, minkä tämä hänen sisällinen ihmisensä oli saanut, oli liian suuri. Hänen murtuneet ruumiilliset voimansa eivät jaksaneet sitä kestää. Hän meni taasen tiedottomaksi.

»Tämä kaikki oli tapahtunut muutaman silmänräpäyksen kuluessa. Ympäriällä olevat eivät siitä ymmärtäneet mitään, ennenkuin lautamies enemmän itsekseen kuin muitten kuultavaksi mumisi: 'Pappilan Antero!'

* * * * *

»Jos olisitte muutamia viikkoja tämän haudalla tapahtuneen kohtauksen jälkeen käyneet pappilassa, olisitte siellä saaneet nähdä syvästi murretun miehen — Pappilan Anteron. Isänsä haudalta oli hän pappilaan kannettu. Nuori pastori oli antanut onnettomalle asunnon hänen lapsuutensa kodissa.

»Hän on äsken kovasta taudista noussut. Hän on vielä heikko: hänen ruumiinsa voimat eivät vielä ole taudin seurauksia voittaneet, mutta päivä päivältä vaurastuu hän.

»Hän on kertonut nuorelle pastorille elämäkertansa, kertonut taisteluistaan ja tappioistaan, kertonut miten hän työnkatsojana, kirjurina, rantakasakkana, jätkänä ja viimein kurjana kerjäläisenä oli elänyt, päivä päivältä vain yhä syvemmälle vajotakseen; — kertonut mielenhäiriöstä, johon rikottu ja aina yhä uudelleen rikottu valalupaus oli hänet syössyt; kuinka koko hänen olentonsa vihdoinkin oli kiintynyt tuohon haudassa olevaan kirjoitukseen ja kuinka viimein sen takaisin saaminen oli tullut koko hänen elämänsä päämääräksi. Nyt oli se hänen käsissään, nyt oli se hänen kalliin aarteensa. Hän näki tuossa omituisessa sattumuksessa, joka oli saanut hänet kirjoittamaan valalupauksensa juuri samalle paperille, jolle isä vuorokausi sitä ennen oli uskonut huolensa ja piirtänyt järkähtämättömän toivonsa, — hän näki siinä Jumalan ohjauksen, samaten kuin siinäkin, että Sanna oli kääntänyt kirjoitetun puolen alas päin, kun hän pastorin kuolinpäivän aamulla järjesti hänen paperinsa. Pojan lupaus ja isän toivo olivat siten — samalle paperille kirjoitettuina — saaneet maata viisitoista pitkää vuotta haudassa, ennenkuin ne sieltä päivän valoon tulivat — hedelmätä kantamaan.»

* * * * *

»Kovan koulun läpi oli ennenaikojaan vanhentunut mies käynyt, ja mitä hän oli tässä koulussa oppinut, sitä ei hän koskaan unhottanut. Kirje haudasta oli hänet uuteen elämään herättänyt. Isän vahva usko loi päivänpaistetta hänen sieluunsa, kun hän ajatteli entistä elämäänsä, kun epäily oli hänet voittaa ja kiusaaja hänen korvaansa kuiskasi: 'Sinustako vanhurskas Jumala huolisi!' — Silloin, tuollaisina hetkinä, joina himokin kauhealla voimalla vaati tyydytystä, loi hän silmänsä tuohon kellastuneeseen paperiin, ja voimia, uusia voimia virtasi hänen sieluunsa. 'Herra koittaa sinun ylitses ja hänen kunniansa pitää sinun päälläs nähtämän', luki hän. Ja Herra koitti hänen ylitsensä. Häneltä sai hän voimia toteuttamaan, mitä hän oli paperin toiselle puolelle kirjoittanut.

»Pappilaan, jossa kaikki muistutti häntä hänen hurskaista vanhemmistaan, sai hän yhä edelleen jäädä asumaan. Nuori pastori otti hänet lastensa opettajaksi. Tällä toimella ja kirjoitustöillä ansaitsi hän elatuksensa. Hiljaisena, nöyränä ja ylistäen sitä Herraa, joka oli häneenkin ulottanut auttavaa kättänsä, eli hän lapsuutensa kodissa joitakuita vuosia, taistellen yhä niitä himoja vastaan, jotka niin kauan olivat häntä hallinneet, mutta — voittaen ne. Silloin kohtasi häntä hivuttava tauti, jonka omana hän toista kuukautta sairasti. Seinälle, vastapäätä kuolinvuodettaan oli hän puitteisiin pantuna asettanut tuon kellastuneen paperin, joka oli ollut välikappaleena Herran kädessä hänen kääntymiseensä. Silmät siihen kiinnitettyinä erosi hän rauhallisesti tästä maailmasta.

»'Herra koittaa sinun ylitse!' sanoi hiljaa pastori, joka lastensa, vainajan oppilaiden kanssa seisoi hänen vuoteensa vieressä. Sitten, muistaen että vainaja oli lapsuutensa ajan tässä samassa pappilassa viettänyt, loi hän silmänsä omiin pienokaisiinsa, ja kirkas kyynel kiilui hänen silmässään.»

Iso-isän testamentti.

Olimme eräänä iltana keskustelleet kansassamme vallitsevista taloudellisista paheista. Olimme aamupäivällä olleet pitäjäntuvalla, kun siellä huutokaupalla myytiin vaivaisia, olimme kuulleet raakaa pilaa laskettavan harmaahapsisista, tutisevista vanhuksista, jotka maailman koulusta olivat eroamaisillansa; olimme nähneet pieniä orpolapsia nostettavan pöydälle kaikkien nähtäviksi — kuten myytävää kauppatavaraa ainakin. Ei kysytty, kenelle joutuivat nämä vanhat, ei pidetty mitään lukua siitä, kenelle »lyötiin» nuo pienoiset, jotka siinä seisoivat, mitkä itkien, mitkä ihmeissään ympärilleen katsellen. Kysyttiin vain: »kuka helpoimmasta ottaa?» Ja siinä punnitsivat huutajat, ja toiseen vaakaan laskivat he punnuksena kysymyksen: »paljonko myytävä syö?» toiseen: »mitä hyötyä hän voi tehdä?»

Siinä myytiin Savikon sokea vaari. Samelan Kamari-Mikko hänet huusi. Neljä tynnyriä viljaa — puoleksi rukiita, puoleksi ohria — oli hinta. Sokea ukko ei puhunut mitään, mutta kirkkaita kyyneleitä tippui hänen ryppyisille poskillensa. Hän oli muinen ollut varakkaan talon isäntä. Mikko tarttui ukon käteen, ja vanhuuttansa hoiperrellen seurasi iäkäs taluttajaansa. Yleinen syntyi siinä nauru, kun Tanilan Lassi, nuori talon isäntä, Mikolle oven suusta tiuskasi: »Taitaapa nyt Leenasi iloita, kun mökkiin tuot maltaita, vaikka ylivuotisia ovatkin.» — Pikku Katri, nelivuotinen, sinisilmäinen, kaunis tyttö »lyötiin» Urvakon muorille, jota oli sakotettu kapakoitsemisesta ja pahasta elämästä. Tynnyristä vain meni tyttö, mutta Lassi tuumasi, että Urvakon muori laski hinnan tynnyristään saatavien viinakannujen mukaan, ja »silloin kauppa kannattaa.» —

»Tuollainen huutokauppa on inhottava. Se tappaa kerrassaan kaikki ihmiselliset tunteet, se tekee ihmisarvosta lopun. Ja kasvava sukupolvi seisoo siinä vieressä, näkee ja — oppii! Raakaa, kerrassaan raakaa!» Koko sieluni oli kuohuksissa.

Vanha haudankaivaja oli kauan ääneti. Inhosiko hän siihen määrään aamupäiväisiä näkemiänsä, ettei sanamuotoon saanut ajatuksiansa?

»Raakaa!» vastasi hän viimein huudahdukseeni. »Varsinkin säälin lapsiraukkoja. Tuollainen muisto aikaisimmilta päiviltä painuu monenkin mieleen ainaiseksi, puhumattakaan kasvatuksesta, jonka 'syötiksi' asetettu pienoinen useinkin saa. Onneksi ei kansamme toki itse asiassa ole niin sydämetön kuin äskeisestä tapauksesta päättäen voisi luulla. Moni 'huutolainen' on saanut kokea hellääkin kohtelua.

»Ei voitane kumminkaan välttää, että orpo annetaan vähimmän vaativalle, niin kauan kuin vaivaishoito on nykyisellä kannalla, vaikka kyllä tapaa, millä se tapahtuu, voitaisiin muuttaa. Te kyllä hyvin tunnette kansalaisemme. He eivät rupea paljoa maksamaan, jos vähemmällä voivat päästä; he eivät suurestikaan pidä lukua, millä tavalla pääsevät, kunhan pääsevät. Moni hyvä aije on mennyt myttyyn, sentähden ettei ole katsottu muuta kuin — mitä se maksaa; hyötyn saakka ei ole ajatus riittänyt, Markkaa ei tänään tahdota uhrata huomispäivänä saatavaan kahteen. Mieluummin annettiin pikku Katri tynnyristä Urvakon muorille, joka hänestä varmaan kasvattaa kunnottoman naisen, kuin puolestatoista sution leskelle, joka luullakseni olisi hänestä tehnyt hyvän ihmisen. Se on aina ollut kehnompia puoliamme, ettemme ajattele nykyhetkeä edemmäksi, ettemme huomisesta välitä, kunhan tänään pääsemme. Tuleeko tuo pieni, kaunis tyttö huonon kasvatuksen kautta tulevaisuudessa rasittamaan kuntaa, sitä tänään ei kysytä, hänen ihmisarvoansa vielä vähemmän. Pää-asia on, että tänään päästään niin vähillä maksuilla kuin suinkin — eikä se toiselta puolen niin aivan kummakaan ole, sillä lujassa istuvat talonpojan pennit, ja menoja ja maksettavia yhä vaan karttuu. Vanhusten laita on myöskin surkuteltava. Moni, joka tänään joutuu huonolle hoidolle, olisi ansainnut valoisamman elämänillan; mutta hyvin moni saa nyt niittää, mitä itse nuorempana kylvi, hyvin moni on, nähkää, itse syypää kohtaloonsa. Monelle käy vanhana, miten Laarilan ukolle, vaikk'ei liene monellekaan oma vahinko tullut jälkeläisille viisaudeksi, kuten se hänen jälkeläisilleen tuli, joskin kauan hänen kuolemansa jälkeen.»

Jokin muisto — huomasin sen — oli vanhan haudankaivajan mielessä vironnut, jokin muisto, joka oli jossakin yhteydessä niiden tapausten kanssa, joita äsken olimme nähneet. Odotin, että hän ottaisi tuon muistonsa kertoakseen, eikä minun tarvinnut kauan odottaa.

»Näen, että haluatte kuulla Laarilan kuudennusmiehen kohtalon. Se on mielestäni monessa suhteessa opettava. Kärsimysten kautta hän meni kunniaan. Hän kylvi itselleen ohdakkeita, hän niitti ohdakkeita; mutta juuri näitä ohdakkeita niittäessään kylvi hän hyvää siementä, ja siitä kylvöstä siunaavat hänen

jälkeläisensä hänen muistoansa.»

* * * * *

»Laarilan ukko...

»Hän istui tuvan nurkassa, takan vieressä pankolla. Likainen, haljennut ja laidoista ryhmyinen puukuppi oli hänellä polvillansa. Hän oli illalla särkenyt kivivatinsa ja Miina, hänen poikansa vaimo, oli silloin vihoissaan ärjäissyt: 'vaari saa hakea itselleen velliastian, mistä löytää; ei niitä ole talossa särkeä.' Ja vaari oli hakenut. Vanhoista komeroista oli hän rikkinäisen kuppipahasen löytänyt. 'Se joutaa vaarille!' oli Miina sanonut, kun astian näki.

»Vapisevin käsin oli ukko kantanut kuppinsa takan luo. Siinä oli lämpöisempi. Siinä istui hän ja söi. Kupissa oli leipää, suolavettä, perunoita ja perunankuoria — pyhäpäivän aamuatria.

»'Joutaisi tuoda puita edes tupaan!' murisi Miina ukkoon katsoen.
'Oikein luita karmii, kuin näkee hänen taloa kuluttavan.'

»Olivatko nuo sanat lausutut ukon kuultaviksi?

»Hän kuuli ne, huokasi, asetti kupin pankolle viereensä ja herkesi syömästä. Ei maittanut enää ruoka. Hän jaksoi töin tuskin tuvan poikki astua, saatikka sitten puita kantaa pakkasessa. Hän oli kyllä kantanut ja raatanut aikanansa. Hän ei sanonut mitään, ei silloinkaan, kun Kyösti, hänen poikansa, kohmelopäisenä tuli kotiin, kirosi ja ärjyi ja oli isänsä jalkoihin vähällä kaatua takan luokse hoiperrellessään; mutta kyyneleitä kiilui vanhuksen silmissä, kun hän siirtyi kauemmaksi nurkkaan.

»Hän oli heikko, hän oli vanha. Kahdeksankymmentä ikävuotta painoi hänen hartioitaan. Hän oli ollut suora ja vahva; nyt oli hän kumara ja kuihtunut. Hän oli ollut varakkaan talon isäntä, yleistä kunnioitusta oli hän nauttinut, hänellä oli ollut paljon sanomista kuntansakin asioissa. Nyt oli hän unohdettu, syrjäytetty kuten vanha työkapine, joka ei enää mihinkään kelpaa; nyt kadehti häneltä miniä suolavettä, leipää, perunoita ja perunankuoria.

»Mitä oli hän tehnyt?

»Hän oli antanut talonsa pojalleen ja ruvennut eläkkeelle, mitään erioikeuksia itsellensä pidättämättä. Siinä hänen pahat työnsä. Niistä kärsii hän, on jo vuosikymmeniä kärsinyt — alussa vähemmän, vuosien eteenpäin vieriessä yhä enemmän, ja nyt, kun hänen ja kuoleman välillä vain on askele, kun rakastetusta pojasta on tullut paatunut juomari — nyt alkaa mitta olla täysi.

»Turhaan on hän koettanut poikansa omaatuntoa herättää. Turhaan on hän varottanut, pyytänyt ja rukoillut. Mitä on hän sillä voittanut? Vihaa ja kiukkuja vain. Lopulta vaikenä hän, mutta vain sitä innokkaammin huoatakseen, että taivaan Herra vihdoin pehmittäisi pojan kovan sydämen. Ja siitä on hän saanut voimia kestäämään; rukous on ylläpitänyt häntä, ja hän on itsessään varma, että vielä koittaa aika, jolloin ei enää tuota pohjatonta kuilua ole olemassa hänen ja hänen poikansa välillä. Kerran, ainoan kerran vain on hän silmänräpäykseksi unhottanut rakkautensa. Se tapahtui eräänä aamuna, kun poika tuli juopuneena kotiin ja kiroten sieppasi hänen kädestään virsikirjan ja heitti takkaan. Silloin ei isä voinut hillitä itseään. Hän nousi ja huudahti: 'Joka kiroilee isäänsä, sen pitää totisesti kuoleman, sanoo Herra kaikkivaltias!' Mutta tuonakin kamalana hetkenä heltyi hänen sydämensä kohta, kun hän oli Jumalan tuomion lausunut. Pojan, hänen oman poikansa onneton, surkea tila karkoitti vihan. Ja kun sitten seuraavan viikon kuluessa tuomio alkoi käydä toteen, kun Kyöstin vanhimmat pojat samana aamuna hukkuivat ja iso-isä ja isä seisoivat heidän ruumiittensa vieressä, silloin muisti vanhus, että hän oli Jumalaan vedonnut ja syytti itseänsä poikien kuolemasta. Epätoivoisena, masentuneena seisoivat hän siinä, kun Kyösti loi silmänsä häneen ja huudahti: 'Tämän olet minulle suonut!'

»Siitä päivästä oli ukko muuttunut oman itsensä varjoksi; siitä päivästä tulivat hänen kärsimyksensä kahta kovemmiksi. Kammolla ja vihalla katseli häntä Anterokin, hänen poikansapoika, Kyöstin ainoa elossa oleva lapsi. Tuota kammoansa ja vihaansa osotti hän alituisen, sillä siihen yllytti häntä isän ja äidin esimerkki. Vanhus ei sanonut mitään; mutta mitä tunsivat hän, kun hän ristissä käsin yöt valvoen pahnollansa makasi? —

»Niin — hän oli vetäynyt niin liki nurkkaa kuin pääsi. Siinä virtasivat hänen kyyneleensä. Silloin kuuli hän sanoja, jotka saivat hänen sielunsa viimeisen joustavuuden ponnahtamaan. Kiroten ilmoitti Kyösti vaimolleen, että heidän talonsa tänään kuulutettaisiin myytäväksi, 'ja', lisäsi hän isäänsä viitaten, 'tuo on sen onnettomuuden meille tuottanut!'

»'En, en, sen tiedät sinä, taivaan Jumala!' huokasi vanhus sydämessään.
Hän yritti nousta, mutta vastustamaton voima pidätti häntä.

»'Nimismies ei siis ottanut odottaakseen?' kysyi Miina vapisevalla äänellä.

»'Ei, ja vielä lisäksi kehtasi puhua vaarista...'

»Miinan silmät iskivät tulta. 'Sitähän olen aina sanonut, että siitä päivästä, jona vaari sinut kirosi, on joka päivä tuonut tuhoja meille...'

»Jo pääsi ukko nousemaan. Hän, joka viikkokausiin tuskin oli sanaa virkkanut, puhui nyt:

»'Kyösti', sanoi hän vapisevalla, rukoilevalla äänellä, 'suo minun tänään päästä kirkkoon...'

»'Kirkkoon!' huudahti Kyösti. Sitten purskahti hän kamalaan nauruun.

»'Kirkkoon!' huudahti Miina, tuskin korviansa uskoen. Sitten yhtyi hän miehensä nauruun. 'Etkö ymmärrä, Kyösti? Hän tahtoo kuulla Laarilaa kuulutettavan... Anna Vilposen Topon kyyditä häntä, koskei Antero ole kotona. Se sopii! Menköön kuulemaan — kuulutusta!'

»Ei ollut ukko moniin aikoihin Herran temppelissä käynyt. Eihän hän moneen vuoteen ollut jaksanut jalan astua noita kahta pitkää virstaa, ja sitten — eihän hänellä ollut vaatteita edes. Mitä ajatteli hän, kun hän pyyntönsä lausui, kun hän Anteron vaatteisiin ja turkkeihin puettuna istui aikaisena tammikuun pyhäaamuna reessä ja Toppo, renkipoika, häntä kirkkoon kyyditsi? Ken sitä tietää?

»Laarila oli tänään kuulutettava myytäväksi. Niin pitkälle oli siis poika ehtinyt. Monta kertaa oli häntä jo sama vaara uhannut; nyt näytti tosi olevan edessä. Koko eilisen päivän oli hän ollut kirkonkylässä. Jos hän olisi saanut velkansa korot edes maksetuksi! Turhaan oli hän kääntynyt kirkonkylän rahamiesten puoleen, turhaan rukoillut nimismiestä odottamaan. Illan oli hän sitten viettänyt kievarissa. Rohkeutta oli siellä hänelle taaskin antanut viina ja olut. Niihin pani hän viimeiset rahansa.

»Kun isä oli lähtenyt, heittäysi poika vuoteellensa.

»Olipa se omituista. Tänäankään ei Laarilaa kuulutettu myötäväksi. Sen uutisen toi vaari kirkosta palattuansa. Mutta hän ei puhunut mitään siitä, että hän menomatkalansa oli käynyt nimismiehen luona ja sitten kirkonmenon jälkeen pastorin puheilla pappilassa. Toppo tuli illalla noista käynneistä kertoneeksi.

»Salassa se kumminkaan ei kauan voinut pysyä. 'Laarilan eläkevaari oli maksanut poikansa velan. Ukko onkin salarikas. Hänellä on rahoja kuin roskaa' — kerrottiin kaikkialla. Mistä tuo puhe oli alkunsa saanut, sitä ei osannut kukaan sanoa, eikä myös miten paljon perää siinä oli. Mutta Kyöstin velasta ei myöskään mitään kuulunut.

»Päivät kuluivat edelleen. Laarilassa ei sanottavaa muutosta ulkonaisissa suhteissa huomattu, vaikkakin talonväki katseli ukkoa hiukan toisilla silmillä kuin ennen. Hänellähän oli rahoja! Mutta jos oli ukko todellakin pelastanut poikansa, niin ei hän sillä ollut mitään voittanut, pianpa päinvastoin. Juopa isän ja pojan välillä näytti, näet, vain kasvavan. Ja, mikä vielä pahempi, Antero, Kyöstin poika, kaivoi tuon juovan yhä väljemmäksi. Antero oli ottanut oppia isältä.

»Kun taloa ei kuulutettu myytäväksi eikä sittemmin velkojaakaan kuulunut, oli Kyösti pari kertaa ottanut tästä puhuakseen isänsä kanssa; mutta ukko oli vain pudistanut päätään ja vastannut, ettei hän tiennyt koko asiasta niin mitään. Sen sijaan kävi pastori tuon tuostakin Laarilassa, ja hänen puheestaan ja varoituksistaan tuli Kyösti varmaksi siitä, että pastorin ja iso-isän välillä oli jotakin 'salajuonen tapaista.' Varsinkin otti Miina pastorin muistutukset pahaksi, ja usein sai ukko kuulla kunniansa, hän kun 'kehtasi antaa ainoan lapsensa kuluttaa aikaansa lainanhauissa, vaikka vain tarvitsi salakomeroitaan aukaista.' Ukko ei näyttänyt näistä miniänsä saarnoista pitävän suurtakaan lukua, mutta kun Antero samaa nuottia viritti, kun hän, nuorukainen, juovuksissa tuli kotiin ja kiroten uhkasi ottaa selvän iso-isän salalaatikoista, niin silloin värisi vanhus, silloin vuodatti hän katkeria kyyneleitä. —

»Oli Juhannus-aaton ilta. Sininen, pilvetön oli taivas, juhlapuvussa maa, rasvatyyni Laarilammen pinta. Lehtipuilla oli Kyöstinkin asunto koristettu. Rauha näytti siinä vallitsevan; mutta tuon näennäisen rauhan peitteessä — kuinka paljon rauhattomuutta!

»Ukko makasi pahnoillaan vuoteessansa. Hän ei ollut kahteen päivään jaksanut siitä nousta. Hän tunsu, että viimeinen lähtö oli edessä. Tuvassa ei ollut ketään. Miina oli mennyt naapuriin, Kyösti ja Antero olivat kirkonkylässä.

»Ilta kului. Ukko arvasi, että hän saisi viettää sen ja kentiesi yönkin yksin. Poltettiinhan Harjumäellä ja Riionvuorella tänä iltana kokkovaaleja — aivan niinkuin hänen nuoruudessaan. Silloin oli hänkin ollut mukana. Siitä oli jo niin kauan, ja kumminkin tuntui hänestä, kuin olisi tuo aika ollut eilen. Hän ajatteli elämänsä, pitkää elämänsä. Mimmoinen se oli ollut? Mitä iloa oli hänellä siitä ollut? Ja nyt lähestyi loppu.

»Tupa tuntui niin ummehtuneelta. Jospa olisivat jättäneet oven edes auki! Hän koetti nousta. Hän ei kyennyt. Ulkona tuoksuivat puut, ulkona oli kevättä. Elämä iloitsee, elämä tarvitsee lepoa; hauta on pimeä...

»Silloin kuului äkkiä kolinaa ulkoa. Sitten aukeni ovi, ja sisään astui Antero. Hän katseli ympärilleen arastelevasti. Ukko ei ollut odottanut häntä. Anteron ei ollut tapana niin pian palata kotiin, kun hän kirkonkylään oli lähtenyt.

»'Jätä ovi auki', pyysi vanhus; 'ulko-ilma on niin vilpoista.'

»'Kyllä, jos niin haluatte, vaari...'

»Hän sanoi tämän niin sävyisesti. Sitten jäi hän seisomaan oven viereen. Hän näytti ujostelevan. Se oli jotakin outoa.

»Ukko katseli häntä ihmetellen.

»Tämä poika oli kerran ollut hänen ilonsa, hänen lemmittynsä — oli vieläkin. Kun Kyöstin muut lapset vähitellen ja aina yhä enemmän alkoivat syrjäyttää vanhaa iso-isää, oli Antero ollut ainoa, joka ei sitä tehnyt. Lempeyden side oli yhdistänyt talon vanhimman ja nuorimman. Siltä ajalta oli vanhalla miehellä monta iloista muistoa. Hän oli koettanut nuoreen mieleen kylvää jaloja siemeniä, ja ne olivat näyttäneet itävän. Mutta sitten tuli vihamies ja kitki pois hyvät taimet. Isän, äidin, veljien esimerkki vaikutti. Side höltyi höltymistään; pahuuden virta tempasi aste asteelta rakastetun 'pikku Anteron' pyörteeseensä.

»Ja nyt oli tästä 'pikku Anterosta', tästä rakastetusta pojasta tullut kookas ja kaunis nuorukainen, jota Miina ylpeydellä katseli, jonka puolta isää vastaan hän aina piti ja jota hän ei raahtinut pienimmälläkään sanalla 'närkästyttää.' Veljien onnettoman kuoleman jälkeen sai Antero olla ja elää, miten itse halusi. Kotirauhan vuoksi ei uskaltanut Kyösti avata suutaan. Reippaan nuorukaisen mieli halusi iloa. Kirkonkylässä sai hän tovereita, joiden mieli myös halusi iloa. Ja kun kievarin saunaan lauantai-illoin ilon etsijät kokoontuivat ja hollimiesten ja hollipoikain kanssa viinapullon ääressä korttia löivät, niin siinäköis iloa! Siinä painuivat rikkaruohojen alle iso-isän viimeisetkin hyveen siemenet, ja kuta syvemmälle ne painuivat, sitä mehuisampina rehoittivat nuo rikkaruohot, sitä enemmän vihaa ja katkeruutta ne kypsyttivät. Olihan iso-isä syypää veljien kuolemaan — äidin alituiset mielenpurkaukset olivat tuon Anteron mieleen juurruttaneet. Ja niin muuttui lemmitty iso-isä vähitellen 'katalaksi vaariksi, joka jo aikoja sitten olisi saanut kadota samaan hautaan, johon hän oli velivainajat kironnut.'

»Tuollaisia hedelmiä kypsyttivät nuo rikkaruohot, ja ne versoivat ja kasvattivat toisia, jotka käänsivät pojan mielen isää vastaan ja vihdoin saivat äidinkin varmaksi siitä, että isä hävitti taloa, että hän laiskuudellaan ja juopottelemisellaan tuhlassi heidän omaisuuttansa. Ja kun äiti tästä varmistui, alkoi hänen avullaan poika korjata talteen isän omaisuutta niin paljon kuin mahdollista, ja niin meni moni jyvänelikko salaa isältä talteen — kievarin aittaan. Iso-isä näki, mitä hänen ympärillään tapahtui; ja hän aavisti, ettei enää ollut kaukana päivä, joka syytäisi maantielle hänen omaisensa. Pönkkää onnettomuuden eteen hän ei voinut panna, mutta viivyttää katkeraa hetkeä hän saattoi, ja hän viivytti sitä — kuten jo olen maininnut. Hän rukoili ja toivoi, kun kaikki toivo näkyi olevan kadoksissa. Hän riensi pelastamaan talon, mutta mitä oli hän sillä voittanut? Aljettua uraa ryntäsivät hänen omaisensa vielä kiivaampaa vauhtia perikatoaan kohden. Mitä tästä kaikesta olisi seurauksena, sen näki jokainen, paitse asianomaiset itse. Tuskin olikaan puolitoista vuotta kulunut tuosta ennenmainitusta odottamattomasta pelastuksesta, niin uhkasi sama vaara uudelleen Laarilaa. Mutta tällä kertaa ei ollut kukaan, ei Kyöstikään siitä juuri millänsäkään. Vaikkakin vaari ei ollut tietävinänsä entisestä avunannosta ja vaikka hän oli vakuuttanut, ettei hänellä mitään 'salavaroja' ollut, luotti Kyösti kumminkin siihen, että vaari kyllä taasen maksaisi, kun siksi tulee. —

»Raitista kesäilmaa virtasi tupaan, jossa nyt perheen nuorin ja vanhin olivat kahden kesken. Ihmetellen piti ukko himmeät silmänsä kiinnitettynä Anteroon. Miksi näytti nuorukainen olevan niin hämillänsä? Miksi oli hän näin aikaisin jättänyt iloiset toverinsa ja palannut kotiin?

»Ukko sai pian tietää sen.

»Antero vilkaisi vielä kerran ympärilleen, sitten astui hän hiljaa vanhuksen vuoteen luo.

»'Kuulkaahan, iso-isä!' sanoi hän hiljaisella, salaperäisellä äänellä ja istuutui vuoteen laidalle. — Siitä oli kauan, kuin Antero viimeksi oli puhutellut ukkoa tuolla tavalla. Siinä oli jotakin, joka muistutti vanhusta entisistä ajoista, ja tämä muisto sai toivon leimauksen välähtämään hänen silmistänsä. — 'Kuulkaahan, iso-isä!... Olen tässä viimeaikoina tullut tuumanneeksi yhtä ja toista... Te olette jo vanha, ja varmaan ei ole elinaikanne enää pitkälinen. Jos te kuolette ja isä saa rahanne, niin...'

»Vanhuksen silmistä katosi tuo äskeinen loiste.

»'Niin mitä sitten?' kysyi hän.

»'Menevät rahat samaa tietä kuin Laarila', vastasi Antero.

»Kun ukko ei tähän virkkanut mitään, jatkoi Antero:

»'Sentähden olen ajatellut, että ... jos antaisitte rahanne ... minulle...'

»Iso-isän vapiseva käsi tarttui pojanpojan käteen ja puristi sitä.

»'Rahaa — rahaako vain sinä pyydät, Antero? Ei minulla ole rahoja enää... Kaikki, mitä minulla oli, rahat, jotka pastorin neuvosta itselleni pidätin ja hänen tallennettavakseen uskoin, kun annoin Laarilan isällesi, ovat menneet isäsi velkoihin. En ole tahtonut siitä puhua, mutta te olette arvanneet sen. Minä lunastin Laarilan kiinnityksen, ja siihen ne hukkuivat minun monivuotiset säästöni. Teinkö mielestäsi oikein, Antero?'

»'Kyllä kaiketi', vastasi nuorukainen jotakin vastatakseen. Sitten paljasti hän, mitä hänellä oli mielessänsä:

»'Jos olisitte ostanut Laarilan minulle, niin luulen että noilla rahoilla olisi ollut enemmän siunausta...'

»'Kyllä sitäkin ajattelin. Mutta mikä on tehty, se on tehty... Antero, muistatko, kuinka me ennen veisasimme ja rukoilimme yhdessä...?'

»'Muistan', vastasi nuorukainen tylästi; 'mutta nyt tarvitsisin rahoja. Eikö teillä ole vähääkään täällä kotona?'

»Iso-isä huokasi syvään. 'Jos minulla olisi ja sinulle antaisin, käyttäisitkö niitä paremmin kuin tähän asti olet isäsi varoja käyttänyt?'

»Antero tuli hiukan hämilleen. Hän oli vähällä suuttua. 'Isäsi varoja!' Hän hillitsi kumminkin itseään. Hän ei ollut tullut ajatelleeksi, että hän itse oli tuhlannut enemmän kuin isä, että hän pää-asiallisesti itse tällä kertaa oli syyppää isän velkaantumiseen. Jos tuollainen ajatus joskus olisi ollut heräämisillään hänessä, oli sen kohta karkoittanut toinen: 'isä on Laarilan isäntä, ja isäntänä on hän talostansa vastuunalainen. Isännän tulee pitää huolta siitä, että talossa on, mitä talossa tarvitaan.' — Tuota hämillä-oloa kesti vain silmänräpäys. Olihan iso-isä sanonut: 'jos minulla olisi rahoja...' Siis varmaan niitä iso-isällä oli.

»'Luulen, että minusta tulisi toinen mies...' mumisi nuorukainen välinpitämättömästi vastaukseksi iso-isän kysymykseen.

»'Ja jos saisit Laarilan ... ja isäsi joutuisi minun sijaani tähän makaamaan...?'

»Näiden sanojen syvä merkitys luiskahti Anteron korvien ohitse. Ukon rahat veivät koko hänen mielensä.

»Vanha seinäkello löi 10. Antero kävi levottomaksi.

»'Se on nyt sillä tavalla, vaari, että minä tarvitsen paikalla 5 ruplaa ja teidän täytyy ne minulle antaa...' huudahti hän, huolimatta vastata vanhuksen viimeiseen kysymykseen.

»Äkkiä muuttuneesta äänestä aavisti ukko, että nuorukainen väkisin koettaisi saada, mitä teeskennellyllä sävyisyydellä ei luullut saavansa. Antero oli näetsen noussut ja seisoi siinä vuoteen vieressä uhkaavana odottaen ukon vastausta.

»Se viipyi. Jospa nuorukainen nyt olisi osannut lukea, mitä vanhan sydämessä liikkui!

»'Auta minua istumaan, Antero, henkeäni ahdistaa', kuuli pojanpoika vihdoin iso-isän sanovan.

»Milloin oli poika viimeksi täyttänyt vanhuksen pyyntöä? Pitkä, hyvin pitkä aika oli siitä kulunut. Mutta nyt ei iso-isän tarvinnut uudistaa käskyänsä. Kiireesti ja reippaasti oli Antero nostanut hänet istumaan.

»Vanhus hengitti keveämmin. 'Mitään semmoista, jota sinä nyt mieluummin haluaisit, ei minulla ole antaa', sanoi hän juhlallisesti; 'mutta kaikki, mitä minulla on, olen minä testamentissani sinulle luovuttanut. Kun olen kuollut, mene pastorin luo; hänen hallussansa on testamenttini. Siinä on vain yksi ehto; lupaatko täyttää sen?'

»Ilo leimahti nuorukaisen silmistä. Iso-isä oli testamentissaan määrännyt kaikki hänelle! Ehto — vähät siitä! 'Lupaen, rakas iso-isä!'

»Se kajahti niin tutulta ja kumminkin niin kaukaa tuo: 'rakas iso-isä!'

»Hiljainen tuulenhenki toi ulkoa uutta tuoksua tupaan. Vanhuksen silmät loistivat niin omituisesti. Oliko hänen hartain toivonsa vihdoinkin toteutunut?

»'Ota virsikirja, Antero, ja lue suvivirsi!'

»Testamentti, jonka olemassa-oloa hän ei ollut tietänyt aavistaa, pyöri nuorukaisen ajatuksissa, saaden kummia aikaan. Hän teki ukolle mieliksi.

»'Kiitos — pikku Antero', sanoi ukko, kun nuorukainen oli lukenut virren loppuun. Sitten lisäsi hän: 'minun on uni. Jos menet ulos, jätä ovi auki!'

»Ja iso-isä laskeusi jälleen pahnoillensa.

»Antero pani virsikirjan pöydälle. Hänen mielensä oli niin omituinen. Suvivirsikö oli sen muuttanut? Koko äskeinen tapaus oli kangastus hänen lapsuutensa ajoilta. Hän muisti niin elävästi erästä kauan sitten mennyttä juhannusiltaa, jona iso-isä oli sytyttänyt hänelle pienen kokkovalkean pihalla. Kuinka tuo pieni tuli oli heitä molempia ilahuttanut! Nyt oli kirkonkylän nuoriso kokoontunut Riionvuorelle. Suuri kokko oli sinne tehty. Anterokin oli ollut mukana sitä pystyttämässä. Kun se olisi poltettu, lähtisivät ystävät kievarin saunaan — niin oli päätetty. Antero oli luvannut varmaan sinne saapua, mukanansa viime lauantai-illan velka. Rahaa tuohon velkaansa oli hän lähtenyt iso-isältä kiskomaan; ei ollut enää isän aitassa mitä ottaa. — Kello kävi jo yhdettätoista. Kaiketi odottivat ystävät häntä kokon luona. Ja tässä oli hän lukenut iso-isälle suvivirttä!

»Hän astui vitkalleen ulos tuvasta. Pihalla seisahtui hän. Oikein! Riionvuorella oli kokko sytytetty. Tuli leimusi korkealle. Mutta Anteron mieli ei nyt tehnyt sinne. Tuo suvivirsi oli kummia vaikuttanut; tuo kokko hänen lapsuutensa ajoilta leimusi hänen sielunsa silmien edessä, ja hänessä heräsi tunteita, joita hän lapsena oli tuntenut. Se oli niin kovin omituista. Mistä tulivat nyt nuo kummat ajatukset? Miksi hänen ei ollenkaan tehnyt mieli ystävien luo? Siksikö, ettei hänellä ollut millä maksaa maksettavansa? Ei, velkaansa hän ei nyt muistanut; sen sijaan kuului hänen sydämessään hiljainen kysymys: miten on se velka syntynyt? Ja ensi kerran eläissäänsä näki hän oman itsensä semmoisena kuin hän todellisuudessa oli. Hän istuutui tuvan portaille. Illan hiljaisuudessa kuuli hän kaukaa ääniä, iloisia ääniä. Sinne, iloisten nuorten joukkoon... Kuului samassa toinen ääni likempää — tuvasta, syvä huokaus. 'Muistatko, Antero, kuinka me ennen veisasimme ja rukoilimme yhdessä?'... Hän kääntyi auki olevaan tuvan oveen päin. Ei, sieltä ei kuulunut mitään. Iso-isä mahtoi jo nukkua. Tällaisessa tilassa ei ollut Antero koskaan ennen ollut.

»Kului iltaa. Vanha seinäkello löi 11. Antero istui yhä tuvan rappusilla. Riionvuorella alkoi tuli vähetä, eikä sieltä enää ääniä kuulunut — silloin tällöin vain joku huuto. Häntäkö huudettiin, tuvan rappusilla istujaa? Ja hän viipyi!

»Kello löi 12. Mitä, jos hän nyt palaisi kirkonkylään? Ei, ei. Sillä kievarin saunassa oli niin kamalaa; täällä, kodin hiljaisuudessa, tuoksuvan luonnon helmassa, kuinka rauhallista! Oli niin outoa, niin tavattoman outoa. Siinä vieri hiljainen kyynele hänen poskeaan alaspäin: se putosi hänen kädelleen... Iso-isä oli testamentannut hänelle kaiken omaisuutensa — hänelle! Millä oli hän tämän iso-isän hyvyyden ansainnut? Hänen kävi sääliksi vanhaa iso-isää. Hän muisti, kuinka hyvä iso-isä aina oli ollut häntä kohtaan. Ja hän...

»Siinä kuului joku tulevan. Antero säpsähti.

»Äiti se oli, joka tuli. Hän oli ollut Harjumäellä, kun siellä kokkoa poltettiin. Hän seisahtui hämmästyneenä, kun hän Anteron näki. — 'Mitä, etkö olekaan Riionvuorella?'

»'En huolinut sinne enää palata.'

»'Onko isäkin jo kotona?'

»'Ei.' Antero lähti hiljaa astumaan järven rannalle päin. Hän halusi olla yksin.

»Äiti loi häneen pitkän silmäyksen. Sitten meni hän tupaan, itseksensä mumisten: 'lienee taasen saanut liikoja päähänsä.'

»Uuden päivän aurinko koitti. Antero vaan ei ollut saanut unen rahtuakaan silmiinsä vaateaitassa maatesaan. Aamupuoleen oli hän kuullut isän tulevan kotiin — missä tilassa, sen ilmaisivat isän kiroukset.

»Testamentti — se veti vihdoin yhä enemmän nuoren miehen mielen puoleensa. Olikohan ukolla paljonkin vielä tallessa?

»Ajatuksia tuhansia vaihteli Anteron päässä. Tulevaisuus kangasti niin kauniina. Toisellaista elämää aljettaisiin Laarilassa viettää, kun hän saisi talon haltuunsa. Iso-isän rahoilla se pantaisiin kuntoon semmoiseen, että sopi elää oikein herroiksi. Iso-isän rahat... Niihin nyt kiintyivät nuorukaisen ajatukset. Ne kasvoivat hänen mielessään äärettömiksi summiksi, kuta kauemmin hän niitä ajatteli, ja niitä ajatella oli niin mieluista, niin ihmeen mieluista. Niistä ei saisi kieväri penniäkään. Hän saisi vain katsella ja kadehtia Laarilan isäntää, kun tämä komeissa kääseissä pyhäamuina tulisi ajaen kirkolle... Unehtunut oli nyt iso-isä, varjoon menneet nuo äskeiset vienonsuruiset lapsuuden muistot.

»Oliko hän nukkunut? Aurinko pilkoitti raollaan olevasta vaateaitan ovesta. Kuka häntä huusi? Hän hypähti vuoteeltaan. Hän hieroi silmiänsä. Poissa oli loistavuus. Hän kurkisti ulos; hän näki äidin tulevan juosten aittaan päin.

»'Mikäs on?' ärjäsi poika ovelta.

»'Vaari on kuollut!' huusi äiti hätäisesti.

»'Vaariko kuollut...'

»Salamana iski siinä Anteron mieleen ajatus: 'Laarila on minun, rahat, kaikki!' — Todellisuus oli odottamattoman äkkiä vastannut unelmiin.

»Kuolleen iso-isän muistolle ei nyt ollut Anteron sydämessä tilaa. Kun hän seisoι vuoteen vieressä, missä vainaja viimeistä unta nukkui, pyrki kyllä alussa hellempia tunteita tunkemaan hänen mieleensä — noita omituisia, uusia, eilisiltaisia tunteita, mutta niiden juuret eivät syvälle ulottuneet. Niin pian kuin hän kuolleen läheisyydestä poistui, kiintyi koko hänen sisällinen ihmisensä testamenttiin; se valtasi koko hänen olentonsa.

»Miina peitti rievulla ruumiin kasvot. Kyösti ei huolinut nousta vanhaa isävainajaansa katsomaankaan. Hän ei ollut vielä selvinnyt eilisestä humalastansa. Mutta jos ei isän kuolema hänessä mitään vaikuttanut, sattuiipa siinä sana hänen korviinsa, joka tavallista nopeammin sai hänet jalkeille. Antero oli näetsen kertonut, että iso-isä oli tehnyt testamentin, joka määräsi hänelle, pojanpojalle, hänen kaikki tavaransa ja rahansa — monta tuhatta markkaa. 'Ja nyt lähden suoraa päätä pappilaan ilmoittamaan vaarin kuoleman ja perimään rahat', lopetti poika. 'Teki se iso-isä sentään viisaasti, kun ne minulle määräsi.'

»'Sinulle!' huudahti Kyösti; 'minähän se tässä likeisin perillinen olen.'

»'Niinhän sitä luulisi, isä, mutta testamentti taitaa olla toista mieltä', tuumasi Antero.

»Pari tuntia tämän keskustelun jälkeen seisoι pastori kammarissa koko Laarilan talonväki — eihän se Miinakaan rauhaa saanut uteliaisuudeltansa, kun Kyösti ja Antero pappilaan lähtivät.

»'Vai jo sai vanha Laarila jättää maailman!' sanoi pastori, kun Kyösti oli kuolemantapauksen ilmoittanut, samalla luoden sanantuojiin läpitunkevan silmäyksen.

»'Niin, johan se viimein pääsi', virkkoi Miina ja nosteli vyöliinaansa, silmiänsä muka pyyhkiäkseen.

»Kun asia siten oli toimitettu ja hautauspäivästä sovittu, ilmoitti Kyösti, ettei hänellä tällä kertaa sattunut olemaan kirkolle meneviä multarahoja, mutta kyllä hän ne vasta maksaisi.

»Pastori loi uuden läpitunkevan silmäyksen isään, äitiin ja poikaan.

»'Vai niin!' sanoi hän pitkään. 'Vai ei ole teillä multarahoja edes.'

»Laarilaiset eivät ymmärtäneet, mitä kovaa nuhdetta nämä sanat sisälsivät. Heillä oli jotakin toista mielessä. Näyttihän siltä kuin olisi Anterolla ollut jotakin sanottavaa, ja väänteli ja käänteli siinä Kyöstikin lakkiansa. Heitä ennen ennätti kumminkin Miina.

»'Jos ette pane pahaksi, pastori, niin pyytäisimme tietää, eikö vaari ole jättänyt teidän huostaanne jotakin ... testamentin tapaista.'

»'On', vastasi pastori. 'Vai on vainaja sen teille ilmoittanut. Puhuiko hän myös, kenen hyväksi se on tehty?'

»'Kyllä hän sanoi, että minä se hänen omaisuutensa perisin', kiiruhti Antero sanomaan.

»'Mutta minähän tuota...'

»'Älä puhu sinä mitään, Kyösti', keskeytti miestään Miina; 'vaari kyllä tiesi, mitä teki.'

»Pastorin huulet vetäysivät hymyyn. 'Älkää nyt vaan ruvetko riitelemään', sanoi hän; 'silloin voisi käydä niin, ettei kukaan teistä perisi mitään. Muuten on Laarilan isäntävainajan määräys, että testamentti luetaan vasta hänen hautauspäivänään.'

»Laarilaiset näyttivät hieman nolatuilta. Olisi ollut niin hauskaa nyt jo tietää, paljonko vaari jätti jälkeensä. Mutta eihän heidän tarvinnut kauankaan tuota tietoa odottaa.

»Ei, sillä jo seuraavana sunnuntaina oli iso-isä haudattava.

»Kummaa on, kuinka nopeasti huhut, jotka tietävät jotakin uutta kertoa, leviävät. Laarilan vaarin kuolema oli tuskin tiedoksi tullut, ennenkuin jo kaikkialla puhuttiin hänen testamentistaan. Ja kun maailmassa kaikkia tiedetään, tiedettiin myös, että vainaja oli ollut upporikas, että hän jossakin tallensi kolikoita oikein nelikoittain — missä, sen oli vaari uskonut pastorille. Ja kaiken omaisuutensa oli vaari Anterolle, poikansapojalle, testamentannut! Siitäkös nyt puhetta piisasi seurakunnassa! Oltiin kauhean uteliaita tietämään, paljonko Antero tuli saamaan — tuo onnellinen Antero! Häntä nyt katseltiin toisilla silmillä kuin ennen. Ja kun hän ja Kyösti torstai-iltana toivat vaarin ruumiin tapuliin, niin kylläpä sinne keräytyi väkeä perillistä katsomaan. Ja mahtavalta siinä näyttikin perillinen.

»Miinalla oli kauhean kiire. Peijaisia hän puuhasi — 'oikein komeita.' Olipa Kyöstillä ja Anterollakin hommaa. Lainaksi täytyi hankkia, mitä tarvittiin, ja ihmeekseen huomasivat isä ja poika, että kaikki, joiden luo he kääntyivät, nyt olivat hyvin auliit antamaan lainoja. Anteron ei olisi tarvinnut ottaa tulevaa perintöään puheeksikaan, jos ei hän olisi tahtonut. Mutta hauskaahan oli siitä puhua, noista pastorin tallessa olevista rahanelikoista, ihmeen hauskaa!

»Ja pian se tuli, tuo odotettu päivä — iso-isän hautauspäivä. Paljon oli siinä kutsuvieraita saattamassa vanhaa Laarilaa hänen viimeiseen leposijaansa, mutta vielä enemmän uteliaita. Ei siinä suru ketään vaivannut. Ohdakkeiden sekaan putosivat lämpimät sanat, joilla pastori lopetti ruumiinsiunaamistoimituksen. Mutta sitten — kuinka kauhean pitkältä tuntui Anterosta jumalanpalvelus kirkossa, vaikka häntä kyllä miellytti kaunis kiitos, jonka pastori teki iso-isän kuoleman johdosta, ja varsinkin sen loppuosa, joka ilmaisi seurakunnalle, että Laarilavainajan kunnollisuus ja rakkaus hänen omaisiaan kohtaan vasta hänen kuolemansa jälkeen Jumalan avulla oikein tulisi näkyviin. Tuo tietysti tarkoitti testamenttia, siitä oli Antero varma, ja samaa ajatteli Kyöstikin, ollen itsessään sitä mieltä, että kyllä isä oli hänelle tavaransa määrännyt — ainakin tulisi hän niitä hoitamaan, sillä olihan Antero vielä ala-ikäinen. Tuon viimeksi mainitun viisauden oli kievari Kyösti istuttanut.

»Loppuihan se viimein jumalanpalvelus, ja samassa hevosessa kiirehtivät isä ja poika kotiin, jossa pastoria ja kutsuvieraita komeat päivälliset odottivat. Siinä hyöri Miina, joka ei ollut toimiltaan kirkkoon ehtinyt; siinä oli häntä auttamassa naapurinaisia, jotta kaikki olisi valmista vierasten tullessa.

»Kuinka omituisessa jännityksessä siinä oltiin! Näki että mielessä pyöri jotakin tärkeämpää kuin ateria. Tutkien tirkistelivät siinä vieraat jokaista esinettä. Saattoihan olla mahdollista, että ukko tänne johonkin oli kätkenyt aarteensa. Ja kun vihdoin pastori saapui, kuinka kovin salaperäiseltä hän heidän mielestään näytti, vaikka hän siinä kätteli ja tervehti, niinkuin ei mitään tavatonta olisi ollut odotettavissa.

»Mutta pettyivät siinä taasen laarilaiset ja vieraat, sillä eihän pastori ollut tietävinänsäkään koko testamentista. Ruokapöydässä kulki viinapokaali, suuri, hopeinen, miehestä mieheen, ja maistelivat siitä naisetkin. Tapa silloin oli semmoinen. Syötiin ja juotiin, ja ruoka ja juoma näyttivät hellittävän tuota äskeitä jännitystä. Anterossa vain se päinvastoin yhä kiihtyi. Oli varsin omituista, kuinka elävästi hän nyt muisti vanhaa iso-isää, semmenkin kun pastorin silmät häntä kohtasivat, ja se tapahtui niin usein, että siinä kyllä oli enemmän kuin sattumusta.

»Vihdoin oli ateria lopussa. Touhu ja puuha, joka sen kestäessä oli vallinnut, taukosi vähitellen. Lukkari veisasi tavallisen kiitosvirren, johon kaikki yhtyivät.

»Silloin, juuri kun vieraat olivat pöydästä nousemaisillaan, helisti pastori pöytäveitsellä lautasen reunaan, ja kun kaikkien silmät olivat häneen kääntyneet, puhui hän:

»'Se vanha, rehellinen ukko, jonka maalliset jäännökset tänään olemme haudan lepoon saattaneet, oli kerran nuori hänkin. Köyhänä läksi hän maailmaan isänsä torpasta, jossa ei leipää hänelle riittänyt. Työllä ja ahkeruudella kunnosti hän itsensä, ja elävä jumalanpelko, joka asui hänen sydämessänsä, raivasi hänelle tien. Tänne Laarilaan tuli hän poika-ijässään. Tähän kiintyi hän iäkseen. Vasta alulla oli Laarila silloin, pieni uutistalo. Renkinä palveli hän täällä ensin, vävynä sitten, vihdoin isäntänä. Kunto ohjasi hänen askeleensa, siunaus kulki hänen työnsä jälkiä. Löytyy teidän seassanne moni, joka muistaa häntä kirkon kuudennusmiehenä. Sen arvonsa ja sen maatilaa, jonka isäntänä hänen poikansa nyt on, sai hän palkaksi rehellisyydestään ja ahkeruudestaan; mutta suurin palkkansa, maallisesti katsoen, on

kumminkin hänen jälkeenjättämänsä puhdas maine. Te, tässä saapuvilla olevat vanhat, jotka hänen miehuutensa päivinä tunsitte — te tiedätte sanani tosiksi.

»'Maassamme on monin paikoin tapana' — jatkoi pastori — 'että isäntä, joka nuoruutensa ja miehuutensa päivät on ahkerassa työssä kuluttanut, vanhuuden rajoja lähestyessään, väliin jo sitä ennenkin, antaa maansa ja isännyyden pojallensa, pidättäen itselleen, kuka runsaamman, kuka niukemman eläkkeen. Tuota tapaa, joka yleensä ei ole kehuttava, noudatti vanha Laarila. Jo parikymmentä vuotta sitten, samana vuonna, jona minä tähän seurakuntaan tulin, luovutti hän maansa ainoalle pojallensa. Hän toivoi häneltä ja hänen perheeltään, mitä isän on oikeus toivoa lapsiltaan. Hän ei pidättänyt itselleen mitään etuoikeuksia. Hän tahtoi jatkaa työtään jälkeläistensä hyväksi, syödä heidän pöydässään, iloita heidän kanssaan vapaana siitä kuormasta, jonka isäntänäolo laskee maanomistajan niskoille. Hän olisi tahtonut antaa kaikki — pääomankin, minkä hän toimeliaisuudellaan oli koonnut — pojallensa. Ettei hän sitä tehnyt, on minun syyntä tahi — ansioni. Ja niin jäi pojalta ja kaikilta tietämättömiin, että hänellä oli enemmän omaisuutta kuin Laarilan maa. Kun hän minulle tuumastaan puhui, neuvoin minä häntä asettamaan rahassäästönsä turvattuun paikkaan ja lupasin tässä suhteessa olla hänen apunaan. 'Ken tietää, mitä voi tapahtua', sanoin, ja hän myönsi, että saattaisin olla oikeassa. Kun hän antoi kaikin puolin kunnossa olevan Laarilan maan pojallensa, uskoi hän minun huostaani, mitä hänellä rahaomaisuutta oli. Se teki mahdolliseksi hänen vielä kerran lahjoittaa Laarila pojallensa, joka muuten olisi menettänyt sen... Eikö niin, Kyösti? Sinä ja Miina tiedätte, missä määrässä äsken hautaan lasketun isävanhuksen toiveet rauhallisesta, onnellisesta vanhuuden päivän vietosta ovat toteutuneet. Mutta tässä ei ole paikka sitä likemmin tutkia. Te tiedätte sen. Omatuntonne sanoo teille sen, puhuu teille siitä teidän kuolinhetkeenne saakka. Olkoon teidän lohdutuksenanne tieto, että vainaja teitä viimeiseen saakka rakasti, että hän viimeiseen saakka toivoi.

»'Viime kuluneesta talvesta vuosi takaperin kävi vanha Laarila eräänä pyhänä minun luonani viimeisen kerran. Kokemusta oli hänelle aika lisännyt, ja tämä kokemus oli synnyttänyt uusia ajatuksia hänen mieleensä. Mitä ensimmäinen niistä sai aikaan, ei tarvinne minun enää kertoa. Se on jo tehnyt tehtävänsä. Toinen sitävastoin koskee tänä hetkenä hyvin likeltä kaikkia vainajan jälkeisiä. Vanha Laarila oli, näetten, tuona vastamainitsemiani pyhäpäivän aamuna käynyt nimismiehen luona, ja tämä saapui keskustellessamme meidän seuraamme. Minun ja nimismiehen läsnä-ollessa saneli vanhus testamenttinsa, pyytäen meidän se salassa pitämään hänen hautauspäiväänsä saakka. Laillisessa järjestyksessä kirjoitti nimismies paperille vanhuksen viimeisen tahdon, jonka mukaan kaikki hänen omaisuutensa, siinä tilassa, missä se hänen kuolinhetkenään oli, tulisi hänen poikansapojan, Antero Kyöstinpoika Laarilan omaisuudeksi.'

»Kyösti, joka ruokapöydässä oli syvästi kallistanut viinapokaalia — kentiesi jo ennenkin — ei ollut tähän asti välittänyt mitään pasturin puheesta, vaikka olisi luullut sen kauttaaltaan kipeästi häneen koskeneen. Mutta nyt, kun hän kuuli, että iso-isän rahat joutuisivat hänen pojalleen, heräsi hän ja huudahti:

»'Se semmoinen testamentti ei ole laillinen.'

»'Se on laillinen', sanoi pastori vakavuudella, joka näytti viinan vallassa olevaankin vaikuttavan. 'Talonsa on testamentin tekiä jo eläissään antanut pojallensa. Talon suhteen hänellä siis ei ollut mitään säätämisvaltaa. Mutta irtaimistonsa, rahansa — jos hänellä niitä oli — oli hän oikeutettu antamaan kenelle tahtoi. Testamentissaan onkin hän ne määrännyt poikansapojalle — kumminkin yhdellä kylläkin tärkeällä ehdolla', lisäsi pastori painavasti.

»Sitten vaikenä hän ja loi silmänsä Anteroon, jonka mieleen siinä juohtui, että iso-isä viime eliniltanaan oli jonkinlaisesta ehdosta puhunut ja että hän, Antero, silloin, sen enempää tuosta ehdosta välittämättä, oli luvannut siihen mukautua.

»Oli kotvasen aikaa tuvassa aivan hiljaista. Jos pastori tahallaan oli laatinut sanansa niin, että ne saisivat kuuliat jännitykseen, kyllä oli hän voittanut tarkoituksensa.

»Nuorukaiseen kääntyen jatkoi hän vihdoin:

»'Sinusta, Antero, riippuu nyt, tahdotko noudattaa iso-isäsi määräystä, täyttää hänen ehtonsa ja periä, mitä hän on aikonut sinulle luovuttaa, vaiko jättää ehdon täyttämättä ja luopua kaikesta. Minä tiedän, että iso-isäsi ehto tuntuu sinusta kovalta, mutta tiedän myös, että iso-isäsi sillä sinun parastasi tarkoitti. Sentähden pyydän, että tarkoin ajattelet tulevaisuuttasi, ennenkuin ryhdyt päättämään. Siinä tapauksessa, että ehtoon mukaudut, koskee päätöksesi likeltä myöskin minua. Ainoastaan iso-isäsi kyyneleet ja ne syyt, joihin hän ehtonsa perusti, saattoivat minun suostumaan hänen määräykseensä. Iso-isäsi luovuttaa sinulle, niinkuin jo sanoin, kaiken irtaimen omaisuutensa, mutta vasta viiden vuoden kuluttua, ja silloinkin vain sillä ehdolla, että sinä nämä viisi vuotta palvelet minun luonani ja nuhteettomasti toimitat, mitä palvelian tulee toimittaa. Jos tähän iso-isäsi ehtoon suostut, niin saat minulta tavallisen vuosipalkan ja sitten viiden vuoden kuluttua, mitä iso-isäsi on sinulle määrännyt. Jos

taasen iso-isäsi ehtoon et tahdo mukautua, niin on testamentissa toinen määräys, joka sanoo, mihin hänen omaisuutensa siinä tapauksessa on käytettävä. Sinä silloin et tule siitä mitään saamaan. Nyt tiedät sinä, mitä testamentti sisältää. Vapisevalla kädellä ja rukoillen, että Herra sinun päätöstäsi ohjaisi, piirsi isoisäsi puumerkkinsä viimeisen tahtonsa alle.'

»Kerrassaan nolattuna seisoj Antero siinä. Mitään tällaista ei hän ollut osannut aavistaakaan. Semmoinenko se ehto olikin! Silläkö iso-isä hänen parastansa katsoi! Hänen naamansa venyi niin pitkäksi, että näytti oikein naurettavalta. Vetikin siinä suupielänsä hymyyn kieväri, jonka oli ollut vaikea kadehtimatta ajatella Anteron onnea.

»'Paljonko siitä sitten lähtee?' kysäsi Miina yht'äkkiä, kun kaikki vaitiollen tirkistelivät Anteroa ja odottivat hänen päätöstään.

»'Sen on tulevaisuus ilmaiseva', vastasi pastori.

»Mutta siihen ei ollut Miina tyytyväinen. Häntä kovin harmitti tuo ehto, ja kimelällä äänellä tiuskasi hän: 'Kyllähän sen näkee, mitä vaari tarkoittaa: Ainoan poikani tahtoo hän ryöstää meiltä, ainoan, joka työhön kykenee...' Ja Miina peitti vyölinallaan silmänsä.

»Tämä välikohtaus oli kumminkin onnellinen Anterolle. Kovin vastenmielistä oli tosin mukautua iso-isän ehtoon, mutta — parempi toki pappilassa palvella, suuri omaisuus tiedossa, kuin elää kodin kurjaa elämää... Viisi vuotta oli kyllä pitkä aika, mutta olihan hän vielä nuori, ja sitten — iso-isän suuri omaisuus... Suureksi, tavattoman suureksi oli Antero oppinut sitä yhä varmemmin ajattelemaan.

»Pastori ei vastannut mitään Miinan mielenpurkaukseen. Hän tiesi, ettei tuon ainoan pojan työ voinut karkoittaa vanhempain häviötä; hän tiesi myös, ettei Laarilan nykyinen isäntäväki kykenisi taloa pitämään. Hän kääntyi äidistä poikaan. Hän odotti, mitä Antero vastaisi iso-isän ehdon johdosta.

»Ihmissydän on oikullinen. Jollei Miina olisi sekaantunut asiaan, olisi Anteron hämmästys kentiesi kääntynyt suuttumukseksi ja suuttumus taasen saanut hänet hylkäämään iso-isän ehdon; nyt sitä vastoin vaikutti äidin nurjuus sen, että Antero tuli malttaneeksi mieltään ja ajatelleeksi, mitä koti hänelle saattoi tarjota. Ja tämä ajatus ei ollut houkutteleva. 'No, Antero', sanoi viimein pastori, kun poika yhä seisoj ääneti, 'joko olet päättänyt, vai tahdotko aikaa miettimiseen?'

»'Mitäpä tässä on miettimistä', vastasi Kyöstin poika ja loi silmänsä pastoriin. 'Kyllä minä taivun ehtoon, mutta kuka täällä kotona...?'

»'Asia on siis päätetty', sanoi pastori, ja puristaen Anteron kättä lisäsi hän: 'Suokoon kaikkivaltias, että iso-isäsi tarkoitus toteutuisi!'

* * * * *

»Yhdeksännellätoista ikävuodellaan oli Antero, kun hän iso-isänsä omituista ehtoa noudattaen muutti pappilaan, neljännelläkolmatta, kun nuo testamentin määräämät vuodet olivat loppuun kuluneet. Haikealla mielellä oli hän alkanut 'koulunsa', joksi hän sittemmin näitä vuosia sanoi; kovin oli hänen sydämensä varsinkin ensi viikkoina kapinoinut tuota iso-isän määräystä vastaan, mutta — 'eihän sitä maailmassa mitään ilmaiseksi saa: täytyyhän monen palvella koko ikänsä, osaamatta parempia päiviä toivoakaan', oli hänelle hänen tyytymättömyytensä johdosta pastori kerran sanonut, ja tämä viisaus oli viimein nuorukaiseenkin pystynyt. Noiden viiden vuoden kuluessa alkoi hän vähitellen käsittää iso-isän tarkoituksen, ja kun ne olivat loppuun kuluneet, ymmärsi hän sen täydellisesti. Iso-isä oli tahtonut saada hänet pois kodin huonon vaikutuksen alaisuudesta, pannut hänet uudelleen kasvatettavaksi.

»Kova oli koulu, monta katkeraa hetkeä tarjosi se, varsinkin alussa, nuhteettomaan palvelukseen kun pastorin sanojen mukaan muun muassa kuului kerrassaan luopuminen kieverin saunasta ja sen houkuttelevasta ilosta: juomisesta ja kortinlyönnistä. Mutta päivä kului päivän jälkeen, ja vähitellen tapahtui nuorukaisessa täydellinen mielenmuutos. Pastori oli huomannut syvällä hänen sydämessään jäännöksiä iso-isän istutuksista. Ne olivat kyllä orjantappuroiden ja rikkaruohojen peitossa; mutta ne eivät olleet vielä kokonaan kuoleutuneet. Hän koetti saada niille päivää ja valoa. Hän valvoi kasvattiaan, ja etenkin lauantai- ja pyhä-iltoina, jotka nuorukainen ennen oli viettänyt irstaisten toverien kanssa, piti hän häntä silmällä. Tukemalla kiusausten hetkinä hänen parempia tunteitaan, ohjasi hän häntä voitosta voittoon, huomaten samalla ilokseen, minkä vahvan kerroksen luonteenlujuutta jokainen uusi voitto laski. Ja kun viimeinen vuosi noista viidestä alkoi, saattoi hän jo itselleen sanoa, että koe, jonka hän vanhan Laarilan tahtoa noudattaen oli tehnyt, oli onnistunut paremmin kuin hän oli osannut ajatellakaan.

»Tuli vihdoinkin se päivä, jona Antero oli täyttänyt iso-isän ehdon. Nuori, reipas, vakavakatseinen mies istuu pappilan palkollistuvassa viikatetta varten asettamassa. Muu väki on ulkotöissä. Hän tietää, että hänen koetusaikansa on tänään loppunut.

»'Nyt sinusta tulee rikas mies, Antero; nyt voit ostaa Laarilan takaisin', sanoi siinä eräs pipoista, joka oli tehnyt asiaa tupaan ja joka perinnön tähden perillistä suosi, toivoen hänkin tulevansa noista iso-isän rahoista osalliseksi.

»Antero ei vastannut mitään.

»'Nyt olet ollut viisi vuotta täällä pappilassa?'

»'Niin olen', myönsi Antero.

»'Kaiketi saat sinä samalla hinnalla ostaa takaisin Laarilan kuin se huutokaupassa myytiin?'

»'Enköpähän saane.'

»'Tiesi, mikä sinuun on mennyt; sinä et ole enää sama mies kuin tänne tullessasi.'

»'Niinkö luulet, Liisa? — Siitä kiitän iso-isävainajaa ja pastoria.'

»'Soo!' Liisa katsoi pitkään toivottua ylkää.

»Samassa aukeni tuvan ovi ja sisään astui vanhanpuoleinen, huonosti puettu mies. Antero ja Liisa loivat silmänsä häneen. Siinä seisoj Laarilan entinen isäntä.

»'Mitä kuuluu? Istukaa, isä!' sanoi Antero, vanhusta tervehdittyään.

»'Eipähän juuri sanottavia... Tietänet, että tänään on viisi vuotta umpeen kulunut vaarin peijaisista... Olet ollut hyvä meille. Ilman sinun avuttasi, en tiedä miten olisimme eläneet, minä ja Miinavainaja... Nyt, kun saat vaarin rahat, niin muistathan minuakin...'

»Antero loi omituisen silmäyksen isäänsä. 'Kyllä!' vastasi hän. 'Minä ostan Laarilan ja siellä tahdon kohdella teitä, niinkuin te iso-isää kohtelitte ja opetitte minua häntä kohtelevaan. Ja sitten, kun tulette oikein vanhaksi, opetan minä poikani kiroomaan teitä...'

»Isä ei vastannut mitään. Älysikö hän, mitä poikansa sanat sisälsivät? Kykenivätkö ne näyttämään hänelle, mitä hän oli rikkonut?

»Tuvan ovi oli jäänyt auki, kun Kyösti astui sisään. Ei huomannut kukaan, että siinä seisoj pastori, isän ja pojan keskustelua kuunnellen.

»'Niin, isä', jatkoi Antero: 'niin olisin varmaan tehnyt, jollen näiden vuosien kuluessa olisi oppinut, että isää ja äitiä tulee kunnioittaa.'

»'Oikein, Antero!' sanoi pastori, ja luoden silmänsä Kyöstiin lisäsi hän: 'Se on käsky, johon lupaus on liitetty.'

»Pastori oli odottamattomalla esiintymisellään hiukan hämmästyttänyt tuvassa olevia. Kun hän sitten käski isän ja pojan seuraamaan häntä hänen kamariinsa, ymmärsi Antero, että ratkaiseva hetki oli tullut, hetki, joka vihdoinkin oli ilmaiseva iso-isän salaisuuden.

»Siinä he nyt taas seisoivat pastorin kamarissa, kuten kerta ennenkin. Kyösti ja Antero. Miina vain oli poissa. Hän makasi samassa kirkkomaassa, missä iso-isä. Vuosi takaperin oli hän äkkiä kuollut Laarilassa, johon hän ja Kyösti uuden isännän suostumuksella olivat saaneet jäädä itsellisinä asumaan.

»Odottaen seisoivat siinä isä ja poika. Liikutettuna katseli pastori nuorta miestä. Vihdoin alkoi hän:

»'Nyt on koetusaikasi umpeen kulunut. Ehdon, jonka iso-isäsi testamentti sinulle määräsi, olet kunnolla suorittanut. Sinä tulit tänne siinä varmassa uskossa, että kun nuo viisi vuotta oli kulunut, saisit suuren rahasumman. Mutta ettei työmies voi kovinkaan suuria rahasummia koota, lienet jo itse kokenut, ja sentähden luulen, että nyt, kun ajattelet, mitä iso-isäsi tarkoitti tuolla ehdollansa, sinä siitä olet hänelle kiitollisempi kuin hänen rahastansa. Ahkeruudellaan oli vanha Laarila saanut talteen 400 ruplaa, kun hän maansa isällesi antoi. Tuon pääoman pidätti hän silloin minun kehoituksestani itselleen. Hänen säästöjänsä oli edeltäjäni hoitanut, ja tältä perin minä iso-isäsi luottamuksen. Kun isäsi sai Laarilan, ei tämä pääoma enää kasvanut samassa määrässä kuin ennen; korotkaan eivät aina sen hyväksi tulleet. Mutta kasvoi se kumminkin — aina siihen päivään asti, jona iso-isäsi sai kuulla, että Laarila oli myytäväksi kuulutettava. Silloin tuli hän minun luokseni, ja — Laarila oli kyllä sillä kertaa pelastettu, mutta vähiin oli talletettavani pääoma mennyt. Kun vanhukselle sen sanoin, istui hän kauan ääneti. Kyyneleet, jotka valuiivat hänen silmistänsä, ilmaisivat hänen huoliensa. 'Poikani hyväksi en voi tehdä enempää', lausui hän viimein; 'mutta pikku Anteron tahtoisin pelastaa.' Sitten rupesi hän puhumaan sinusta ja sinun pelastuksesi mahdollisuudesta. Kuullessani, minkä osan hän minulle oli ajatellut, hämmästyin ja vastustin. Mutta kun näin toivottomuuden vanhan silmissä, kun kuulin hänen

syvästi huoaten sanovan: 'silloin en apua tiedä', heltyi sydämeni, minä suostuin rupeamaan hänen liittolaisekseen, ja nimismies, joka samalla tuli luokseni, kirjoitti testamentin. — Suorituksen päivä on nyt tullut, ja minä kiitän taivaan Herraa, että koe, johon iso-isäsi rakkaus minua houkutteli, on onnistunut.

»'Tässä on tilini', jatkoi pastori ottaen kirjoituspöydältään kasan papereita. 'Siitä näet, miten olen perintöäsi hoitanut. Kun iso-isäsi kuoli, oli pääoma 112 ruplaa; viiden vuoden korot ja säästynyt palkkasi siihen luettuna tekevät yhteensä 215 ruplaa. Tästä summasta on 200 ruplaa sijoitettu hyvään kiinnitykseen ja loppu on sinun saatavanasi milloin tahdot.'

»Pastori ojensi kätensä, tarjoten paperit Anterolle.

»Nuoren miehen huulet vavahtelivat. 'Pitäkää ne, hyvä pastori, yhä edelleen!' sai hän liikutukseltaan sanoneeksi. 'Minä en niitä tarvitse. Käyttäkää niitä isäni vanhuuden päivän turvaamiseksi ja sallikaa minun jäädä palvelukseenne...'

»'Jos iso-isäsi nyt olisi tässä, kuinka iloitsisi hän!' sanoi pastori hiljaa.

»Kyösti oli lakillaan peittänyt kasvonsa. Mutta nyhkytykset ilmaisivat, että jotakin outoa hänen sielussaan liikkui.»

Papinvaali.

Roudassa oli maa; ei tahtonut lapio siihen pystyä.

Vanhan haudankaivajan täytyi käyttää rautakankea alkuunpäästäkseen.

Paikka, johon uusi hauta oli avattava, oli verrattain vapaa. Likisyydessä oli sotakamreeri-vainajan korkea hautakumpu kivipatsainensa. Se tavallansa osoitti, että kirkkomaan uusi tulokas oli eläissään ollut tavallista arvokkaampi mies.

Ja niinpä todellakin oli asia. Hän, joka vuosikymmenien kuluessa monta sataa vainajaa oli tähän kirkkomaahan siunannut, hän oli nyt itse siihen siunattava. Aivan äkkiarvaamatta oli kuolema hänet temmannut. Adventtisunnuntaina se tapahtui — kirkossa, juuri kun saarnavirttä veisattiin. Reippaana, kuten aina, oli vanha pastori toimittanut alttaripalveluksen ja sitten saarnavirren ajaksi vetäynyt sakaristoon. Siellä oli hän järjestänyt päivän kuulutukset suntiolle, joka ne saatuaan oli palannut kirkkoon ja parahiksi ehtinyt tavalliselle paikallensa lukkarin viereen, kun tämä alkoi saarnavirren kolmatta ja viimeistä värssyä. Vanha pastori oli jäänyt istumaan pöydän ääreen sakaristoon, auki oleva raamattu edessänsä. Silloin tuli kuolema. Paimen kutsuttiin tilinteolle ylipaimenen eteen. Siinä istui hän entisessä asennossaan, pää vain oli vaipunut raamattua vastaan, kun virren loputtua suntio kiireisesti riensi katsomaan, miksi ei pastori saarnatuoliin noussut.

Tuona adventtisunnuntaina ei kirkossa saarnattu, mutta paremmin kuin moni saarna vaikutti seurakuntalaisiin vanhan pastorin äkillinen, silmänräpäyksellinen kuolema.

Ja nyt oli hänen hautansa kaivettava. Vanhan kaivajan käsi vapisi; siinä putosi hänen tietämättään kuuma kyynel routaiselle maalle, ikäänkuin olisi se tahtonut sulattaa sitä. Kauan ei ukko jaksanut rautakankeansa käyttää. Hän antoi sen ja lapionsa apumiehilleen, pappilan reingeille. Itse seisoi hän siinä vieressä katsoen, kuinka hauta syvenemistään syveni. Koko tällä aikaa ei hän puhunut mitään. Vasta kun työ oli loppunut ja hän renkien avulla oli laudoilla peittänyt haudan, sanoi hän hiljaa: »Luulin, että pastori saisi tehdä minulle viimeisen palveluksen, mutta niin ei ollut Herran tahto.»

Olin työn loppupuolella saapunut hautausmaalle. En ihmetellyt ensinkään liikutusta, jota vanhan haudankaivajan kasvot kuvastivat. Lienee tuskin koskaan vällinnut papin ja kirkonpalvelian välillä ystävyyttä sellaista kuin vanhan pastorin ja vanhan haudankaivajan. Kummako, että toisen kuolema koski toiseen?

Ennenkuin lähdimme hautausmaalta, meni vanha haudankaivaja sotakamreerin kivipatsaan luo. Kauan katseli hän sitä. Sitten sanoi hän: »Molemmat ovat nyt samassa autuaallisessa ijankaikkisuudessa. Hän, joka tämän kummun alla jo kolmekymmentä vuotta on levännyt, hän se vanhan pastorin tänne sielunpaimeneksi toimitti; ja vanha pastori, hän, jonka hauta nyt on avattu, hän se Jumalan armosta toimitti sotakamreerille autuaallisen pääsön tästä maailmasta... Ihmeelliset ovat Herran tiet.»

* * * * *

Ukon lauseissa oli viittauksia, jotka tekivät minut uteliaaksi. Tapani mukaan seurasin häntä hänen kotiinsa. Kaiketi arvasi vanha haudankaivaja, että halusin tietää, mitä nuo sotakamreeri-vainajan haudalla lausutut sanat tarkoittivat; sillä tuskin olimme ehtineet hänen asuntoonsa, kun hän äkkiä kääntyi minuun ja kysyi:

»Oletteko koskaan ollut saapuvilla papinvaalissa?»

»Olenhan toki», vastasin; »ainakin pari kertaa.»

»Ja kaikki kävi rauhallisesti?»

»Kävipä kyllä — ainakin minun tietääkseni, vaikka ei kummallakaan kertaa aivan yksimielisiä oltu.»

»Saattaapa olla, että maailma on hiukan muuttunut, siitä kun minä papinvaalissa olin», arveli ukko. »Mutta enpä vaan tahdo ottaa sitä oikein uskoakseni. Ennen muinoin olivat järkevät ihmiset sitä mieltä, että jos milloinkaan saatana on liikkeellä, niin kyllä papinvaalissa. Ainakin on niissä vaaleissa, joissa minä olen ollut saapuvilla — ja vieläpä hyvin monessa, joista olen kuullut puhuttavan — riideltä ja torailtu, koottu ääniä, kiitetty ja parjattu, aina viimeiseen nipukkaan asti. Ja sitten — hyvin usein on saatu katkerasti katua, kun tuo kiitetty, haluttu ja valittu oli ehtinyt päästä näyttämään kotitapojansa ja esiintymään oikeassa karvassaan. Ymmärtäkää minua oikein», — lisäsi ukko, kun näki että epäilin, oliko hän nyt niin ihan oikeassa — »ymmärtäkää minua oikein: en tarkoita vaaleja sellaisia, joissa joku vaalipapeista on yleisimmin tunnettu ja rakastettu, vaan sellaisia, joissa valitsioilla on joko todellisia tahi luultuja etuja siitä, että toinen tahi toinen tulee valituksi. Silloin pääsevät intohimot valloilleen, silloin näkee usein tyyniluontoisimpienkin olevan kuohuksissa. Kovaa pannaan kovaa vastaan; yllyttäjiä ja äänien kerääjiä liikkuu kaikkialla; ystävien väli käy riitaiseksi, naapurien sopu rikkoontuu, ja koko seurakunta on ylösalaisin.»

Näitä mietteitä lausuessaan oli ukko heittänyt muutamia puunpalikoita takkaan loppuun palamaisillaan olevien lisäksi. Hänen kasvoissaan kuvastui erilaisia tunteita; hänen ajatuksensa näyttivät liikkuvan kaukaisen menneisyyden tapauksissa. Vihdoin, kun olimme istuneet tulen eteen, palasivat ne takaisin äskeiseen asiaan, ja hän jatkoi:

»Yleiseksi tuomioksi lienee kentiesi tuomioni liika ankara, mutta jos se ei aina pitäisikään paikkaansa, niin ainakin piti se meidän seurakunnassamme siihen aikaan, kun vanha pastori vainaja tänne valittiin. Hän oli vaalipapeistamme toinen, eikä häntä ajatellut kukaan. Toisten kahden välillä huojuttiin — ensimmäisen ja kolmannen. En kuullut kenenkään aikovan häntä äänestää. Ja kumminkin sai hän lopulta ääniä enemmän kuin molemmat muut vaalipapit yhteensä. Ihmetystä se herätti kaikkialla; suurinta ihmetystä meissä itsessä. Mutta Herra itse oli asiaan sekaantunut; Hän se oli mielet kääntänyt. Vielä vaalipäivän aamulla oli kirkon ympärillä toraa ja riitaa. Suuri osa seurakuntaa piti kamreerin puolta, ja että hän tahtoi ensimmäistä vaalipappia, sen tiesimme kaikki; toinen osa, eikä niin aivan pienikään, oli lukkarin puolella, joka kaikin mokomin tahtoi kolmatta vaalipappia. Herra oli valinnut keskimäisen... Siitä nyt on liki neljäkymmentä vuotta.

»Niin», jatkoi ukko valkeaan tuijottaen, ikäänkuin olisi hän sieltä muistojansa lukenut; »niin, tänä syksynä on siitä ummelleen yhdeksän neljättä vuotta. Silloin oli kappalaisen virka seurakunnassa avoinna, kuten nyt. Vanha pastori Starck, 'Tarkkipastori' — vaikka ei hän niinkään peräti vanha ollut — oli kuollut. Tuomiosunnuntaina hän loppui, ja adventtisunnuntaina hänestä kiitos tehtiin. Hän oli jo kauan sairastanut, vuoteen omana; hänen kuolemansa ei tullut odottamatta. Hän oli tavallisissa oloissa hyvänsävyinen mies ja pappina samallinen kuin useimmat muut papit siihen aikaan, saamamiehenä jotakuinkin mukiin menevä sen ajan vaatimusten mukaan. Hän pauhaili saarnatuolissa, ja ääntä hänellä oli, se täytyy tunnustaa. Ei lukkarikaan hänelle vertoja vetänyt. Saarnat vain olivat vuodesta vuoteen samat — ihka samat. Joka oli pannut muistiinsa, mitä Tarkki-pastori edellisenä vuonna oli jonakin sunnuntaina saarnannut, sai seuraavana vuonna kuulla sanasta sanaan saman saarnan, kenties vielä suuremmalla tarmolla huudettuna. Tarkki-pastori käänsi, näet, vuoden lopulla nelikkonsa nurin, kuten sanotaan, ja me kävimme häntä kuulemassa tavan vuoksi.

»Seurakunnassa vallitsi raakuus, ja sitä pastori usein valitti; mutta hän ei tehnyt niin mitään sen poistamiseksi. Hän oli iloinen seuramies; totia joi hän mielellään, osasipa korttiakin lyödä. Hän kuului niitten lukuisten pappien joukkoon, jotka itse sitä tietämättään pitävät saarnaviran ammattina, jotka saarnaavat sentähden, että se kuuluu virkaan, ja jotka tyytyväisinä sanovat 'amen', kun ovat saaneet suuren viikkotyönsä suoritetuksi. Hän neuvoi tosin Kristuksen, kun synneistänsä huolestunut tuli hänen luokseen — niinhän neuvoi häntä hänen käsikirjansa; mutta kun tuo virallinen toimi oli loppunut, saattoi hän samalla henkäyksellä syventyä maanviljelysasioihin ja selittää esim. miksi eivät Thaërin kiittämät lannoitusaineet soveltuneet meidän peltoihimme. Semmoinen oli hän terveytensä päivinä, semmoinen tautinsa alkuaikoina.

»Hän ei häirinnyt seurakuntaa, eikä seurakunta häntä, ja rauhassa olisi hän saanut kuolla, ellei hänen

viimeisinä elinvuosinaan hengellinen herätys, 'uusi oppi', olisi meilläkin alkanut voittaa alaa. Se harmitti Tarkki-pastoria sanomattomasti, ja kun 'uusi oppi' tuli puheeksi, silloin tuli myös ilmi hänen uskonoppinsa, eikä se ollut monimutkainen; se kuului näin: 'kun ihminen *on tehnyt, mitä on voinut*, niin tekee Jumalan armo lopun, ja luottaminen siihen on uskoa; synnintunto ja muut 'tunnot' ovat perkeleen kiusauksia. Katumus on kyllä hyvä, sillä se saa ihmisen palajamaan hyvien avujen tielle, ja — *tekojensa* mukaanhan jokainen tuomitaan.'

»Seurakunnassa levisi kumminkin levenemistään herätys, ja heränneet kääntyivät heränneisiin lohdutusta ja neuvoa saamaan. He tuomitsivat pastorin, ja pastori tuomitsi heidät, ja — silloin kuoli pastori. Armovuoden saarnaajaksi saimme vasta ikään yliopistosta päässeeseen kevytmielisen nuorukaisen, joka ei osannut suomea ja joka ei muuta halunnut kuin päästä pois 'erämaasta.' Hän rakasti tansseja ja seuralämää. Edellisiin ei ollut 'erämaassa' tilaisuutta, sillä 'kavaljeereja' puuttui, mutta kyllä seuralämää — semmoiseen kuin sitä tarjosi Salmelan kapteenin ja Jokelan kamreerin perheet. Nämä sekä pappilan ja Pileenin herrasväki olivat seurakunnan ainoat säätyläiset. Jokelassa ja Salmelassa oli naisia yltäkyllin, yhteensä kokonaista kahdeksan — 'kapteenskaa' ja 'kamreerskaa' lukuunottamatta; pappilassa hallitsi Tarkki-vainajan leski, hyvänsävyinen, kuuro rouva, ja hänen kaksi tyttärtään; Pileen, vanha nimismies, oli naimaton. Hänen kodissaan edusti iäkäs sisar, hiljainen Liisa mamselli, kaunista sukupuolta.

»Nimi- ja muina merkkipäivinä kokoontuivat nämä perheet, eikä silloin puuttunut vanhan ajan kursailua ja hienotapaisuutta, kuten sopii ajatellakin, kun muistaa, että rouvat olivat saaneet kasvatuksensa hienossa maailmassa ja istuttaneet tyttäriinsä oman nuoruutensa ajan sievistä. Seurusteleminen näiden neitosten kanssa ei kumminkaan tuottanut mitään sydämen vaaraa nuorelle maisterille; 'tytöt' olivat näetten 'kovin rumia ja kaikki yli-ikäisiä', kuten hän erälle toverilleen kirjoitti — nuorin, pastorin Liina, jo hiukan neljännellä kymmenellä.

»Maisteri ei sentähden oikein ottanut viihtyäkseen naisten parissa, mutta sitä paremmin herrojen. Näillä oli näet omat 'merkkipäivänsä' joka toinen pyhä-ilta, jolloin he kokoontuivat toistensa luo korttia lyömään ja juomaan rommitotia. Ja että he puolestaan mieltäytyivät maisteriin — kummako se? Olivathan nyt taasen saaneet pelipöytänsä 'neljännen miehen', jommoisesta oli ollut syvä kaipuu aina siitä saakka, kun Tarkki-pastori ei enää voinut ottaa osaa heidän huvi-iltamiinsa. Ja tämä 'neljäs mies' ei pannut vastaan, kun kamreeri ehdotti, että kokoonnuttaisiin, kuten ennen muinoin, lauantaisin, Tarkki-pastorin mielestä olivat näet lauantai-illat vähän sopimattomat, hänen kun oli pyhänä saarnaaminen ja — 'aamu tuli usein liika aikaisin.' Kamreeri oli kyllä väittänyt vastaan, sillä olihan pyhäpäivä — lepopäivä: ei tarvinnut silloin Pileenin olla pitäjällä eikä kapteenin eikä hänen, kamreerin, komentamassa työväkeä. Pastorilla tosin oli työpäivänsä silloin, mutta — se työ! Kun kumminkin kapteeni ja Pileen myönsivät, että pastorilla oli 'kohtuus' puolellansa, oli kamreerin, vaikka vastahakoisesti, täytynyt myöntyä, ja niin oli peliseura päättänyt pitää kokouksensa pyhäiltoina. Mutta nyt! 'Tusuuri mies, tuo nuori maisterimme!' huudahti kamreeri iloisesti, johon maisteri hymyillen vastasi: 'minusta on joka päivä yhtäläinen, ja kun sedälle paremmin sopii lauantai, niin aivan kernaasti minun puolestani.'

»Ja nuori sielunpaimen pelasi korttia ja joi rommitotia lauantai-iltoina. Alussa eivät tuota panneet pahaksi muut kuin kerettiläiset — olihan Tarkki-pastorikin ollut korttimies, ja semmoinenhan se tapa oli herroissa; mutta kun maisteri lopulta ei tyytynyt lauantai-iltoihin, vaan usein sunnuntaisin kohti kirkosta päästyään lähti muualle hakemaan 'viikkoseuraa' ja väliin tuli kotia vasta myöhään lauantaisin, niin rupesi yksi ja toinen 'surutonkin' seurakuntalainen sitä ottamaan pahaksi; kiivasluontoinen kamreeri ärjäsi sellaisten tapausten sattuessa, kun neljättä miestä ei hänen pelipöytänsä kuulunut: 'maisteri juo, se sika!'

»Seurauksena tästä kaikesta oli, että kirkkoon saapui yhä vähemmän sanankuulioita — usein niin vähän, ettei maisteri luullut maksavan vaivaa mitään jumalanpalvelusta pitää. Toiset nauroivat, toiset surkuttelivat; ja kyllä olisi kaikki mennyt päin seiniä, ellei juuri kirkkomme onnettomasta tilasta 'uusi oppi' olisi saanut yhä enemmän vauhtia. Tätä 'uutta oppia' tulee meidän kiittää siitä, että henkinen elämä itse asiassa vaurastui, vaikka kirkko joutui ylenkatseen alaiseksi. Yksi ja toinen vakavampi seurakuntalainen uhkasi jo tehdä kannetta maisteria vastaan, mutta siitä ei kumminkaan tullut mitään; tiedettiinhan, ettei hänen aikansa tulisi pitkälliseksi, ja 'jaksaisihan nuo pari vuotta kärsiä.'

»En oikein osaa sanoa, onko se kansamme kunniaksi, vaiko päinvastoin, että se anteeksiantavaisuudella kohtelee virkamiestensä vikoja ja paheita. Niin on se tehnyt kaikkina aikoina, jotta kyllä jokaisen, joka on joutunut sen kanteeseen, on täytynyt hankkia itselleen tavallista kiivaampia mieskohtaisia vihollisia. Sitä paitsi oli toinen asia, joka vei huomion pois maisterin irstaasta elämästä — kysymys, kuka tulisi Tarkki-vainajan jälkeen pastoriksi.

»Tavallisessa järjestyksessä oli, näet, Tarkki-vainajan virka julistettu haettavaksi. Papinviran asettaminen herätti siihen aikaan paljon suurempaa huomiota kuin nyt. Toukokuun loppupuolella tuli

tieto, kutka olivat vaalisijat saaneet. Ne olivat meille jotenkin tuntemattomia. Kului sitten niin sanottu valitus aika, ja kun todellakin tehtiin valitus, saimme odottaa monta kuukautta, ennenkuin lopultakin kirkossa ilmoitettiin, kutka olivat ehdolle asetetut. Born — Pummiksi häntä sanoimme — oli ensimmäiselle sijalle pantu, Linsteeni toiselle ja Maleeni viimeiselle.

»Suu auki kuuntelimme heidän ansioluettelotaan luettavan. Jo sitä ennen oli tietysti heistä paljon puhuttu, ja mielet olivat alkaneet vähin kallistua Pummin puolelle, kamreeri kun sanoi tuntevansa hänet ja kehui häntä hyväksi ja kunnon mieheksi. Mutta lukkari oli kerran maailmassa tavannut Maleenin, ja lukkarin mielestä oli Maleeni valittava. Maleeni sai sitäpaitsi kannatusta jo siitäkin syystä, että konsistori oli muka vääryydellä sulkenut hänet pois ensi vaalista. Maleeni oli valittanut ja sillä seurauksella, että korkea esivalta antoi hänelle vaalisijan, mutta piispalle ankaria nuhteita — kerrottiin. Linsteenistä, joka oli ijältään vanhin, vaikka vain toisella vaalisijalla, ei puhunut kukaan.

»Tuli sitten vaalisaarnojen aika. Kirkko oli täpösen täynnä näinä sunnuntaina. Oikein tuntui se oudolta. Eivät mahtuneet kaikki penkkeihin, kun oli ulkoseurakuntalaisiakin kuulemassa. Pummi saarnasi niin, että seinät paukkuivat, ja messussa lähti hänestä ääntä vielä enemmän kuin ennen Tarkki-pastorista. 'Tuomitkaa oikea tuomio!' — siitä hän pauhasi. Mitä muuta hän puhui, en usko, että monikaan olisi osannut selittää. Hän ei saarnannut kartasta; sanat tulivat kuin koskesta, mutta minä ainakaan en saanut tolkkua niistä pienintäkään. Yhteen ääneen sitä kumminkin itkettiin, ja kun kirkosta tultiin, niin kuultiin kaikkialla: 'siinä se meidän pastorimme!'

»Linsteeni oli pieni, kalpea mies. Matala oli hänen äänensä, ja kartasta hän luki; mutta sisältöä oli saarnassa, sen myönsi jokainen, joka kykeni sitä kuulemaan. Tuli sitten Maleenin vuoro, ja parastansa hän teki. Hän puheli kirkkomäellä ämmien kanssa, kiitti seurakuntaa, johon hän oli tullut hakeneeksi, kun oli kuullut sen kunnollisista asukkaista puhuttavan, taputteli lapsia poskille ja kysyi heidän nimiään, antoipa vielä muutamille lakeriakin. Lauluääni hänellä oli erinomainen. Hän messusikin, mitä vaan suinkin kävi päinsä messuta. Saarna sitä vastoin oli niin imelä, että ainakin minua iletti. Me olimme kaikki taivaan lapsia — ei muuta kuin astua sisään vain. Jospa kaikki seurakunnat olisivat semmoisia kuin meidän! Tuollaista saimme kuulla, — ei tosin suoraan, mutta kiertelevillä ja kaunopuheisilla sanoilla, jotka olivat helposti ymmärrettävät.

»Pummi tahi Maleeni siis! Lukkari oli kohta laittautunut viimeksimainitun ystäväksi, ja että Maleeni tiesi tuon hyväksensä käyttää, sen ymmärtää. Pummi kävi saarnan jälkeen illalla tervehtimässä vanhaa tuttuansa kamreeria, joka hänen kunniakseen oli kutsunut luoksensa säätyläiset. 'Tusuuri mies, se Pummi!' Maisteri vain ei ollut iltaansa oikein tyytyväinen, sillä kun viidettä miestä ei pelipöydässä tarvittu, sai hän vain olla katsojana. Linsteeni tuli ja meni — 'kävi näyttämässä itsensä', sanoi Pileeni. Maleenin kunniaksi piti lukkari iltakekkerit, joissa laulettiin virsiä. 'Ääni semmoinen sillä pastorilla, että oikein sydän heltyy', sanoi lukkari, ja siihen yhtyivät seksmannit ja Joosalan lautamies, ja heidän mielestään oli Maleeni valittava — hän, eikä kukaan muu. Oli siis olemassa kaksi puoluetta seurakunnassa: Pummin eli kamreerin ja Maleenin eli lukkarin. Herrojen hännysteliöitä on kaikkina aikoina ollut, ja näistä tällaisista oli kamreerin puolue pääasiallisesti muodostettu, jos kohta löytyi niitäkin, jotka Pummin pauhaavan vaalisaarnan vaikutuksesta olivat siihen yhtyneet. Kamreeri oli sentähden aivan varma vaalin tuloksesta. Mutta lukkari oli enemmän tekemisissä seurakuntalaisten kanssa, ja kun hän nyt oli ottanut oikein tarmonsaa takaa ajaakseen Maleenin asiaa, niin ei Pummin tulevaa voittoa pitänyt kovinkaan varmana se, joka kykeni näkemään, miten tätä voittoa hiljaisuudessa uurteli salassa kulkeva, mutta yhä kasvava vastarinta.

»Kysymyspäivänä oltiin yksimielisesti tyytyväisiä vaalipappeihin, ja siinä tuli samassa kylläkin selvästi näkyviin, että kysymys vain olikin Pummista ja Maleenista — ettei vaalissa Linsteeni tulisi kysymyksenäkään. Kysymystoimituksen loputtua jäin seisomaan kirkkomaalle muutamien naapurien ja tuttavien kanssa. Vaihdoin siinä mielipiteitä noista kahdesta ehdokkaasta, ja minä olin uskaltanut lausua sanasen kolmannenkin hyväksi, kun yht'äkkiä sakaristosta kuului toraa ja riitaa, kamreerin ääni ylinnä. Lienee ukko siellä saanut jonkinlaista vihiä siitä, ettei seurakunta ollut niinkään yksimielisesti hänen kannallansa ja ettei Pummin voitto ollut niinkään varma kuin hän oli luullut. Kamreerin mieltä oli vuosikymmeniä kaikissa seurakunnan asioissa noudatettu; nytkö uskallettaisiin häntä vastustaa — häntä, joka vielä oli luvannut viran Pummille? Sehän oli jotakin kuulumatonta! Ja sitä paitse, eihän Pummin rinnalla semmoinen mies kuin Maleeni paljoakaan painanut. Kuulimme äänestä, että kamreeri oli kiivastunut, ja tiesimme hiukan kukin omasta kokemuksesta, että silloin oli leikki kaukana. Oma keskustelumme taukosi. Kuuntelimme. Kas vaan! Lukkarihan se olikin joutunut kamreerin kynsiin. Emme tosin kuulleet lukkarin lausuvan montakaan sanaa, hän kun puhui hyvin hiljaa ja sävyisästi, mutta ymmärsimme, että häntä kamreeri tarkoitti, koska 'lukkarin pitäisi tietää huutia ja muistaa, kuka se oli, joka hänelle oli lukkarin kapat toimittanut' — johon purkaukseen kamreerin tora loppui.

»Seurauksena tästä kaikesta oli, että puolueet käyttivät kysymys- ja vaalipäivän välillä olevaa viikkoa miten parhaiten osasivat. Kamreeri ei tosin nähnyt arvonsa mukaiseksi itse kulkea ääniä keräämässä, mutta sen sijaan oli hänellä kätyreitä, ja kapteeni ja nimismies tekivät myöskin parastansa.

Seurakunnan kaukaisimmissakin kolkissa kulki äänten ottajia ja valtakirjojen kokoojia; Pummia ylistettiin ja Maleenia parjattiin. Annettiin siinä lupauksiakin — puhumattakaan siitä, ettei kamreerin luona 'suunavaajaisia' puuttunut, kun joku äänivaltainen kävi hänen tykönsä.

»Pileenin toimitustapa oli sittenkin ehkä tepsivämpi. Nimismies, joka muuten ei juuri mistään välittänyt, saatikka papeista ja kirkollisista asioista, oli nyt tavattomasti kiihkoontunut, ja pitäjällä hän oleskeli tuon merkillisen viikon maanantaista aina lauantaihin. Hänellä oli mukanaan suuri kasa noita vaarallisia papereita, jotka, jos ei niitä ajoissa lunasteta, saavat aikaan paljon häiriötä, ryöstöä ja häviötäkin, ja näitä papereitaan tiesi hän tarkoitukseensa käyttää. Sutelan isännälle, jonka talo oli huutokaupalla myytäväksi tuomittu, lupasi hän odotusaikaa ainakin siihen saakka kuin Pummi oli valtakirjan saanut — kentiesi vielä pitemmäksikin — ja Annalan muori saisi pitää lehmänsä keväimeen, j.n.e. Sitä paitse teki hän pieniä viittauksia niille, jotka olivat tavalla tai toisella kamreerista riippuvaisia, kuinka vaarallista olisi loukata mahtavaa herraa. Kamreerska, kapteenska, pappilan kuuro rouva ja neitokset, Liina mamsellista vanhaan Liisa mamselliin saakka, olivat niinikään touhussa Pummin hyväksi, ja ettei rouvilla ja mamselleilla ollut niinkään vähää sanomista, sen ymmärtää.

»'Nyt luulen, että olemme voiton puolella', sanoi kamreeri, kun lauantai-iltapäivällä 'ystävät' olivat kokoontuneet hänen luokseen; 'vai miten luulet veli?' lisäsi hän kääntyen naapuriseurakunnan pastoriin, joka oli vaalinpitäjäksi määrätty ja jonka kamreeri oli omalla hevosellaan noudattanut pappilasta luoksensa iltaa viettämään. Pastori V. oli vanhanpuoleinen, hiukan huonokuuloinen, hajamielinen ja heikkosilmäinen, mutta erittäin miellyttävä ukko, joka kamreerin mielestä kyllä olisi ollut mukiin menevä, jos hän vain olisi osannut bostonia pelata. Pastori oli jo puolenpäivän aikaan saapunut pappilaan, saadaksensa hiukan levähtää ja rauhassa miettiä vaalipuhetta, jolla hän seuraavana päivänä aikoi alkaa tärkeän toimituksensa. Hän olisi mielellään pysynyt poissa kamreerin illanvietosta, mutta sävyisä kun oli, pelkäsi hän loukkaavansa kiivasluontoista Jokelan herraa, semmenkin kun hän oli hylännyt hänen kutsunsa kysymyspäivän toimituksen jälkeen. — Kamreerin kysymykseen ei hän suoraan vastannut, sanoi vain kuulleen, että erimielisiä oltiin vaalipappeihin nähden.

»'Oltiin, niin juuri, se on oikea sana, tahi paremmin: on oltu', huudahti kamreeri vähän närkästyneenä; 'nyt ei toki enää olla. Minä olen varma siitä, ettei Maleeni saa kovinkaan monta ääntä — vai mitä luulee maisteri?'

»'Minä olen aivan samaa mieltä kuin setä', vastasi nuori pappi, jonka pastori V. oli ottanut notarioksi, — 'paremman puutteessa', kuten Pileeni oli mumissut, kun sen kuuli. Maisterin katseessa oli kumminkin omituinen hymy, joka ei oikein ollut sopusuhteessa hänen vastaukseensa ja joka sanoin tulkittuna olisi kuulunut jotenkin tähän tapaan: 'ei kyllä kovinkaan monta ääntä, mutta aina muutamia enemmän kuin Pummi.' Että maisteri saattaisi valittavan suhteen olla toista mieltä kuin kamreeri, ei tämä viimeksi mainittu osannut silmänräpäystäkään aavistaa, semmenkin kun yleisesti tiedettiin, etteivät maisteri ja lukkari vetäneet yhtä köyttä. Löytyy kumminkin syitä tässä maailmassa, jotka saavat kaksi vastustajaa ajamaan samaa asiaa, joskaan tuo asia ei voi saattaa heitä likemmäksi toisiaan. Niin oli laita maisterin ja lukkarin. Kummallakin oli omat etunsa siitä, että Maleeni tulisi valituksi.

»Sanotaan, että itsekkäisyys hallitsee maailmaa, ja kyllä siinä lauseessa on enemmän totta kuin tahdotaan uskoa; mutta että itsekkäisyys saa olla toimintojen määrääjänä silloinkin, kun on kysymyksessä niin korkea asia kuin sielunpaimenen valitseminen, sitä on kamalata ajatella. Missä muodossa tämä itsekkäisyys oli lukkarin pauloihinsa kietonut, sen ehkä ymmärrätte ja samalla myös, mitkä syyt hänen toimenpiteisiinsä vaikuttivat, kun mainitsen sanat: kunnianhimo ja kateus. Lukkari ei voinut kärsiä kamreeria, sillä mitä kamreeri tahtoi, tahtoi suurin osa seurakuntaa, varsinkin 'vanha kansa', joka jo vuosikymmeniä oli oppinut umpimähkään luottamaan Jokelan herraan ja usein syystäkin saanut kiittää häntä hänen hyvistä neuvoistaan ja ehdotuksistaan. Mutta tämä se juuri harmitti lukkaria — harmitti enemmän kuin hän uskalsi itsellensä tunnustaa. Hän olisi tahtonut olla seurakunnassa ensimmäinen, hän olisi tahtonut saada ääntänsä kuuluviin muuallakin kuin kirkossa. Mutta niin kauan kuin tätä kamreerin valtaa kesti, oli hän nolla, jonka arvoa ei suinkaan kohottanut se kiusallinen välinpitämättömyys, jolla kamreeri kohteli häntä, milloin ei tuittupäissään käskenyt hänen pitämään suutaan kiinni. Tätä kaikkia oli kunniahimoisen lukkarin mahdotonta kestää, ja sentähden oli kamreeri syrjäytettävä — vähät siitä, että lukkari juuri kamreerin mahtisanan perustuksella oli virkaansa valittu, jonka lukkari kiusakseen hyvin usein sai kuulla. Tarkki-pastorin aikana ei lukkari kumminkaan mitään voinut, sillä vanhuudestaan luotti seurakunta pappiin, ja Tarkki-pastori oli kaikissa asioissa kamreerin puolella, samoin kuin Salmelan kapteenikin, jotta 'vastoin parempaa tietoa täytyy äänestää heidän kanssaan, jollei tahdo joutua heidän narrikseen', valitteli lukkari kerran kirkonkokouksesta tultuaan Jooselan lautamiehelle — 'paraimmalle ystävälleen.' Joosela, nähkää, ei saattanut ikinä unohtaa, että hän kamreerin tähden oli menettänyt paikkansa kihlakunnan oikeudessa, vieläpä saanut sakkoakin — 'siitä hyvästä, että uskalsin paljastaa muutamia kamreerin vehkeitä', oli entisellä lautamiehellä tapana sanoa — 'siitä hyvästä, että lahjojen takia oli jättänyt tärkeän manuun toimittamatta', sanoivat pöytäkirjat.

»Mutta vaikka lukkari selvään näki, kuinka vähävoipainen hänen vastustuksensa oli, ei hän kunnianhimoltaan saanut rauhaa. Se pakotti häntä keräämään ympärilleen kaikki, jotka syystä tahi toisesta olivat kamreeriin loukkautuneet, ja sellaisia oli enemmän kuin hän alussa rohkeni toivoakaan. Kamreerin aavistamatta oli siis syntynyt puolue, joka hänen tietämättään teki salaa ja hiljaisuudessa työtään. Lukkari toimi viisaasti. Hän ei tahtonut astua esiin joukkoinensa, ennenkuin oli varma voitostaan. Ja se päivä ei hänestä näyttänyt niinkään kaukana olevan sen jälkeen kuin liittoon oli yhtynyt Haaran rikas seksmänni, jonka sana painoi paljon ja joka sitä ennen oli ollut herrojen ja varsinkin kamreerin 'ystävä.'

»Seikka oli, nähkää, semmoinen, että seksmänni olisi saanut valtion rahoilla kaivetuksi suuren viemäriojan tilaansa kuuluvan Kotisuon poikki, jollei kamreeri viimeisessä nipukassa olisi huomauttanut, ettei tuosta viemäristä ollut hyötyä kenellekään muulle kuin Haaralle, joka sitäpaitsi sen kyllä jaksoi itsekkin kaivaa, kun sitä vastoin Kirkkosuon kuivaaminen tuottaisi hyötyä koko kunnalle. Kamreeri oli tässä väitteessään aivan oikeassa, mutta sepä se juuri suututtikin seksmänniä, ja kun sitten lukkari, 'vahingon kärsinyttä' säälien, sydäimestänsä otti osaa tuohon suureen tappioon, minkä kamreerin pahansuopa kateus tuotti Haaralle, Kotisuon kuivaaminen kun olisi antanut tiesi kuinka monta sataa tynnyrinalaa hyvää viljamaata, niin näki seksmänni selvään, että kamreeri oli kerrassaan turmioksi seurakunnalle ja että hänen valtansa oli kukistettava, jos oli mieli yleisten asiain ottaa parantuaakseen. Tämän keskustelun jälkeen oli seksmänni 'sydäimestä ja suusta' lukkarin miehiä, ja yhdessä sitten tehtiin työtä 'hyvän asian' edistämiseksi, — työtä, josta sittenkin olisi saatu tiesi kuinka kauan odottaa hedelmiä, ellei Tarkki-pastorin kuolema olisi pannut 'hyvää asiaa' aivan uudelle uralle ja lukkari ja hänen liittolaisensa Maleenissa tavanneet miehen, 'joka tulisi pitämään seurakunnan tosihyvää silmällä ja joka ei kulkisi kamreerin talutusnuorassa.'

»Illanvietossa lukkarin luona oli 'tuleva pastori' esiintynyt siihen määrään edukseen — kentiesi hiukan liiaksikin — että lukkari vihdoinkin viimeinkin päätti uskaltaa ryhtyä ratkaisevaan taisteluun vallasta kamreerin kanssa. Jollei tämä nyt kukistuisi, jos hän saisi ystävänsä Pummin valituksi, niin ... mitä siitä seuraisi, sitä ei tahtonut lukkari ajatellakaan. Sentähden: 'kaikki raudat tuleen; sillä jollemme nyt voita, niin on siitä ijankaikkinen vahinko seurakunnalle', sanoi lukkari ystävilleen Jooselan lautamiehelle ja Haaran seksmännille. Ja kaikki 'raudat pantiin tuleen', mutta varovasti ja hiljaisuudessa. Pajasta, nähkää, ei saanut nousta näkyviin savua, vielä vähemmin kipinöitä.

»Eikä niitä noussutkaan; mutta kyllä sen sijaan alkoi takomista kuulua. Huhuja ja juttuja, jotka riistivät Pummi paralta kunnan ja kunnian, levisi miehestä mieheen, varsinkin vaalin edellisellä viikolla. Mistä ne tulivat? — kysykää tuulelta, mistä se tulee. 'Kuuluu', 'sanotaan', — siinä kaikki, ja kuta laajemmalle nuo kuulumiset, nuo sanomiset leviävät, sitä varmempia ne ovat. Ja ne isonevat, kuten viertävää maata vyöryvä lumipallo.

»Onneksi kumminkin — jos tässä tätä sanaa käy käyttäminen — oli tällä kertaa kaksi vastakkaista suuntaa kulkevaa palloa vierimässä, ja jos toisen jälessä Pummi ei ollut mistään kotoisin, niin eipä se Maleeninkaan maine toisen vierusta kostunut. Jos ottaisin kertoakseni vain pienen osan siitä, mitä nämä vanhat korvani tuon viikon kuluessa kuulivat noista vaalipapeistamme, niin ei riittäisi siihen yksi ilta. Ihmettelin, ettei Linsteenistä sanaakaan puhuttu, vaikka ei siinä olisi pitänyt oleman mitään ihmettelemisen syytä: häntä, nähkää, ei vielä oltu 'pajassa' käytetty. Herrat ja lukkari ne vain nyt takoivat, edelliset enemmän julkisesti, lukkari ystävinensä kaikessa hiljaisuudessa.

»Mutta molempien puolueitten tietämättä takoi yksin ja niin salaisesti, ettei sitä kukaan osannut edes aavistaa, kolmas 'puolue', jos yhtä miestä voi puolueeksi sanoa — maisteri. Asianhaarat olivat tosin saaneet hänen ajamaan samaa lopputulosta kuin lukkari, mutta mitään yhteistoimintaa ei heidän välillään ollut. Maisterista oli aivan yhdentekevä, kumpi ohjaksissa istui: kamreeri vaiko lukkari; hänen oma itsensä, nähkää, oli kaikkea muuta tärkeämpi. Ja tuota omaa itseään katsoessaan ei hän kammonut mitään.

»Elinkeinonsa valinnassa erehtyy moni, mutta että kukaan saattaa erehtyä siihen määrään kuin armovuodensaarnaajamme, sitä on minun vaikea ymmärtää. Antamatta mitään arvoa uskonnolle ja sille sanalle, jota hänen tuli saarnata, oli hän suorittanut papintutkinnon, tehnyt papinvalan ja lähtenyt sieluja voittamaan sille Herralle, jonka oloa hän sydämessään kielsi. Hän oli kumminkin kasvanut kodissa, jossa Herraa palveltiin, ja kodin vaikutus se kaiketi oli hänet papin alalle ohjannut. Olisi varmaan paljo opittavaa hänenkin kehityksensä kulusta, mutta siitä en tiedä juuri mitään kertoa. En ollut kuullut hänen nimeänsäkään, ennenkuin hän tänne tuli, tuomiokapitulin määräys taskussansa. Täällä tutustuin häneen, mutta vasta vaalipäivän tapahtumat saattoivat minun näkyviini hänen sisällisen ihmisensä.

»Hän ei näyttänyt välittävän koko vaalista niin mitään. Hänestä kaiketi olikin yhdentekevä, kuka Tarkki-vainajan leivälle pääsi, kun se ei ollut hän itse. Mutta omaa etuaan hän sittenkään ei laimin lyönyt. Tarkin mamsellit eivät voineet kylliksensä ihmetellä omituista käytöstä, jota hän osoitti

vaalipappeja kohtaan. Erinomaisen ystävällisesti otti hän heitä kaikkia vastaan, kun he saarnaamaan tulivat; mutta jos lähtiessään Pummi ja Linsteeni saivat syystäkin suuttua hänen epäkohteliaisuuteensa, hänen röyhkeyteensä ja ivaansa, niin sai sitävastoin Maleeni häneltä kunnianosotuksia ja imartelua, jotta ei määrääkään. Liina mamselli otti tuosta kaikesta ripittääkseen maisteria, mutta tämä vaan nauroi ja puolusti itseään sillä, että Pummi ja Linsteeni olivat saaneet juuri sen, mitä heidän työnsä ansainneet olivat. Liina mamselli ei tästä vastauksesta tullut tuota viisaammaksi, maisteri kun ei ottanut ilmoittaakseen, mitä töitä hän tarkoitti.

»Jälestäpäin se tuli ilmi. Pummi ja Linsteeni olivat kieltäytyneet menemästä maisterin puolesta takaukseen, johon taasen Maleeni kohta oli sanonut varsin mielellään rupeavansa, jos vaan hänen nimensä kelpaisi ja asianhaarat muuten sallisivat. 'Mutta — älkää ottako pahaksi, että tapani mukaan puhun suoraa kieltä' — oli pastori surullisella äänellä lisännyt — 'nyt on laita semmoinen, että minun on hankittava leipää vanhalle anopille, sairaalle vaimolle ja yhdeksälle pienokaiselle. Tulisihan virkaveljesten auttaa toisiaan, mutta ... toista olisi, jos olisin varma siitä, etten ole tätä matkaani tänne turhaan tehnyt. Silloin...'

»Maisteri oli tähän aikaan kovassa rahapulassa. Sekin tuli jälestäpäin tiedoksi samalla kertaa kuin se, että hän erään toisen, jotenkin suuren velan uusimiseksi jo oli saanut Jokelan kamreerin, Salmelan kapteenin ja nimismiehen nimet, kun oli pyhästi vakuuttanut, ettei hänellä muita velkoja ollut. Että hän siinä valehteli, että hän juuri tuota vakuuttaessaan mietti, miten selviytyä erästä toisesta, vielä suuremmasta velasta, se ei ollenkaan rasittanut hänen omaatuntoaan. Nyt oli hänellä sekin asia selvillä. Vaalipapit saisivat kunnian mennä takaukseen hänen uudesta lainastansa. Pummia oli maisteri siihen pyytänyt, kun illalla myöhään palasivat kamreerin tyköä — turhaan! Linsteeniä oli hän pyytänyt kirkossa — turhaan! Kummako, että hän heihin vihastui? Nyt oli Maleeni tarttumaisillaan koukkuun: siinä oli vain yksi mutta tiellä. Maisteri ymmärsi yskän, ja maanantai-aamuna, vähää ennen kuin Maleeni lähti, olivat vaalipappi ja armovuodensaarnaaja käyneet liittoon, joka toiselta puolen velvotti viimeksimainittua toimittamaan Maleenille seurakunnan äänet, toiselta puolen taasen Maleenia kirjoittamaan nimensä maisterin velkakirjaan — toiseksi takausmieheksi oli pastori V., vaalinpitäjä, *lupautunut*, vakuutti maisteri, joka oli aikonut häntä siksi pyytää.

»Kun tuota kauppaa ajattelen, muistuu aina mieleeni Juudas Iskariot», mumisi haudankaivaja ja keskeytti kertomuksensa sytyttääkseen kynttilän; sillä takkavalkea oli jo loppuun palanut.

Me siirryimme nyt pöydän luo, ja vanha haudankaivaja jatkoi:

»Olen ollut ehkä liian seikkaperäinen, koettaessani saada teidät käsittämään, millä kannalla asiat olivat seurakunnassamme, kun vaalipäivä tuli. Mutta ennenkuin menen sen tapauksia kertomaan, täytyy minun vielä palata tuohon äskeiseen lauantai-iltaan.

»Mainitsin jo, että herrat silloin olivat koolla kamreerin luona ja että kamreeri tulevan voittonsa tunnossa kääntyi vaalinpitäjään ja maisteriin, saadaksensa kuulla heidänkin olevan tuosta hänen voitostansa varmat. Mainitsin myös, mitä he sen johdosta vastasivat, sekä ettei maisterin katse oikein ollut sopusuhteessa hänen sanoihinsa.

»Mitä maisterilla oli mielessä, kun hän lupasi hankkia seurakunnan äänet Maleenille, sitä en osaa sanoa. Kentiesi luotti hän tuohon vanhaan sananparteen: 'nero keinon keksii.' Jos niin oli laita, niin kaiketi oli tuo 'keino' nyt keksitty, vaalipäivään kun enää oli vain muutamia tunteja.

»Kamreeri oli tuona lauantai-iltana erinomaisen iloisella tuulella, vaikka 'papin takia' ei nyt korttia hänen luonaan pelattukaan. Huomispäivän suuri voitto mielessänsä huvitteli hän 'veli pastorin suosiollisella luvalla', vieraitansa kaskuilla ja jutuilla, varsinkin pappijutuilla, joille sitte nauroi täyttä kurkkuansa. Tämä isännän iloisuus tarttui 'ystäviin.' Rommitoti teki myös tehtävänsä, saaden kielet yhä nopeampaan vauhtiin. Ja juttuja piisasi. Huomispäivän voittoon vähä väliä kumminkin palattiin. Peli sekin, ja oikein jännittävä', sanoi kamreeri. Mutta vaalin lopputulos näkyi käyvän yhä varmemmaksi, kuta useampia kulauksia 'voiton kunniaksi' otettiin. — 'Pileenikin oli kuin toinen ihminen', sanoi sittemmin tästä illanvietosta puhuessaan Salmelan kapteeni, sitten verkalleen lisäten: 'olisi kumminkin ollut suotavampi, ettei hän olisi toiseksi ihmiseksi ruvennut.' Kun, nähkää, kunnon nimismiehemme tavallinen määrä oli 'kaksi lasia ja palanen päälle', niin meni tuo palanen tänä iltana täydestä ja sitten vielä — 'palanen päälle.' Häntä oli viikon ankara työ ja alituinen matkalla-olo kovin rasittanut, mutta — 'mainiosti se kaikki onnistuikin', kerskaili nimismies, kun omaan itseensä tyytyväisenä oli muutamilla tuollaisilla 'palasilla' virkistänyt voimiansa. Kun sitten vielä uusi palanen oli kuohuttanut muulloin niin harvapuheisen miehen innostuksen korkeimmilleen, joutui hän kerrassaan haltioihinsa, teki alusta loppuun selkoa viikon toimista ja ilmaisi muun muassa äänellä, jonka oli määränä laskeutua hiljaiseksi kuiskaukseksi, mutta joka päinvastoin soi kuin torventoitotus, että hänellä oli laukussaan valtakirjoja, jotka voisivat tehdä Pummista 'vaikka sotaprovastin eli -kamreerin — kumman veljet tahtovat.' 'Ystävät', jotka eivät koskaan ennen olleet nähneet nimismiestä tuollaisessa tilassa, katselivat vuorotellen häntä ja toisiansa, kunnes vihdoinkin kamreeri, joka oli hyvillänsä siitä, että pastori oli vetäytynyt rouvasväen

puolelle, veitikkamaisesti ja silmää tovereihin iskien huudahti: 'luulen, totta mar, että veli Pileen on saanut vähän per nonkkis', sitten vakavammin lisäten: 'sillä tuollaisista asioista ei julkisesti puhuta.' — No niin, ei ollut tässä väkijuoma ensi kerta näyttämässä, kenen asioita se ajaa. Oli herra tahi talonpoika, humalaansa on moni saanut katkerasti katua.

»Ja kyllä sitä sittemmin katuikin Pileen — 'tuota ainoata iltaa koko nimismiesajallani. Jollen olisi juuri silloin joutunut pölinään, ei olisi Linsteeni tullut näille mainkaan eikä veli kamreerista kerettiläistä. — Kuka olisi sitä uskonut!' — Tuota hän kerran valitti minullekin, mutta minusta tuntuu, että nimismiehen 'pölinä' oli ollut 'sallittu' — käyttäkseni rahvaan sananpartta tapauksista, joissa se näkee Jumalan sormen.

»Jälestäpäin ottivat kamreerin lauantai-illan vieraat muistaaksensa, että maisteri, joka tavallisesti aina ennen oli loistavin silmin nähnyt totitarjotinta tuotavan kamreerin kamariin, nyt ei heittänyt montakaan silmäystä noihin kolmeen suureen karahviiniin, joiden hopeisissa kilpilevyissä oli luettavana: '*Rhum*' (rommia), '*Arrack*' (aarakkia) ja '*Portvin*.' Maisteri oli tänä iltana ihmeellisen vakava. Kahdesti sai kamreeri kehottaa häntä 'panna sulamaan', ennenkuin hän lähestyi totipöytää, jonka herkut eivät näyttäneet häntä maittavan. Hän kyllä otti osaa keskusteluihin, nauroi eli koetti nauraa kamreerin jutuille, ja tiesipä itsekin niihin lisätä muutamia hullunkurisia; mutta jos 'ystävät' olisivat olleet hiukankin tarkkasilmäisempiä, niin olisivat he huomanneet, että maisterin ajatukset liikkuvat muualla.

»Salmelan kapteeni oli ainoa, joka tänä iltana ei oikein tuntenut maisteria — kuten hän sittemmin vakuutti. Mutta hän oli ajatellut, ettei maisteri tahtonut esimiehensä läsnä-ollessa näyttää kotitapojaan. Kapteeni muisti myöskin jälestäpäin, että samaan aikaan kuin Pileenin innostus oli korkeimmillaan, maisteri yhtäkkiä oli lähtenyt ulos ja viipynyt sillä tiellään isomman aikaa. Ja kamreerin rouva muisti tavanneensa vähää ennen illallista etehisessä maisterin, joka oli seisonut päällysvaatteiden vieressä ikäänkuin hakien jotakin ja joutunut kovin hämilleen, kun rouva oli sanonut: 'ethän vielä aio lähteä? Illallinen on kohta valmis.' Yhden seikan muistivat kaikki — itsepä Pileenikin — sen, että päinvastoin tapaansa maisteri, joka aina oli viimeinen kemuista lähtemään, tänä iltana koetti saada seuraa eroamaan kohta illallisen jälkeen, ja että hän etehisessä auttoi turkit nimismiehen päälle, vieläpä vyötti ne hänen ympärielleen.

»Ei aavistanut kamreeri eikä kukaan hänen vieraistaan, kun he iloisella mielellä jäähyväisensä sanoivat, huomenna kirkossa yhtyäkseen, että illan tapaukset sittemmin tulisivat tarkan tutkinnon alaiseksi, ja kaikesta vähemmin saattoi Pileen ajatella, että hän, joka koko ikänsä oli koettanut punnita sanojansa ja siitä syystä tullut tunnetuksi harvapuheisuudestaan, ennen elämänsä iltaa tulisi syytetyksi — lörpötyksistä.

»Vaalipäivä koitti. Kylmä ja pilvinen se oli. Kävi läpitunkeva viima, tuollainen ilman hyinen henkäys, joka jäähdyttää pahemmin kuin ankarin pakkanen.

»Olin aikaisin liikkeellä tuona aamuna. Toimitin suntion virkaa, vanha Lassi-suntio kun makasi sairaana. Tehtäviini tänään kuului muun muassa avata kirkon ovet. Menin pappilaan avaimia noutamaan. Jollen olisi tiennyt, mikä päivä meillä nyt oli, olisivat jo väkijoukot, jotka kirkolle päin olivat matkalla, ilmaisseet, että jotakin tärkeätä oli tekeillä. Kirkkomäellä seisoj Jooselan lautamies, ympärillään muutamia akkoja, jotka tuntuivat olevan Pummin ihailioita. En joutanut kuuntelemaan heidän jupakkaansa. Pappilan salissa tapasin lukkarin ja seksmannit. Maisteri antoi minulle kirkon avaimet. Hän näytti minusta hyvin hermostuneelta. Tarkki-vainajan kamarista tuli samalla pastori V., ja häneen kääntyen sanoi maisteri: 'mitä arvelee setä, eiköhän olisi parempi, että tänään kirkossa käyttäisimme lyijykynää; pelkään, että muste jäätyy?' Pastorin vastausta en ehtinyt kuulla. Riensin avaamaan temppelein ovet.

»Kirkko oli muutamassa minuutissa täyteen ahdettu. Siinä oli vastakkaisia mielipiteitä, mutta piiloissansa ne nyt lepäsivät. Tavallista aikaisemmin alkoi jumalanpalvelus. Maisteri saarnasi, ja tällä kertaa oli hänen saarnassansa sisällystä. Sitä täytyi väkisinkin kuulla. Loppupuolella hän kosketteli päivän tärkeää toimitusta, ja sydäimestä tuntuivat hänen sanansa lähtevän, kun hän vaaliin rukoili Herran ohjausta. Ruumistani karsii, kun nyt ajattelen, mistä mielestä ne todella lähtivät, nuo herttaiset sanat. Loppupuolella saarnaa tuli kamreeri kirkkoon; sakariston ovelle hän asettausi ja teki kumarruksen pastori V:lle, joka istui papin penkissä. Kohta jälestä tuli Salmelan kapteeni. Ihmettelin, ettei nimismiestä näkynyt. Samaa lienee kamreerikin ihmetellyt, sillä hänen ensimmäiset sanansa kapteenille olivat: 'mihin on veli jättänyt Pileenin?'

»Jumalanpalveluksen päätyttyä kannoin sakaristosta alttarin edustalle pöydän, jolle sitten maisterin käskystä vein puhdasta paperia ja muutamia lyijykyniä. Johtui siinä mieleeni, mitä pappilan salissa olin kuullut maisterin ehdottavan. Näin nyt, että vaalinpitäjä oli ehdotukseen mukautunut.

»Sitten alkoi toimitus. Pastori V. alusti sen pontevalla puheella, jolla koetti saada seurakuntaa

älymään hetken tärkeyttä. Sen jälkeen neuvoi hän jokaista äänivaltaista asettamaan asiansa sen Herran eteen, joka tutkii sydämet, ja rukoilemaan Hänen ohjaustansa. Puheensa lopetti pastori sydämellisellä rukouksella.

»Kun sitten hänen kehoituksestaan kirkon kuudennusmiehet eli seksmannit olivat asettuneet kuoriin, johon heitä varten oli tuoleja tuotu, maisteri kaksine vaaliluetteloiheen ottanut notariona paikkansa pöydän ääressä, seurakunta saanut tilaisuuden ilmoittaa, ettei se vaaliluetteloon nähden mitään muutoksia pyytänyt, ja syrjäisille tiedoksi annettu, että heidän tulisi poistua kirkosta — jota käskyä, sivumennen sanottuna, ei kukaan ottanut kuullakseen — ryhdyttiin itse vaaliin.

»Tähän saakka oli kirkossa vallinnut ihmeellinen hiljaisuus. Lukkari seisoi penkkinsä suussa likellä vaalinpitäjän pöytää ja loi silmänsä liittolaisiinsa, omituinen hymy huulillansa. Kamreeri ja kapteeni kulkivat edestakaisin sakaristossa keskustellen, ja silloin tällöin lausuen ihmetyksensä siitä, ettei nimismiestä näkynyt. Seisoin sakariston ovella ja kuulin kamreerin viimein ehdottavan, että Pileeniä pantaisiin hakemaan. 'Jotakin on tapahtunut, sillä muuten olisi hän jo aikaa ollut täällä' — kuulin hänen sanovan, samassa kun vaalinpitäjä kehoitti Rajakylän äänivaltaisten astumaan esiin.

»'Pileen! — missä on Pileeni?'» huudahti kamreeri niin suurella äänellä, jotta itse pastori V——kin sen pöytänsä kuuli. Jokelan kiivasluontoinen isäntä oli miltei haltioissaan. Rajakylän äänivaltaisetko alkaisivat, ja nimismies oli kerskaillut saaneensa valtakirjoja kaikilta Rajakylän isänniltä!

»'Rajakylä n:o 1. Leski Liisa Matintytär Tuohikoski' — luki vaalinpitäjä. Ei vastausta. — 'Liisa Matintytär Tuohikoski!' — Ei vastausta nytkään. — 'Ei näy olevan saapuvilla', sanoi Haaran seksmanni. 'Siis abs', sanoi pastori, ja vaaliluetteloihin merkittiin abs, joka kuuluu olevan lyhennetty muoto latinankielisestä *abseus* sanasta ja tietävän samaa kuin 'poissa-oleva.' — Rajakylä n:o 2 — n:o 3 — n:o 4 j.n.e. — abs, abs, abs. — Nopeaan se kävi. Kun vaaliluottelun ensi sivun äänestäjät olivat esiinhuudetut ja jokaisen nimelle tuo abs merkitty, sanoi pastori V. puoliääneen: 'Osanotto ei näytä olevan suuri.'

»En ole ennen enkä myöhemmin nähnyt kamreeria semmoisessa mielentilassa kuin nyt. Hän oli raivostunut, eikä hän saanut raivoansa purkaa. Hän ei ollut oppinut hillitsemään tunteitansa, ja hänen täytyi ne hillitä! Ajatelkaa kiivasluontoista tuollaisessa asemassa! Luulin että hän pudottaisi silmät päästään. Kun vaalinpitäjä ja notario käänsivät kumpikin luottelonsa lehden ja abs, abs, abs taasen yhteen jaksoon alkoi kuulua, ei kamreeri enää pysynyt alallaan. Hän ryntäsi vaalipöydän luo ja vaati että Rajakylä huudettaisiin viimeiseksi; hän tiesi, että kyläläiset olivat antaneet äänestyslippunsa nimismiehelle...

»Oli tuskallista nähdä herttaisen pastorin hämmästyä ja mielipahaa. 'Veli, veli!' sopersi hän. Viimein näytti hän muistavan tehtävänsä ja asemaansa. Kun eivät hiljaisesti lausutut varoitukset mitään auttaneet, nousi hän ja sanoi vakavasti: 'Minä pyydän, ettei toimitusta häiritä. Äänestys tapahtuu siinä järjestyksessä kuin äänestäjät ovat hyväksyttyyn vaaliluotteloon otetut,' mutta tuskin olisi tämä muistutus mitään vaikuttanut, ellei pastorille olisi tullut avuksi kapteeni. Tämä tempasi kamreeria käsivarresta ja kuiskasi: 'veli, veli, älä tee kirkonpahennusta!'

»Satu in vilkaisemaan lukkaria. Olisitte nähneet häntä siinä! Hän oli kuin kirkastettu. Onneksi ei sattunut kamreeri luomaan silmiänsä häneen, sillä siinä tapauksessa tuskinpa vain Jokelan herra olisi voinut olla hänen kimppuunsa ryntäämättä. Nyt sitä vastoin sai kapteenin järkevä muistutus hänet hiukan malttamaan mieltään. Kun sitten molemmat herrat olivat vetäytyneet takaisin sakaristoon — kamreeri varsin vastenmielisesti — saattoi pastori jatkaa keskeytettyä vaalitoimitusta.

»Tämä kaikki vaikutti vastustuksiin tottumattomaan Jokelan herraan tavalla, jota hän ei voinut kestää. Hän heittäysi istumaan sakariston penkille. Hän vapisi ja puuhki. Yhäti kuuli hän noita yksitoikkaisia abs, abs. Hän tuns i voimattomuutensa. Hän oli pakahtua vihasta. Täytyisikö hänen vielä päällepäätteeksi itse olla todistajana omaan häpeäänsä? Ei, se oli toki liikaa. 'Pummin äänet' — huudahti hän yhtäkkiä — 'Pummin äänet menevät h——tiin! Kirottu Pileeni! Pois, pois täältä!' Ja hän sieppasi lakkinsa pöydältä ja ryntäsi ulos kirkkopihalle. Kapteeni kiiruhti hänen jälkeensä ja saavutti hänen. Siinä he sitten seisovat vähän aikaa keskustellen. En kuullut heidän sanojaan; näin vaan, että kamreeri hui toi käsillänsä. Varmaan oli hän saanut kylliksensä koko vaalista, sillä sen koommin hän ei enää tullut takaisin sakaristoon, johon kapteeni palasi suuttuneena, saatettuaan kirkkopihan veräjälle tuittupäistä ystäväänsä.

»Sillä välin oli vaali kirkossa mennyt menojaan. Koko suuresta Rajakylästä oli saapuvilla vain kaksi pikkutalon isäntää, ja nämä antoivat äänensä Maleenille.

»Toimitus oli tähän saakka ollut hyvin ikävää; nyt tuntui se alkavan käydä hauskem maksi. Pastorin ei enään tarvinnut järjestään piirtää luotteloonsa noita ijankaikkisia absejansa. Heinämäkeläiset olivat miehissä saapuvilla, ja 'Pummi!' — 'Maleeni!' kuului vuorotellen. Tuli Kolkkalan kylä. Sieltäkin olivat miltei kaikki ääntövaltaiset läsnä, ja 'Pummi' jokaisen suussa. Viimalan kylää huudettiin. N:o 1. Haaran

seksmanni. Hän antoi tietysti äänensä Maleenille, ja hänen esimerkkiään seurasivat kaikki Viimalaiset. Lampilaiset äänestivät niinkään Maleenia. Vihdoin ehdittiin kirkonkylään. Huudettiin n:o 1. Siihen vastasi lukkari antamalla äänensä Maleenille. Mutta n:o 2:desta alkain muuttui ääni kellossa. Pummi pääsi esille, ja Pummia huudettiin järjestään n:o 16:teen — Jokelaan asti. Nyt olisi ollut kamreerin vuoro. Kahdesti huusi pastori häntä ja kääntyi ihmetellen, kun vastausta ei kuulunut, sakaristoon päin. Lukkarin naama, joka oli alkanut vähin synkistyä, selkeni, kun ei Jokelan herraa näkynyt eikä kuulunut. 'Hän lähti tiehensä', ilmoitti kapteeni kylmästi sakariston ovelta. 'Siis abs', sanoi pastori. Ei aavistanut hän eikä aavistanut silloin kukaan, mikä suuren suuri merkitys kamreerin poissaololla tulisi olemaan. Kapteeni äänesti tietysti Pummia, ja Pummia huusivat Kirkonkylän jälellä olevat isännät lähinnä viimeiseen saakka. Viimeinen oli Jooselan lautamies. Hän tahtoi Maleenia, ja Maleenin puolelle kääntyi hänen jälkeensä koko Koskikylä. Kun Metsä- ja Ylikyläläisten vuoro tuli, sai pastori taasen piirtää absejansa, joitakuita isäntiä vain kun oli saapuvilla. Nämä äänestivät paraasta päästä — kumma kyllä — Linsteeniä.

»Oli jo jotenkin pimeä. Vaali oli alkanut kello 12. Viidettä käydessä se päättyi. Pastori ilmoitti, että tulos seuraavana päivänä julistettaisiin pappilassa kello 6 illalla. Ei ollut enää monta tätä ilmoitusta kuulemassa. Kirkko oli vaalin kestäessä vähitellen tyhjentynt.

»Kumpi oli valittu — Pummi vaiko Maleeni — sitä ei vielä osannut kukaan sanoa. Maleenin nimeä oli kyllä useimmin kuultu kuin Pummin, mutta manttaaliluvullahan sananvalta oli, ja suurimmat tilalliset olivat äänestäneet Pummia. —

»Jos postinkulku nytkään ei ole maaseuduilla varsin nopea, niin vielä hitaampi oli se siihen aikaan. Maanantaisin saapui se emäkirkolle, ja lauvantaisin lähti Saaran muori 'laukkua' sieltä noutamaan. Tavallisesti palasi hän pappilaan niin hyvään aikaan pyhäaamuina, että kuulutukset saapuivat kirkkoon ennen kirkonmenon alkua. Vaalipäivänä oli mummo kumminkin myöhästynyt, jumalanpalvelus kun oli alkanut tavallista aikaisemmin; mutta vanhan tavan mukaan — kuten ainakin tällaisissa tapauksissa — lähetti Tarkki-vainajan rouva laukun kirkkoon. Sinne tuli se vähän sen jälkeen kuin kamreeri oli sieltä lähtenyt. Laukussa oli kyllä kuulutuksia, joiden nyt täytyi tulevaksi pyhäksi jäädä; sitten oli siinä pari kirjettäkin, molemmat maisterille. Hajamielisesti tyhjensin laukun ja asetin sen sisällyksen sakariston pöydälle, seuratakseni vaalin menoa.

»Kun vaali vihdoinkin loppui, oli, kuten jo sanoin, jotenkin pimeä. Maisteri, kun sakaristoon tuli, huomasi kumminkin pöydällä makaavan postin ja sieppasi kiireesti kirjeensä. Päivän viimeinen hohde valaisi hänen kasvonsa, kun hän akkunan viereen asettuneena avasi ja luki ne. Mitä lienevätkin sisältäneet. Toista lukiessa hymyili hän; toinen taasen teki häneen aivan päinvastaisen vaikutuksen. Näin selvään, että hän kalpeni, että hikipisara kiilui hänen otsallansa, ja vihaisen ja säikähtyneen silmäyksen loi hän minuun, kun uskalsin kysyä: 'Saitteko ikäviä uutisia?' Kiireesti pisti hän kirjeet taskuunsa, kokosi levottomasti vaalipaperit ja antoi ne minulle, käskien minun ottaa ne mukaani pappilaan. Samassa kuulin lukkarin hiljaa kuiskaavan hänelle: 'Taisimmepa sittenkin päästä voitolle', johon maisteri vastasi pienellä päänyökkäyksellä.

»Saatuani kirkonovet suljetuiksi, lähdin avaimineni ja tärkeine papereinani pappilaan. Siellä oli herrasväki jo asettunut päivälliselle, ja pöytäni käski hyväntahtoinen kuuro rouva minutkin. Ihmeekseni huomasin siinä, että maisteri, joka kirkossa ja sakaristossa oli näyttänyt niin synkältä, nyt oli hyvin iloinen. Hänellä oli kumminkin raskas työ edessään, kunkin vaalisarnaajan äänet kun olivat yhteenlaskettavat. Oletteko nähneet vanhoja vaaliluetteloiden summia? Siinä oli murtolukuja niin pitkiä, että päätä pyöräytti. Niiden laskemiseen vaadittiin taitoa.

»Pöydässä vielä istuessamme saapui äkkiarvaamatta kamreeri ja nimismies pappilaan, ja nyt saatiin tietää, miksi viimeainittu ei ollut vaalissa saapuvilla. Hän oli näetsen ollut 'ääniänsä hakemassa' — käyttäökseni hänen omia sanojaan. Iloisella mielellä ja tyytyväisenä itseensä oli hän kamreerin kemuista lähtenyt kotiinsa; yönsä oli hän nukkunut rauhassa, mutta aamulla tuntenut itsensä kovin sairaaksi. Arvaatte kyllä, mikä häntä vaivasi. Siinä täytyi Liina mamsellin ehtimiseen sitoa kylmiä kääreitä hänen päänsä ympäri. Mutta oliko nyt nimismiehellä aikaa sairastaa! Onneksi ei häntä tarvittu ennenkuin vasta jumalanpalveluksen jälkeen. Hän makasi sentähden likemmä puoleenpäivään asti kuunnellen äänettömänä Liisa sisaren ripityksiä ja irvistellen hänen lääkkeilleen. Vihdoin täytyi hänen nousta ja valmistautua lähdölle. Sitä ennen tahtoi hän kumminkin järjestää paperinsa, mutta — missä olivat ne, missä laukku...? Ei missään! Kauan sitä haettiin. Mitä eivät Liisa mamsellin kylmät kääreet, ripitykset ja lääkkeet olleet vaikuttaneet, sen vaikutti tuo ihmeellinen katoaminen. Vallesmanni muisti eilisillan tapaukset ja hänen katumuksensa purkautui huutoon: 'Fileen, Pileen! kuinka olet käyttäytynyt!' — samoihin sanoihin, jotka olivat olleet Liisa mamsellin ripityksen tekstinä. Hän tuli ajatelleeksi Jokelaa; niin, sinne olikin häneltä laukku jäänyt. Hevonen oli jo kauan ollut valjaissa. Nimismies heittäisi rekeen ja ajoi tavatonta vauhtia Jokelaan. Kamreeri oli jo ehtinyt lähteä. Nimismiehen tärkeästä laukusta ei Jokelassa tietänyt kukaan. Ällistyneenä ja ensikerran eläissään kokonaan neuvottomana vaipui nimismies kamreerin mukavaan keinutuoliin. Siinä valitteli hän

säälivälle kamreerin rouvalle onnettomuuttaan. Laukku oli ollut hänellä mukana, kun hän eilen tuli Jokelaan — hän muisti sen nyt aivan selvään. Arvaa sen, millä mielellä nimismies oli. Aina väliin katsoi hän kelloaan. Aika kului, tärkeä aika, mutta kateessa yhä oli laukku papereinensa. Etehin, kamreerin kamari ja muutkin huoneet tutkittiin, sillä — 'kuka sen niin varmaan tietää, missä laukku on', oli kamreerska tuuminut. Silloin tapahtui jotakin odottamatonta. Kamreeri tuli tuimaa vauhtia ajaen pihalle, ja mukanaan tuo tärkeä kapine, nimismiehen tärkeä laukku — 'Pummin äänet.'

»Elävällä tavalla kertoi kamreeri kaiken tämän ja selitti sitten, miten laukku oli löytynyt. Hän oli vihoissaan lähtenyt kirkosta ja ajanut nimismiehen luo. Siellä oli hän saanut tietää syyn, niiksi Pileen ei ollut vaaliin saapunut, ja samalla, että nimismies oli lähtenyt laukkuaan hakemaan Jokelasta. Kamreeri jätti — viisaasti kyllä — kertomatta, miten hän noitten uutisten johdosta oli käyttäytynyt, sanoi vaan suoraa päätä lähteneensä ajamaan takaa Pileeniä. Silloin oli kumma tapahtunut. Kun hän jo kotiveräjää lähestyi ja kiukussa mieltä ankaraa läksyä Pileenille, oli hänen kyytipoikansa nähnyt jotakin hihnantapaista pistävän esiin lumesta tien vieressä, ja ennenkuin kamreeri oli ehtinyt ärjästä hänelle, oli poika näppärästi korjannut lumen peitosta — Pileenin laukun. 'Sanokaa nyt', lopetti kamreeri kertomuksensa — 'sanokaa nyt, ettei ihmeitä tapahdu ja että oikeus on kuollut!' Mitä Jokelan herra tuolla huudahduksellaan tarkoitti, en silloin ainakaan minä ymmärtänyt. Mutta kyllä sitä ihmeteltiin, miten nimismiehen laukku oli Jokelan veräjänsuuhun hankeen joutunut, ja kyllä sitä naurettiin kamreerin ja Pileenin vaalipäivän seikkailuille. Ne kumminkaan eivät vielä olleet tähän loppuneet.

»Kamreerissa oli, nähkää, kun hän sai käsiinsä nimismiehen tärkeän laukun, päässyt vireille ajatus, että koska vierasten miesten todistamat ja laillisessa muodossa kirjoitetut vaaliliput *olivat olemassa*, niin tehtäisiin Pummille mitä suurinta vääryyttä, jos ei noita ääniä otettaisi varteen. Jos olisi nimismies ollut vaalissa saapuvilla, niin olisivat äänet tietysti ilman muistutusta tulleet hyväksytyiksi; kadottaisivatko ne nyt voimansa, sentähden, että ikävä, selittämätön sattumus oli estänyt nimismiestä olemasta vaalissa läsnä? Ei; Pummille olivat ne ennen vaalia annetut, sentähden olivat Rajakyläläisten 'absien' sijalle heidän vaalilippunsa osottamat äänet merkittävät. Tuollaisella 'järkevällä' tuumalla aikoi kamreeri saada poistetuksi seuraukset nimismiehen poissaolosta vaalihetkenä. Jokelan herra oli vakuutettu tuumansa oikeudesta, vaikka hänen kyllä täytyikin Pileenin muistutuksen johdosta myöntää, 'ettei se taitanut olla aivan laillista; mutta' — väitti kamreeri — 'oikea se on, se sinun täytyy tunnustaa, ja kun laki vie ilmeiseen vääryyteen, niin on oikeassa pysyttävä.' — Tätä kysymystä olivat kamreeri ja nimismies jauhaneet matkalla pappilaan, ja miten oli, kun kamreeri puolisen jälkeen esitti tuumansa pastori V:lle, säesti häntä nimismies ehtimiseen huudoilla: 'veli on oikeassa, aivan niin!' Pastorista asia ei kumminkaan ollut aivan niin. 'Veli kamreeri kyllä oli yhdeltä puolen aivan oikeassa, mutta...' On sanottu, että kun joku oikein lämpimästi puhuu sydämensä sisimmästä vakaumuksesta, niin on tällaisella puheella ihmeellinen voima. Kamreeri puolusti tuumaansa tuollaisella vakaumuksella; hänestä tuli oikea kaunopuhuja. Jos Rajakyläläisten äänet hyljättäisiin, niin olisihan hyvin mahdollista, että seurakunta saisi sielunpaimenen, jota ei sen enemmistö ollut tahtonut ja joka siis vääryydellä olisi virkansa saanut. Eikö tuollainen tieto ainiaan kalvaisi veli pastorin omaatuntoa? Tuohon tapaan hän puhui, kunnon kamreeri, itse siinä kokonaan unohtaen oman omantuntonsa ja mitä se tiesi virkata tavasta, jolla nuo Rajakylän äänet olivat kootut. 'Veljen kädessä on nyt laki ja evankeliumi', sanoi Liina mamselli Jokelan herran huudahtaneen, kun tämä illalla pappilasta lähtiessään jätti hyväiset pastorille.

»Tästä kaikesta emme tietäneet mitään, kun maanantai-iltana kokoonnuimme pappilaan kuulemaan vaalin tuloksia. Ja utelijaita oltiin, sen saatte uskoa. Tupaan oli kerääntynyt väkeä niin paljon kuin siihen mahtui. Kauan saatiin odottaa. Vasta kello 8:tta käydessä huudettiin oven suusta: 'nyt ne tulevat!' Ja sijaa tehtiin suurella vaivalla pastorille sekä maisterille, kamreerille, kapteenille ja nimismiehelle, jotka tulivat hänen seurassaan. Lukkari, joka oli istunut pöydän päässä ja nyt siitä siirtynyt, loi pikaisen silmäyksen maisteriin. Tämä huomasi sen ja nyykäytti päätään, omituinen ilkeä ilme kasvoissansa. Sitten otti pastori esiin vaaliluettelot, ja lausuttuaan muutamia sanoja puheen aluksi, ilmoitti hän, että eilisessä vaalissa pastori Pummi oli saanut ääniä 12-1/72 manttaalilta, pastori Maleen 8-6/6-4/7-7/7-2/7-9/8-1/8-8/5-1/6 Ja pastori Linsteen 67/72.

»Pöydällä paloi kaksi kynttilää pitkällä karrella; takassa leimusi kyllä valkea, mutta eihän sen valo päässyt leviämään. Tuvassa oli sentähden jotenkin pimeä, mutta kumminkin saatoin nähdä, miten pitkiksi maleenilaisten naamat venyivät. Toista sitä vastoin sanoivat kamreerin, kapteenin ja nimismiehen katseet. Kun Jokelan herra vilkasi lukkariin, joka siinä seisoi suu selällään, tiesi tuo silmäys: 'siinä näet, sen mokoma!'

»Kului ison aikaa, ennenkuin kukaan ehti hämmästyksestensä tointua. Parahiksi sai pastori pyytäneeksi muutamia kirkon kuudennusmiehistä seuraamaan häntä vaaliluettelon allekirjoittamista varten pääarakennukseen, kun kummastus puhkesi ilmi sanoihin, joista ei voinut eroittaa muuta kuin: 'miten se on mahdollista? Pummi kokonaista neljä manttaalia enemmän!' Haaran seksmannin oli ääni, mutta kyllä me siinä muutkin teimme saman kysymyksen. Neljä manttaalia! Emme, nähkää, tuosta Maleenin pitkistä murtoluvusta mitään ymmärtäneet. Ja tuota tulosta saadakseen olivat pastori ja maisteri laskien valvoneet suurimman osan yötä ja sitten istuneet koko päivän niin ahkerasti

luettelojensa ääressä, että tuskin olivat ehtineet päivällistä syödä. Kamreerin lämmin puhe oli tosin tehnyt hyvänsävyiseen pastoriin syvän vaikutuksen, mutta hänen selvä ymmärryksensä tuomitsi sen aivan vääräksi, jotta Rajakyläläisten äänet kyllä olisivat lopulta saaneet jäädä arvoonsa — jollei maisteria olisi ollut. Tämä oli, näetsen, omia aikojaan ottanut laskeakseen, mimmoiseksi tulos tulisi, jos Rajakyläläisten äänet hyljättäisiin, ja huomannut, että siinä tapauksessa Maleen 1/3 osalla manttaalia voitaisi. Mutta Maleen ei saanut voittoa: sen oli maisteri nyt itsekseen päättänyt. Ainakin tahtoi hän tehdä parastansa sitä estääkseen. Mikä tähän keikaukseen oli syynä, sen olisi hänen eilen kirkossa saamansa kirje osannut selittää. Maisteri oli vielä kummakseen huomannut, että jos kamreeri olisi ollut äänestämässä, niin olisi Pummi voittanut, — tosin hyvin pienellä murtoluvulla, mutta voittanut sittenkin; eikä siinä tapauksessa olisi tarvittu Rajakyläläisten ääniin turvautua. Mutta niinkuin asiat nyt olivat, ei ollut muuta neuvoa kuin ottaa täydestä nuo äänet. Sentähden otti maisteri asian uudelleen puheeksi, kun pastori aamulla istuutui työtä jatkamaan. Ja miten siinä keskusteltiin, tuumittiin ja aprikointiin, niin sai kuin saikin maisteri vihdoin pastorin puolellensa, ja Rajakylän 'absien' sijalle pantiin talonomistajien äänet — Pummin hyväksi.

»Niin se päättyi vaalimme, ja Pummin me olisimme tänne papiksemme saaneet, jollei olisi ollut toisin sallittu. Jo ennenkuin pappilan tuvassa erosimme, kuulin lukkarin sanovan, ettei asia tähän jäisi, että valitus vaalista olisi tehtävä. Ja kun vielä samana iltana tuli selville, millä tavalla Pummi oli voittanut, niin ottivat Maleenin puoltajat kohta alusta aikain valmisteita tehdäkseen — uutta vaalia varten. Tuota en pannut kovinkaan kummaksi, mutta sitä enemmän ihmetyksen syytä antoi meille kaikille maisterin käytös. Hän, joka vaalipäivään asti oli ollut Maleenin innokkaimpia puoltajia, oli nyt äkkiarvaamatta kääntynyt Pummin hartaimmaksi ihailijaksi. Hänestä sai nyt lukkari pahimman vastustajan.

»Silloin se tapahtui valitusten kulkiessa tavallista tietään tuo ihmeellinen tapaus, joka syyti syrjään Pummin ja Maleenin ja toi esille kolmannen vaalipapin — Linsteenin.»

* * * * *

»Oli myrskyinen, sysimusta syysyö. Mäkelän kestikievaritalon vierashuoneessa kuleksi edestakaisin vanhanpuoleinen herra. Pöydällä paloi pahanpäiväinen talikynttilä, joka himmeästi valaisi yksinkertaista kamaria. Jo kellon seitsemältä käydessä oli vieras kievariin saapunut; tuota päätä oli hän aikonut jatkaa matkaansa, mutta rankkasade, joka samassa alkoi eikä näyttänyt aikovan niin aivan pian heretä, oli pakottanut häntä yöpymään.

»Toinen olisi vieraan sijassa ehkä mennyt isäntäväen tupaan jutteluilla aikaa kuluttamaan. Vieras ei sitä tehnyt. Hän ei lähtenyt kamaristansa. Hän oli keitättänyt vettä, ottanut esiin eväslaukustansa rommipullon ja hakenut ajanviettoa totilasista. Sillä välin oli hän tehnyt, mitä hänenä toinenkin olisi tehnyt: selaillut päiväkirjaa ja sitten tarkastanut kievarin kirjastoa, joka sijaitsi pienessä nurkkakaapissa ja jossa oli, paitsi Raamattua ja virsikirjaa, Vegeliuksen postilla, Sionin virret, Huutavan ääni korvessa, Sana syntisille, Hunajan pisarat, Saatanan vimma kristityssä maailmassa, eräs Paavo Ruotsalaisen kirjoittama pieni lehtinen, pari hengellistä laulua, almanakka ja markkonitaksa. Ylönkatseellisesti oli vieras lopulta kääntänyt selkänsä noihin kirjoihin ja mumissut: 'Kelpaisi tuskin Pileenin Liisalle.'

»Arvaatte varmaan, että Mäkelän vieras on joku vanhoista tuttavistamme. Niin, tuossa sisämaan kaukaisessa, yksinäisessä kestikievaritalossa tapaamme nyt Jokelan kamreerin — mimmoisessa mielentilassa, sen kyllä käsitätte, kun sanon, että hän on matkalla Turkuun maisterin takia.

»Muistaakseni olen jo maininnut seurakunnan kauan ja melkein pä yksimielisesti toivoneen pääsevänsä eroon maisterista; mutta toivomuksia etemmäksi ei asia varmaankaan olisi mennyt, ellei lauantai-iltojen vartonaisessa peliseurassa sama toivomus olisi päässyt vireille ja ellei tämän toivomuksen toteuttamiseksi olisi ruvettu tarmokkaasti toimimaan. Seura oli, nähkää, lopulta päässyt heittämään, kuten on tapana sanoa, silmäyksen maisterin kortteihin; se oli tavannut maisterin valheesta ja petoksesta. Joitakuuta viikkoja edellämainitun vaalipäivän jälkeen olivat kamreeri, kapteeni ja nimismies samassa postissa saaneet virallisen ilmoituksen siitä, että laina, jonka maisteri heidän yhteisellä takuullaan oli saanut, oli maksettavaksi sanottu. Tuota kummastelivat ystävät suuresti, ensin kukin yksikseen, sitten kokoontuneina kaikki yhdessä.

»Lainahan oli vasta äskettäin annettu; mitä merkitsi tuo pikainen irtisanominen? 'Saadaanpa nähdä, että maisteri on meitä petkuttanut', arveli kapteeni; 'luottamukseni häneen on jo kauan horjunut.' — 'Maisteri on kovalle pantava', ehdotti Pileen. Ja kovalle maisteri pantiin. Kamreeri lähetti pappilaan sanan, ja nuori pappi saapui Jokelaan, aavistamatta muuta kuin että siellä oli jotakin hauskaa tarjolla. Kauheasti hämmästyi hän, kun sai tietää, mistä oli kysymys. Että laina oli irti sanottu, sen hän kyllä tiesi, hän oli siitä saanut ilmoituksen; mutta että sama ilmoitus olisi nyt jo takausmiehille lähetetty, ei hän ollut osannut aavistaa. Hän koetti kiemuroimalla päästä 'setien aivan aiheettomasta epäluulosta.' Hän oli kekseliäs ja olisi kentiesi onnistunut sokaisemaan kamreerin silmät, väittämällä että irtisanominenhan vain oli — muodon vuoksi, hänellä kun oli samaan kassaan maksettavana toinen

ylivuotinen laina, joka kumminkin parin viikon kuluttua tulisi suoritetuksi.

»Mutta nimismiestä ei tämä selitys tyydyttänyt. Hänellä oli kysymyksiä, joihin todenmukaisilta näyttäviä vastauksia ei niinkään helposti tuulesta temmattu. Maisterin selitykset ja selvitykset kävivät yhä arveluttavammiksi, ja viimein, kun hän huomasi auttamattomasti takertuvansa kiinni nimismiehen virittämiin pauloihin, muutti hän äkkiarvaamatta menetystapaa ja teki tunnustuksen — edeltäpäin arvatenkin aprikoidun sitä tapausta varten, että tunnustusta tarvittaisiin. Hänellä oli, kertoi hän, samaan kassaan, josta hän setien takuulla oli saanut viime lainansa, maksettavana eräs ennen saamansa laina — se, josta hän jo oli puhunut. Sitä varten oli hän puuhannut uutta lainaa, jota hän ei ollut onnistunut saamaan, hänellä kun ei ollut päteviä takausmiehiä. Hän oli koettanut hankkia semmoisia, ja hänellä oli ollut niitä jo luvissakin, mutta viime tingassa olivat he peruuttaneet lupauksensa. Varsinkin oli maisteri suutuksissaan yhdelle näistä sanansasyöjistä — pastori Maleenille, tämä kun oli esiintynyt 'konnamaisena roistona.' — 'Ajatelkaa, arvoisat sedät', huudahti maisteri, kun näin pitkälle oli tunnustuksessaan ehtinyt, 'ajatelkaa, että tämä Maleeni samana päivänä, jona hän vaalisaarnansa piti, sanalla ja kädenlyönnillä lupasi ruveta takausmieheksi, jos minä ottaisin toimiakseni, että hän tulisi valituksi; ajatelkaa, että minä kaikessa hiljaisuudessa koetin tehdä parastani hänen eduksensa, vaikka tiesin teidän mielipiteenne — suokaa, rakkaat sedät, se minulle anteeksi, sillä minä olin silloin vielä vakuutettu hänen kunnollisuudesta; ajatelkaa, että kahdeksan päivää ennen saan häneltä kirjeen, jossa hän pyytämällä pyytää minua tekemään mitä ikinä voin, hänen hyväksensä ja — edellyttäen tietysti että tuon teen — uudistaa takauslupauksensa: ajatelkaa sitten, että hän vaalipäivänä toimittaa käteeni kirjeen, jossa hän vapauttaa minut kaikista toimista hänen eduksensa ja sanoo alistuvansa kokonaan Kaikkivaltiaan tahtoon, hän kun ei voikaan täyttää lupaustansa takaukseen nähden, niin mielellään kuin hän tahtoisikin — kotirauhan pysyttämisen takia muka, rouva pastorska kun on sanonut: ei mitään takausta! Ja tämän kirjeen saan minä kirkossa juuri kun vaalitoimitus on loppunut! Te kyllä ymmärrätte hänen ilkeitä juoniansa. Hän ei ole syönyt sanaansa, kirjoittaa hän; hän on peruuttanut lupauksensa *ennen* vaalia. Jos minä olen nähnyt vaivaa hänen tähtensä, niin olen muka vain tehnyt, mitä kukin ihminen on velkapää tekemään lähimäisellensä, eikä hän ole muuta tarkoittanutkaan, ei ensinkään, että minä sanankuulioilleni häntä ylistäisin enemmän kuin hän ansaitsee, j.n.e. samaan tyyliin. Ja tämän kaiken ilmoittaa hän minulle — avaa silmäni näkemään paimeneksi puetun suden, — kun en enää voi tehdä tekemättömiksi toimiani, jotka yhdessä lukkarin toimien kanssa ovat antaa hänelle voiton! Mutta niin hullusti ei toki käynyt; minulla oli vielä huostassani valtti, ja se pelin ratkaisi. Minä houkuttelin pastori V:n ottamaan Rajakyläläisten valtakirjat Pummin hyväksi. Vaalin tuloksesta sitten kirjoitin Maleenille ja ilmoitin, kuinka lähellä voittoansa hän oli ollut, samalla mainiten, että olin hänen kirjeensä johdosta viime nipukassa pelastanut hänen — kotirauhansa. Hauska olisi tietää, kiittääkö hän vielä konnamaisia juoniansa.'

»Ällistyneinä olivat sedät kuunnelleet näitä odottamattomia 'tunnustuksia', jotka tietysti eivät tarkoittaneet muuta kuin kääntää heidän vihaansa jo ennen vihattua Maleenia kohtaan. Maleenihan oli syypää siihen, ettei maisteri ollut saanut sitä uutta lainaa, jolla vanha olisi tullut maksetuksi — jossa tapauksessa rahalaitoksen tuittupäinen johtokunta tietysti ei olisi sanonut irti sitä lainaa, jota sedät olivat taanneet. Asia oli maisterin mielestä päivän selvä, ja luullen nyt saaneensa kortit sekoitetuksi, vetosi hän setiensä sääliin, 'hänen tulevaisuutensa kun Maleenin kunnottoman käytöksen takia oli kerrassaan häviöön menemäisillään.'

»Näin pitkälle ehdittyään, asettausi maisteri setiensä edessä syyttömästi kärsivän osaa näytellen odottamaan lohdutuksen, kentiesi avuntarjouksenkin sanaa, kun Jokelan herra äkkiarvaamatta ryntäsi hänen luokseen, tarttui mitään sanomatta häntä niskasta kiinni, käänsi hänen kasvonsa ovelle päin ja antoi hänelle jalallansa sutkauksen, joka sai tuon viattoman nuoren miehen lentämään suin päin ulos kamarista etehiseen.

»Kamreeri oli kuohuksissa. Maisterin tavaton itsekkäisyys, petokset ja konnantyöt olivat saaneet hänet raivoon. Hän ei kuullut Pileenin järkevää muistutusta: 'maisteri sai passin; me saamme maksaa kulungit.' Mutta kun kapteeni ehdotti, että maisteri mitä pikemmin olisi toimitettava pois koko seurakunnasta, niin yhtyi kamreeri kiihkoisesti siihen.

»Ja vielä samana iltana kirjoitti hän asiasta hyvänsävyiselle arkkipiispalle yksityisen kirjeen. Se oli kumminkin laadittu siihen tapaan, että Pileen, kun jälestäpäin sai lukea konseptin, arveli kirjeen tuottavan kirjoittajallensa kanteen. Kiukussansa ei kamreeri, näet, ollut malttanut olla antamatta ankaria letkauksia piispalle ja tuomiokapitulille sen johdosta, että nämä suvaitsivat papinvirassa pitää semmoisia miehiä kuin maisteria ja Maleenia. Mitään kannetta ei kuitenkaan kuulunut, mutta ei myöskään mitään vastausta kirjeeseen, ja sitä piti kamreeri suurimpana loukkauksena. Ankarin kanne olisi ollut parempi kuin tällainen ylönkatse, joka — niin luuli hän — vielä lisäksi oli omiansa alentamaan hänen yhteiskunnallista arvoaan, kaikkien tietoon kun oli tullut, että ja mitä hän arkkipiispalle oli kirjoittanut. Mutta tälle kannalle asia ei saanut jäädä — vielä vähemmin nyt kuin ennen.

»Pari kuukautta turhaan odotettuaan, että tuomiokapituli johonkin toimeen ryhtyisi, päätti Jokelan

herra itse käydä asiaan kiinni. Hän piti kokouksen, jossa hän ehdotti, että pyydetäisiin maisterin siirtämistä pois seurakunnasta. Ja kun tätä ehdotusta vastaan ei kohonnut ainoatakaan ääntä, asetti hän isäntien allekirjoitettavaksi laatimansa pyyntökirjan, jossa maisteri sai kuulla kunniansa ja jonka nimismies oli tarkastanut, jottei siihen pääsisi pujahtamaan mitään 'kanteenalaista.' Ja tämän pyyntökirjan lupasi kamreeri itse omassa persoonassaan viedä Turkuun, hänellä kun oli muka sinne hiukan muutakin asiaa — mitä, ei hän ilmoittanut, mutta minä tiedän, että hän oli itsessään kovin pahoillaan tuosta edellämainitusta kirjeestänsä, ja että hän luuli saavansa suusanallisilla selityksillä sen vaikutuksen lievennetyksi.

»Ja tällä matkalla on nyt kamreeri, kun hänet tapaamme Mäkelän kestikievarissa. On, kuten jo sanoin, sysimusta myrskyinen yö. Tuulen vinkunalta ja sateelta, joka pieksää kamarin pientä akkunaa, mutta parhaasta päästä kapinassa olevalta mieleltänsä kamreeri ei saa lepoa. On siinä sitten vielä jotakin muuta, joka häntä häiritsee. Hän kuulee silloin tällöin viereisestä huoneesta, joka sijaitsee hänen kamarinsa ja tuvan välillä, milloin liikutuksia ja huokauksia, milloin hiljaista puhetta — niin hiljaista, ettei hän sanoja eroita. Kolkkaus, joka häntä ympäröi, on ikäänkuin takalistona hänen omalle mielentilalleen.

»Kumea ääni kuuluu. Tuvan seinäkello löi 12. Yö on siis vasta puolessa. Kamreeria ramasee. Hän heittää silmäyksen vuoteelle; hän nostaa sen peitteen. Kuinka likaista! Ja sitten huomaa hän siinä kuokkavieraita, jotka näyttävät levottomasti odottavan häntä. Tämä tekee kerrassaan lopun hänen kärsivällisyydestään. Hän on jo ryntäämisillään ulos isäntäväen kimppuun, kun hän kuulee rattaiden kolinaa pihalta. Matkustajiako tulee? Sepä olisi hauskaa. Viereisessä huoneessa puhutaan korkeammalla äänellä. 'Vaari, hän tulee; hän tuli nyt juuri!' kuulee kamreeri lapsen äänen sanovan, ja sitten kuulee hän vastauksen: 'Jumalan kiitos!'

»Koko talonväki on liikkeellä. Kuljetaan etehisessä. Joku sanoo: 'Emme uskoneet teidän tässä ilmassa tulevan; odotimme teitä huomenna.' Vastasiko siihen tuo vastatullut, ei kamreeri saanut tietää. Äänet katosivat tupaan.

»Mitä tämä tiesi? Kamreerin uteliaisuus oli herännyt ja kääntänyt hänen ajatuksensa pois hänen omasta asemastaan. Hän ei tarvinnut montakaan minuuttia odottaa, ennenkuin sai vastauksen. Se tuli viereisestä huoneesta.

»'Olette kutsuttaneet minua luoksenne; miten on laitanne?' kuuli hän syvän äänen kysyvän. Hän asettausi tuon äsken niin suurella ylönkatseella kohdellun kirjakaapin viereen paremmin kuullakseen.

»'Huonosti, herra pastori', vastasi heikko ääni; 'kyllä nyt taitaa lähtö tulla!'

»'Ah, sairas ja pappi!' sanoi kamreeri itselleen ivallisesti hymyten. 'Jokin taikauskoinen narri, joka turvaa niin sanottuun sielunpaimeneen, saadaksensa passin suoraa päätä taivaaseen. Sitä todella ei maksa vaivaa kuulla.' Ja kamreeri vetäysi kirjakaapin tyköä, niisti kynttilää ja istuutui pöydän viereen.

»Mutta sinnekin kuuli hän, kuuli sanan, joka teki häneen omituisen, selittämättömän vaikutuksen.

»'Mihin?' kysyi tuo syvä ääni; 'mihin tulee lähtö?'

»Kamreeri heritti korviaan itse sitä tietämättä.

»Kului pitkä, äänetön minuutti. Kysyjä odotti kaiketi vastausta. Kun ei semmoista kuulunut, uudisti hän kysymyksensä.

»Kamreeri oli sillä välin noussut ja taaskin lähestynyt kirjakaappia. Mitä varten? Hän varmaan ei tullut sitä ajatelleeksi. Hän kuuli syvän huokauksen, hän kuuli sairaan sanovan sanoja, joista hän ei selvää saanut.

»Silloin rupesi pappi puhumaan. 'Olette lähdessä', sanoi hän, 'ettekä tiedä mihin. Eikö se ole järjetöntä? Matka, joka on edessänne, on kumminkin kaikista tähän saakka tehdyistä matkoistanne tärkein; siltä ei ole mitään palajamisen mahdollisuutta. Te pelkääte kumminkin tätä lähtöä. Te kauhistutte sitä. Pelkonne on luonnollinen. Luonnollinen ihminen pelkää kuolemaa; hän ei näe siinä muuta kuin hävitystä. Kristitty ihminen ei sitä pelkää; hän näkee siinä oven, joka avaa hänelle taivaan. Hän *tietää*, mihin hän lähtee, kun kuolema sanoo: tule! Hän *tietää* sen silloinkin, kun pimeys ympäröi häntä, kun saatana koettaa kääntää hänen silmänsä pois Kristuksesta, syyttää hänen eteensä hänen pahat tekonsa ja syntinsä ja huutaa: muistatko näitä? Hän tietää sen, sillä hän *uskoo* Herraansa. Tärkeätä on, rakas ystävä, että tässä valossa tutkitte sielunne tilaa. Uskotteko Kristukseen vai onko Hän teidän hengellenne vieras? Onko hän Vapahtaja, josta olette kuulleet puhuttavan, mutta jonka tuttavuutta ette ole tehneet? Menkää itseenne; asettakaa sydämenne, sielunne, eletty elämänne, koko ihmisenne taivaallisen isän eteen; kuulkaa: *isän!* Menkää, niinkuin lapsena menitte maallisen isänne luo; menkää täydellisellä luottamuksella! Tunnustakaa tälle taivaalliselle isällä *kaikki* syntinne

vilpittömästi, koettamatta mitään salata. Huutakaa hänelle: Tässä olen, Herra, armahda minua, tuhlaajapoikaa, armahda minua isänimesi tähden; pelasta minua minun omasta itsestäni, luo minuun uusi sydän, tee minusta uusi ihminen, anna anteeksi kaikki ajatukset, sanat ja työt, joilla olen sinua pahoittanut, sinun mieltäsi rikkonut! Lähtöni lähestyy; jokunen hetki, ja minä olen astuva sinun tuomiosi eteen. Ota vastaan katuva, onneton, synnissä pitkän elinaikansa viettänyt lapsesi! Yhdennellätoista tunnilla tulen Sinun luoksesi. Sinä olet käskenyt minun tulla. Sinun Poikasi on käskenyt minun tulla. Herra, minä tulen; Herra, tässä olen, armahda minua Jeesuksen tähden!'

»Tähän tapaan puhui pappi. Saamalla sairaan mielen kääntymään uskossa Kristuksen puoleen, koetti sielunpaimen valmistaa häntä matkaan. Että hän siinä puhui toisellekin sairaalle, puhui miehelle, joka ei ollut välittänyt Jumalasta eikä sielunsa autuudesta mitään, miehelle, joka oli pitänyt kaikkea tällaista puhetta taikauskon keksimänä hullutuksena, sitä ei pappi tietänyt aavistaa.

»Hän puhui sydämensä syvimmästä vakaumuksesta, puhui ainoastaan hänelle, jonka vuoteen vieressä hän istui; mutta tuo toinen sairas — hän omisti puheen, ikäänkuin olisi se ollut yksin hänelle puhuttu. Niin, siinä oli perinpohjainen muutos tapahtumaisillaan kamreerissa. Mitään tällaista ei hän ollut kuullut. Eikö? Oli kyllä; mutta Jumala ja hänen rakkautensa, Kristus ja hänen rakkautensa olivat jääneet ulkopuolelle hänen sydäntänsä. Nyt oli hänen hetkensä tullut. Kristus tahtoi astua sisään hänen sydämeensä ja pitää ehtoollista hänen kanssaan.

»Hän ei ymmärtänyt omaa itseänsä. Koko hänen olemuksensa oli siinä, mitä hän kuuli. Ja kun pappi vihdoinkin kysyi, tahtoiko sairas tulla osalliseksi Vapahtajasta, hänen ruumiistansa ja verestänsä, niin sykähti tuon toisen sairaan sydän, ja sanaton huokaus yhtyi kuolevan hiljaiseen, tuskin kuultavaan vastaukseen: 'tahdon!' Kamreeri oli pitkän elämänsä kestäessä tiesi kuinka monta kertaa ollut ehtoollisvieraana Herran pöydässä; ehtoollinen, jossa hän nyt oli syrjäisenä saapuvilla, oli kumminkin hänen ensimmäinen todellinen ehtoollisensa. Hetkeä tähän verrattavaa ei ollut olemassa toista koko hänen elämässään. Rukouksetkin, jotka pappi luki ja joiden sanat tuntuivat tutuilta — kuinka toisellaisilta ne nyt kuuluivat!

»Toimitus viereisessä huoneessa oli päättynyt. Sitä seurasi syvä hiljaisuus. Ulkona oli sade tauonnut ja myrsky asettunut. Kamreeri havahti kuin pitkällisestä unesta. Hän oli nojannut päätään kirjakaappia vastaan. Kynttilä oli palanut tavattoman pitkälle karrelle. Hän katseli ympärilleen. Oliko hän nukkunut?

»Kumea ääni kuului. Kello löi 2. Oliko kaksi tuntia kulunut sen viimeisestä lyönnistä? Milloin oli kello lyönyt 1? Kamreeri ei ollut sitä kuullut; hän oli siis todella nukkunut, nähnyt unta, mutta kuinka kummallista...

»Ei; hän ei ollut nukkunut. Nyt puhuttiin taas viereisessä huoneessa. Siellä oli useita ihmisiä. Ne kuiskasivat hiljaa toisilleen. Kamreeri ei voinut eroittaa ainoatakaan sanaa. Mitähän siellä nyt tapahtuu? Hän teki tuon kysymyksen itselleen ja hän sai vastauksen.

»Hän kuuli tuon syvän äänen sanovan: 'Nyt eriaa hänen sielunsa. Herra, ota se vastaan! Se on turvautunut sinun armoosi Jeesuksessa Kristuksessa.'

»Sitte kuuli kamreeri tuon samaisen äänen alottavan virttä: 'Ma nukun haavoin Kristuksen.' Siihen yhtyi vanha tärisävä ääni, sitten muutamia muita ääniä. Se soi niin tavattoman juhlalliselta, tuo veisuu. Siinä teki vanha ihminen loppua, ja hänen puolestansa vakuuttivat eloon jäävät: 'Täältä' lähdén iloss', rauhassa; ehk' kuolen, elän Sinussa.' Kamreerin silmät tulivat kosteiksi. Ja kun sitten virren lopulla kaunis, korkea lapsen ääni ylinnä kuului, murtautui salpa, ja kuuma kyynelvirta tulvaili lähteestä, joka vuosikymmeniä oli kuivillaan ollut.

»'... Siis korjaa, Herra, sieluisen!'

»Siihen se loppui tuo voimakas virsi. Se oli vallannut kamreerin koko olennon. Ja kun sitten seurasi syvä hiljaisuus, tuntui hänestä kuin olisi näkymättömiä henkiä liikkunut hänen ympärillään.

»Kului useita minuutteja. Vihdoinkin kuului taaskin kuolinhuoneesta ääniä. Pastori ilmaisi haluavansa lähteä kotimatalle.

»Jokapäiväisyyteen oli siis palattu.

»Kamreeri heräsi haaveiluistaan, heräsi vastenmielisesti. Mitä viereisessä huoneessa oli tapahtunut, oli häneen tehnyt vaikutuksen, joka ainaiseksi oli painautunut hänen sieluunsa, painautunut sitä syvemmälle, kun hän ei ollut mitään nähnyt.

»Pyydettiin ettei pastori toki näin yön selässä lähtisi. Eihän enää ollut pitkää aikaa aamuun; hän tarvitsisi lepoa; tuvassa hänelle valmistettaisiin vuode, sillä, ikävä kyllä, vieraskamarin ainoassa sängyssä makasi matkustavainen.

»Kamreeri oli tuskin saanut selville, mistä nyt oli kysymys, kun hän ryntäsi ulos ja äkkiarvaamatta seisoi kuolinhuoneen kynnyksellä, siinä ilmaisten kuulleensa, mitä oli puhuttu, ja tarjoten kamarinsa pastorille.

»Siten tapasivat he toinen toisensa ensikerran eläissään — pastori Linsteen ja Jokelan kamreeri.

»Ihmeelliset ovat Herran tiet. Hän se oli heidät näin odottamattomasti yhteen ohjannut; Hän se oli avannut kamreerin sydämen, valmistanut sitä evankeliumille. Kuinka lieeneekään kiivasluontoinen herra hämmästynyt, kun hän sai tietää, että hän sittenkin oli kuunnellut Linsteenin saarnaa, jota kuulemaan ei ollut hänen mielestään maksanut vaivaa kirkkoon mennä, kun pastori siellä vaalisaaarnaansa piti.

»Ei sinä yönä Mäkelän kestikievarin vierashuoneessa nukuttu! Väliseinän takaa oli kamreeri kuullut herätyksen ja kehoituksen sanoja; — seinä, joka eilisiltaan saakka oli ollut hänen ja hänen Jumalansa välillä, oli nyt poistunut, ja katuvaista sydäimestä lähti huuto: 'mitä pitää minun tekemän, että minä autuaaksi tulisin?'

»En osaa kertoa, mitä tuossa pienessä, matalassa kamarissa näinä aamuyön tunteina puhuttiin. Tiedän vaan sen, että tuo syksyinen yö oli kamreerin uudestasyntymisen yö, että hän aamun tullessa seurasi pastoria pappilaan, ja että hän, kun hän seuraavana päivänä sieltä lähti, 'meni iloiten tietänsä myöten', kuten muinoin Aitiopian kuningattaren kamaripalvelia Filippuksesta erottuansa.

»Kamreeri jatkoi matkaansa Turkuun, ja siellä sai hän kuulla, että Pileeni oli ollut arvelussansa oikeassa haasteeseen nähden. Tuomiokapituli oli todella aikonut panna vireille haasteen, mutta sitten esimiehen neuvosta päättänyt olla kirjeessä lausutuista solvauksista mitään välittämättä. Me muistamme, että kamreeri oli jotakin tällaista aavistanut ja että se oli kovasti suututtanut häntä. Nyt oli hän siitä hyvillään, ja vanha kunnon Melartin, arkkikiispa, jonka luona kamreeri useita kertoja kävi, oli myöskin hyvillensä siitä, ettei haastetta oltu tehty.

»Jonkunmoisella uteliaisuudella odottivat varsinkin nimismies ja kapteeni kamreerin kotiintuloa. Edellinen oli usein sanonut pelkäävänsä, että Jokelan herra, kiivasluontoinen kun oli, pilaisi koko asian. Sitä suurempi oli sentähden hänen hämmästyksensä — hänen, kapteenin ja meidän kaikkien — kun kamreeri palasi mieleltään ja sielultaan aivan muuttuneena. Tämä nyt antoi aiheita puheisiin, sen saatte uskoa. 'Kamreeri on tullut herätykseen; hänestä on tullut kerettiläinen!' Suusta suuhun kulki ihmeen nopeasti tuo sanoma. 'Ystävät' olivat kuin puusta pudonneet; mutta heihin se kamreerin 'Turunmatkan viisaus' ei ottanut pystyäkseen. Lauantain peliseuroista tuli tietysti loppu, eikä kortteja enää pyhäamuina nähty, kuten ennen, kamreerin pöydällä. Sen sijaan nähtiin tuolla samaisella pöydällä Uusi Testamentti. Se oli todella jotakin uutta.

»Jokelan vanha herra oli kadonnut; hän, jota me kamreeriksi sanoimme, ei enää ollut tuo vanha entinen. Hänen luonteensa kiivaus kyllä vieläkin tuli näkyviin, mutta ennenkuin se ehti saada hänestä voiton, oli hän kukistanut sen. Ettei se taistelutta tapahtunut, sen huomasi selvään. Kun näin kamreerin tuollaisissa tilaisuuksissa innostuvan ja kiihtyvän, mutta siinä samassa äkkiä vaikenevan ja väliin kiireisesti lähtevän ulos huoneesta, muistui mieleeni Herran sanat Nikoteemukselle: 'Tuuli puhalttaa, kussa hän tahtoo, ja sinä kuulet hänen humunsa ja et tiedä, kusta hän tulee taikka kuhunka hän menee: niin on jokainen, kuin hengestä syntynyt on.' Jos olisi joku, joka tiesi, mimmoisena kamreeri lähti Turkuun, sanonut meille, mimmoisena hän siltä matkaltaan palaisi, niin kyllä olisi semmoiselle puheelle naurettu. Vanha kamreeri Paavo Ruotsalaisen miehiä! Kukapa olisi mitään sellaista osannut ajatellakaan? Vähimmän kaikista ainakin kamreeri itse.

»Tuo ihme oli kumminkin tapahtunut, ja meistä — ainakin minusta — tuntui, että jotakin uutta oli tullut seurakuntaan. Mutta jos olisi joku kysynyt: 'mitä uutta?' en olisi osannut sitä selittää.

»Sillä välin menivät ulkonaiset asiat tavallista menoaan. Vaalivalituksen johdosta vaihdettiin kirjoituksia ja tehtiin selityksiä. Seurakuntaa kuulusteltiin, vaalipappeja ja vaalipitäjää. Näissä kuulusteluissa ja selityksissä tuli nyt kamreerin toimesta ilmi paljo sellaista, joka oli omiansa pilaamaan sitä asiaa, jota 'ystävät' ennen olivat ajaneet. Että Pileeni ja kapteeni siitä kovin närkästyivät, sen kyllä ymmärrätte. Siinä kesken kaikkea siirrettiin maisteri yhtäkkiä kauas pois meidän seutuville. 'Sen hyvän sai toki Jokelan herra toimeen kirotulla Turunmatkallaan', sanoi tämän johdosta nimismies, ja samaa mieltä oli maisteri itse, joka kumminkin näytti olevan uuteen määräykseensä tyytyväinen — 'jos sillä ei vain ole muita seurauksia.' Maisterilla oli syytä tuollaisiin aprikoimisiin, sillä uuden määräyksensä ohessa oli hän — vaikka hän meiltä sen salasi — saanut kutsun tulla Turkuun arkkikiispa Melartinin puheille. Hän lähti matkaansa, emmekä sen jälkeen ole hänestä mitään kuulleet. Hän olisi kyllä piankin unohdukseen joutunut, ell'ei kauan olisi puhuttu kepposesta, jonka hän tuona vaalipäivän edellisellä iltana oli tehnyt Pileenille. Sillä, nähkää, maisteri se todellakin oli, joka silloin anasti nimismiehen laukun ja kätki sen ynnä siinä olevat tärkeät paperit Jokelan veräjän suuhun hankeen — jotteivät Rajakyläläisten äänet joutuisi Pummin hyväksi. Maisteri oli kerran 'eräässä iloisessa tilaisuudessa'

tullut tuon ilmaisseeksi kertoessaan mitä kaikkia hän oli 'kiittämättömän Maleeni lurjuksen' hyväksi tehnyt; olipa hän vielä ilmaissut senkin, että hän vaalipäivän aamulla asiansa menestymisen varalle oli ehdottanut lyijykyniä vaalitulaisuudessa käytettäväksi — voidaksensa tarpeen vaatiessa mukavammin muuttaa ääniä sekä omassa että pastori V——n vaaliluettelossa. Neljättä vuotta kesti vaaliriitamme, johon kamreeri yhä edelleen otti osaa, mutta toisella tavalla kuin ennen. Linsteeni oli nyt hänen miehensä, sen ymmärtää. Mutta jotta Linsteeni voisi tulla kysymykseen, oli uusi vaali aikaan saatava. Oli omituista kuulla kamreerin puhuvan tuon ennen niin ylönkatsotun vaalipapin puolesta. Ei hän siinä säästänyt itseään. 'Minä halusin syntitoveria, hauskaa syntitoveria', sanoi hän eräässäkin tilaisuudessa, jossa oli koolla suuri joukko isäntiä; 'että me tarvitsimme pappia oli ajatus, joka ei silloin juolahtanut mieleenikään. Nyt — onko kummaa että soisin saavani sielunpaimeneksi hänen, joka Jumalan kädessä oli välikappale kääntymiseeni synnin tieltä.'

»Nämä tällaiset puheet ja tunnustukset vaikuttivat hyvin moneen — nimismieheen, kapteeniin ja lukkariin ne vain eivät pystyneet. Lukkari oli riidan kestäessä päässyt mahtiin, niin luuli hän ainakin itse, ja kyllä oli siinä perää, että häntä 'kanaparvi seurasi', kuten Pileenillä oli tapana sanoa. Varsinkin yltyi lukkari mahtavaksi, kun vihdoin viimein pitkällinen riita tuli lopulliseen päätökseen ja 'hänen meininkinsä oli saanut voiton', asia kun lykättiin uuteen vaaliin.

»Oli omituista nähdä kamreeria, kun tieto tuli siitä, että edellinen vaali oli mitättömäksi julistettu. Arvaa sen, kuinka hän olisi riehunut, jollei tuota suuren suurta muutosta olisi hänessä tapahtunut. Nyt kirkastuivat hänen kasvonsa, ja ikäänkuin olisi hän ollut varmana siitä, miten asia toisessa vaalissa tulisi päättymään, huudahti hän: 'Kiitos Jumalan!' Mihinkään vaalipuuhiihin hän ei osaa ottanut, mutta mielipiteitään hän ei myöskään salannut. Toisin oli nimismiehen ja lukkarin laita. 'Uudestaan he alkavat vanhaa rallia', sanoi Sutelan isäntä, joka ei enää ollut äänivaltainen. Niin kyllä — uudestaan! Ja kovaa siinä pantiin kovaa vastaan. Intohimoja kiihotettiin, ja — niin sitä mentiin kirkkoon sielunpaimenta valitsemaan! En huoli kertoa, mitä vehkeitä siinä oli pidetty ja miten Maleenin ja Pummin puoltajat yksissä mielin olivat parjanneet Linsteeniä — hänen vuoronsa oli, nähkää, nyt tullut — samassa kun he ylistivät oman puolueensa ehdokasta ja koettivat mustata toisen.

»Vaalipäivä tuli. Kirkko oli reunojaan myöten täynnä ihmisiä. Uusi maisterimme, nuori herttainen mies, jota kumpikin puolue kaiken mokomin oli koettanut pauloihinsa kietoa, piti pontevan saarnan, ja vielä pontevamman puheen piti vaalitoimitusta alkaessaan uusi vaalipitäjä. Tällä kertaa oli Pileeni saapuvilla — laukkuinensa. Tarvitsi vain luoda silmänsä häneen, lukkariin ja kapteeniin, huomataksensa, millä mielellä he vaaliin osaa ottivat.

»Nyt se alkoi. Rajakylä n:o 1. Liisa Matintytär Tuohikoski huudettiin. Eukko oli itse saapuvilla, ja Linsteeniä hän äänesti. Rajakylä n:o 2, n:o 3 — Linsteeniä hekin äänestivät. Tuli sitten n:o 4, n:o 5 j.n.e. Verkalleen astui nimismies esiin, kädessään valtakirjoja Pummin hyväksi. Heinämäkeläisten äänet menivät jakoon jotenkin tasan Pummin ja Maleenin välillä. Koikkalaiset huusivat kaikki Linsteeniä. Viimalaisista oli Haaran isäntä ainoa, joka Maleenia äänesti; muut kaikki menivät Linsteenin puolelle, vaikka vielä aamulla olivat lukkarin luona kirkkoryyppyjä ottaessaan luvanneet pysyä entisissä äänissänsä. Kun vielä Kirkonkyläkin — lukkaria ja muutamia muita lukuunottamatta — kallistui Linsteenin puolelle ja samaten suurimmaksi osaksi Koski-, Metsä- ja Ylikyläläiset, niin on selvää, että Linsteeni oli saanut suuren enemmistön äänet. 'Miten on se mahdollista?' oli Haaran isännällä kyllä syytä nytkin kysyä, hänelle kun — kuten lukkarille — hyvin moni niistä, jotka sittemmin äänestivät Linsteeniä, vielä vaalipäivän aamulla oli sanonut äänestävänsä Maleenia. Jos Haara olisi ollut kuulemassa, mitä kamreeri vaalitoimituksen päätettyä puhkesi sanomaan, niin olisi hän saanut vastauksen kysymykseensä. Kamreeri oli sanonut: 'Jumalalta on se tapahtunut, ja se on ihmeellinen meidän silmiemme edessä.'

»Niin saimme Linsteenin pastoriksemme», lopetti vanha haudankaivaja verkalleen pitkän kertomuksensa. Sitten lisäsi hän vielä hiljaisella äänellä: »Vanha pastori on nyt tilinteolle kutsuttu Herransa ja mestarinsa eteen. Me, me saamme valmistautua — uuteen vaaliin; mutta tuskinpa enää saamme vainajan kaltaista; sillä harvassa on semmoisia.»

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK HAUDANKAIVAJAN KERTOMUKSIA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the

Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7

and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than "Plain Vanilla ASCII" or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original "Plain Vanilla ASCII" or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work

on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.